ДЗ «ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

НЕСТЕРЧУК ВІКТОРІЯ ВАЛЕНТИНІВНА

УДК 364.63-027.553:342.97(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ДОПОМОГА ЖІНКАМ У СИТУАЦІЯХ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ

галузь знань – 23 Соціальна робота
спеціальність – 231 Соціальна робота

Подається на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

В.В. Нестерчук

Науковий керівник: Данильчук Лариса Олексіївна, доктор педагогічних наук, професор

Лубни–2026

АНОТАЦІЯ

Нестерчук В.В. «Соціально-правова допомога жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 23 Соціальна робота за спеціальністю 231 Соціальна робота. Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Лубни, 2026.

Дисертаційне дослідження присвячено обґрунтуванню теоретичних і практичних засад соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб, а також розробленню та експериментальній перевірці ефективності програми з підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб.

Проаналізовано теоретико-практичні засади соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб. На засадах термінологічного підходу здійснено категоріальний аналіз базових концептів заявленої проблеми, що забезпечило систематизацію понятійного апарату дослідження: із позицій системного, комплексного, правового та соціально-діяльнісного підходів уточнено зміст концепту «соціально-правова допомога» як комплексного напряму професійної діяльності соціальних працівників, що передбачає поєднання соціальних і правових засобів реагування на складні життєві обставини жінок, зумовлені домашнім насильством; із позицій нормативно-правового, соціально-філософського, психологічного, соціально-педагогічного підходів та практики соціальної роботи визначено зміст концепту «домашнє насильство щодо жінок» як асоціального явища, що характеризується умисністю, повторюваністю, систематичністю та латентністю, виявляється у фізичній, психологічній, сексуальній та економічній формах і зумовлюється сукупністю взаємопов’язаних чинників, урахування яких є важливим для організації комплексної соціально-правової допомоги з огляду на індивідуальні потреби постраждалих жінок. Розглянуто причини, чинники,

стереотипи, суперечності та наслідки домашнього насильства над жінками, які мають глибокий вплив, спричиняючи серйозні соціальні, економічні та демографічні виклики на різних рівнях суспільної взаємодії: особистісному, малих, середніх та великих соціальних груп, що зумовлює масштабні негативні наслідки для суспільства і сучасного соціального розвитку загалом.

Здійснено аналіз зарубіжного й вітчизняного досвіду організації і надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства; виокремлено міжнародний, загальнодержавний, спеціальний та індивідуальний рівні реагування, з позиції яких розглянуто зарубіжний і вітчизняний досвід; визначено дієві практики зарубіжного досвіду щодо запобігання домашньому насильству над жінками в системі соціальної роботи; узагальнено нормативно-правові й організаційні засади надання соціально-правової допомоги в Україні та окреслено організаційні і професійні труднощі практичної реалізації інституційної моделі реагування.

Визначено сучасний стан надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб України на засадах нормативно-правового, інституційного, діяльнісного та професійного підходів, окреслено складові соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб. Проаналізовано та узагальнено практичні кейси діяльності центрів соціальних служб, що актуалізує значення професійної компетентності соціальних працівників як ключової умови результативності діяльності центрів соціальних служб.

Уточнено сутність концепту «професійна компетентність соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства» із позицій компетентнісного та професійного підходів. Визначено, що специфіка професійної компетентності соціальних працівників зумовлена комплексним характером соціально-правової допомоги, необхідністю врахування індивідуальних потреб і життєвих обставин жінок, оцінювання ризиків для їхньої безпеки, забезпечення захисту прав та законних інтересів, а також здійснення міжвідомчої та міжгалузевої взаємодії. Систематизовано

функціональні складові професійної компетентності (діагностично-аналітичну, прогностично-проєктувальну, організаційно-координаційну, правозахисну, комунікативно-медіативну, психосоціально-підтримувальну, ресурсно-активізаційну, профілактично-просвітницьку, рефлексивно-оцінювальну) та відповідно до цільової спрямованості професійної діяльності узагальнено ключові напрями і завдання реалізації професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб.

Обґрунтовано авторську систему структурних компонентів (особистісно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний), критеріїв (мотиваційно-ціннісний, знаннєво-орієнтаційний, операційно-практичний) та рівнів (високий, середній, низький) сформованості професійної компетентності з урахуванням специфіки професійної діяльності соціальних працівників і необхідності поєднання професійних знань, практичних умінь, мотиваційно-ціннісних орієнтацій та особистісних якостей, необхідних для ефективного реагування на випадки домашнього насильства.

Досліджено вихідний рівень сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства за визначеними критеріями, показниками та рівнями її сформованості, що передбачало обґрунтування програми емпіричного дослідження з п’яти взаємопов’язаних етапів (підготовчого, констатувального, технологічного, формувального та узагальнювально-аналітичного) і визначення діагностичного інструментарію оцінювання рівнів сформованості професійної компетентності за встановленими компонентами та критеріями. За результатами констатувального етапу встановлено переважання низького і середнього рівнів сформованості професійної компетентності в експериментальній і контрольній групах за мотиваційно-ціннісним, знаннєво-орієнтаційним та операційно-практичним критеріями, що обґрунтувало потребу в цілеспрямованому підвищенні рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників.

Розроблено авторську програму з підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, що має цілісну структуру та охоплює систему принципів і сукупність наукових підходів (системний, на засадах «soft skills», соціально-комунікативний, динамічний, міждисциплінарний); зміст програми забезпечив послідовне підвищення рівня сформованості професійної компетентності відповідно до визначених критеріїв сформованості.

Проведено експериментальну перевірку авторської програми, що засвідчила статистично значущу позитивну динаміку підвищення рівня професійних знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій і професійної рефлексії соціальних працівників в експериментальній групі порівняно з контрольною. Обґрунтовано доцільність імплементації авторської програми для вдосконалення професійної діяльності соціальних працівників, організації підвищення їхньої кваліфікації та супервізійного супроводу, підготовки навчально-методичних матеріалів, розвитку міжвідомчої взаємодії, а також удосконалення змісту професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти за спеціальністю І10 «Соціальна робота та консультування».

Ключові слова: соціальна робота, насильство, домашнє насильство, допомога, соціально-правова допомога, жінки, центри соціальних служб, соціальні працівники, професійний підхід, компетентнісний підхід професійна підготовка, «soft skills», супервізія, професійна компетентність.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Нестерчук В.В. Домашнє насильство над жінками як об’єкт соціальної роботи. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Збірник наукових праць*. 2019. № 5 (92). С. 172–183. URI: https://dspace.snu.edu.ua/handle/123456789/3103.

2. Нестерчук В.В. Домашнє насильство як феномен соціальної роботи. *Social Work and Education*. 2020. Т. 7. № 3. С. 254–262. DOI: https://doi.org/10.25128/2520-6230.20.3.1.

3. Нестерчук В.В. Соціально-правові аспекти домашнього насильства над жінками. *Освіта та педагогічна наука*. 2020. № 3 (175). С. 64–78. DOI: https://doi.org/10.12958/2227-2747-2020-3(175)-64-78.

4. Нестерчук В.В. Данильчук Л.О. Міжнародний досвід протидії домашньому насильству щодо жінок: комплексний підхід. *Соціальна педагогіка: теорія та практика.* 2026. № 1. С. 65–72. DOI: https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-65-72.

5. Nesterchuk V.V. Organization of work of Ukraine's social service centers for rendering social and legal support to women in domestic violence situation. *Věda a perspektivy*. 2021. № 7 (7). С. 189–195. URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/vp/issue/view/31/55.

6. Nesterchuk V.V., Izbash K.S. International socio-legal practices in combating domestic violence against women: response models and institutional support. *Science and education in the third millennium: information technology, education, law, psychology, social security and work, management: international collective monograph on the topic*. Lublin, Polska, 2025. P. 427–463 DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.16942335.

7. Нестерчук В.В. Критерії, показники та рівні професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб. Ввічливість. Humanitas. 2026. № 3. С. 74–81. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2026.3.10.

8. Нестерчук В.В. Науково-методичні рекомендації щодо підвищення професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.* 2026. № 3. С. 151–156. DOI: https://doi.org/10.24195/2617-6688-2026-3-20.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Нестерчук В.В. Наукові підходи до вивчення соціально-правової допомоги жінкам в ситуаціях домашнього насильства. *Sociology, pedagogy, psychology – prospects for the development of modern society* : abstracts of the 1st International scientific and practical conference. (Antalya, Turkey, 11–12 November 2019). Ankara Publishing Group, 2019. P. 57–60.

2. Нестерчук В.В. Поняття домашнього насильства. *Science, society, education: topical issues and development prospects* : Abstracts of the 2nd International scientific and practical conference. (Kharkiv, Ukraine, 20–21 January 2020). SPC «Sci-conf.com.ua», 2020. P. 449–451.

3. Нестерчук В.В. Домашнє насилля над жінками, його особливості та види. *Формування сучасної наукової думки* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Кропивницький, 31 січня 2020 р.). Кропивницький : МЦНД, 2020. С. 122–123.

4. Нестерчук В.В. Домашнє насильство над жінками як соціальна проблема України. *Наука, освіта, суспільство: інструменти і механізми сучасного інноваційного розвитку*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27–28 березня 2020 р.). Київ. 2020. С. 196–198.

5. Нестерчук В.В. Домашнє насильство як соціальна проблема сучасного суспільства. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 23–24 квітня 2020 р.). Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. С. 137–138.

6. Нестерчук В.В. Соціальні аспекти домашнього насильства над жінками. *Розвиток наукової думки постіндустріального суспільства: сучасний дискурс* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Т. 3). (м. Миколаїв, 13 листопада 2020 р.). Миколаїв, Україна : МЦНД, 2020. С. 22–23.

7. Нестерчук В.В. Правові аспекти домашнього насильства над жінками. *Priority directions of science and technology development*. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference. (Kyiv, Ukraine, 24–26 January, 2021). SPC «Sci-conf.com.ua», 2021. С. 1080–1082.

8. Нестерчук В.В. Діяльність роботи в центрах соціальних служб України щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. *Сучасні напрями розвитку педагогіки та педагогічної психології; актуальні питання філології та мовознавства*: матеріали II Міжнар. спеціалізованої наук. конф. (м. Івано-Франківськ, 11 червня 2021 р.). Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2021. С. 101–103.

9. Нестерчук В.В. Вплив ратифікації Стамбульської конвенції на захист жінок, що постраждали від домашнього насильства у соціально-правовому аспекті. *Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі* : збірник матеріали І Міжнар. науково-практ. конф, (м. Івано-Франківськ, 19–20 травня 2023 р.) Івано-Франківськ : НАІР, 2023. С. 102–103.

10. Нестерчук В.В. Зарубіжний досвід надання соціально-правової підтримки жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку : матеріали XLVIII Міжнар. наук.-прак. конф. (м. Констанца, Румунія, 07 вересня 2024 р.) / за ред. І.В. Жукової, Є.О. Романенка. м. Констанца. 2024. С. 127–129.

11. Нестерчук В.В. Вплив рівня агресії в суспільстві на динаміку домашнього насильства. *Наука і освіта в глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку* : матеріали. IV Міжнар. науково-практ. конф. (Полтава–Лубни, 20-21 лютого 2025 р.) / за ред. Л. О. Данильчук. Полтава : в-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2025. Том ІІ. С. 10–13.

12. Нестерчук В.В. Емоційний інтелект як фактор психологічної стійкості жінок, які зазнали домашнього насильства. *Проблемні питання насильства в сім'ї та насильства за ознаками статі в Україні в умовах воєнного стану* : матер. Всеукр. науково-практ. конф. (м. Рівне, 18 березня 2025 р.) / Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Львів–Торунь: Liha-Pres, 2025. С. 115–117. DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-487-3-31.

13. Нестерчук В. В. Цифрові технології як простір підтримки та самозахисту жінок, які зазнали домашнього насильства. *Соціономічні студії* : збірник наук. праць за матеріалами. І Науково-практ. конф. (Полтава–Лубни, 6 листопада 2025 р.) / за заг. ред. проф. Л. О. Данильчук. Лубни, 2025. С. 103–107.

14. Нестерчук В.В. Специфіка професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб у роботі з жінками, які постраждали від домашнього насильства. *Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи :* матеріали V Всеукр. науково-практ. конф. з міжнародною участю. (м. Хмельницький, 19-20 березня 2026 р.) / Ред. колегія: Василенко О. та ін./ М-во освіти і науки України, Хмельницький нац. ун-т., каф. соц. роб. і соц. пед. … Хмельницький: ХНУ, 2026. С. 73–77.

15. Нестерчук В.В. Основні підходи до підвищення рівня професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. *Соціальне забезпечення та соціальна робота в умовах сучасних викликів :* зб. матер. ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 21 травня 2026 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2026. С. 22–25.

ABSTRACT

Nesterchuk V. «Social and legal assistance in social service centers for women in domestic violence cases». – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge – 23 Social work in the specialty – 231 Social work. State institution «Luhansk National University named after Taras Shevchenko», Lubny, 2026.

The dissertation research is devoted to substantiating the theoretical and practical foundations of social and legal assistance to women in situations of domestic violence in social service centres, as well as to developing and experimentally testing the effectiveness of a programme aimed at raising the level of professional competence of social workers in social service centres.

The theoretical and practical foundations of social and legal assistance to women in situations of domestic violence in social service centres have been analysed. On the basis of the terminological approach, a categorical analysis of the basic concepts of the stated problem has been carried out, which ensured the systematisation of the conceptual apparatus of the study: from the standpoint of the systemic, comprehensive, legal and social-activity approaches, the content of the concept of «social and legal assistance» has been clarified as a comprehensive area of professional activity of social workers that involves a combination of social and legal means of responding to difficult life circumstances of women caused by domestic violence; from the standpoint of the normative-legal, socio-philosophical, psychological and socio-pedagogical approaches and the practice of social work, the content of the concept of «domestic violence against women» has been defined as an asocial phenomenon characterised by intentionality, recurrence, systematicity and latency, manifested in physical, psychological, sexual and economic forms and determined by a set of interrelated factors, the consideration of which is important for the organisation of comprehensive social and legal assistance in view of the individual needs of affected women. The causes, factors, stereotypes, contradictions and consequences of domestic violence against women have been considered; these have a profound impact, causing serious social, economic and demographic challenges at various levels of social interaction: the personal level and the level of small, medium and large social groups, which determines large-scale negative consequences for society and contemporary social development in general.

The foreign and domestic experience of organising and providing social and legal assistance to women in situations of domestic violence has been analysed; the international, national, special and individual levels of response have been identified, and foreign and domestic experience has been considered from the standpoint of these levels; effective practices of foreign experience in preventing domestic violence against women in the social work system have been identified; the normative-legal and organisational foundations of providing social and legal assistance in Ukraine have been generalised, and the organisational and professional difficulties of the practical implementation of the institutional response model have been outlined.

The current state of providing social and legal assistance to women in situations of domestic violence in social service centres of Ukraine has been determined on the basis of the normative-legal, institutional, activity and professional approaches, and the components of social and legal assistance to women in situations of domestic violence in social service centres have been outlined. Practical cases of the activity of social service centres have been analysed and generalised, which highlights the importance of the professional competence of social workers as a key condition for the effectiveness of social service centres.

The essence of the concept of «professional competence of social workers in providing social and legal assistance to women in situations of domestic violence» has been clarified from the standpoint of the competence-based and professional approaches. It has been determined that the specificity of the professional competence of social workers is determined by the comprehensive nature of social and legal assistance, the need to take into account the individual needs and life circumstances of women, assess risks to their safety, ensure the protection of rights and legitimate interests, and carry out interdepartmental and intersectoral interaction. The functional components of professional competence (diagnostic-analytical, prognostic-design, organisational-coordination, rights-protective, communicative-mediative, psychosocial-supportive, resource-activating, preventive-educational, reflective-evaluative) have been systematised, and, in accordance with the target orientation of professional activity, the key directions and tasks of implementing the professional competence of social workers in social service centres have been generalised.

The author’s system of structural components (personal-value, cognitive, activity-based), criteria (motivational-value, knowledge-orientation, operational-practical) and levels (high, medium, low) of professional competence formation has been substantiated, taking into account the specifics of the professional activity of social workers and the need to combine professional knowledge, practical skills, motivational-value orientations and personal qualities necessary for effective response to cases of domestic violence.

The initial level of professional competence formation of social workers in social service centres regarding the provision of social and legal assistance to women in situations of domestic violence has been studied according to the defined criteria, indicators and levels of its formation, which involved substantiating the programme of empirical research consisting of five interrelated stages (preparatory, ascertaining, technological, formative and generalising-analytical) and determining the diagnostic toolkit for assessing the levels of professional competence formation according to the established components and criteria. Based on the results of the ascertaining stage, the predominance of low and medium levels of professional competence formation in the experimental and control groups according to the motivational-value, knowledge-orientation and operational-practical criteria has been established, which substantiated the need for a purposeful improvement of the level of professional competence of social workers.

The author's programme for raising the level of professional competence of social workers in social service centres regarding the provision of social and legal assistance to women in situations of domestic violence has been developed; it has a holistic structure and encompasses a system of principles and a set of scientific approaches (systemic, based on «soft skills», socio-communicative, dynamic, interdisciplinary); the content of the programme ensured a consistent improvement of the level of professional competence in accordance with the defined criteria of its formation.

An experimental test of the author's programme has been conducted, which demonstrated a statistically significant positive dynamics in the improvement of the level of professional knowledge, skills, abilities, value orientations and professional reflection of social workers in the experimental group compared with the control group. The expediency of implementing the author's programme has been substantiated for improving the professional activity of social workers, organising their advanced training and supervisory support, preparing educational and methodological materials, developing interdepartmental interaction, as well as improving the content of

professional training of future specialists in higher education institutions in specialty I10 «Social Work and Counselling».

Keywords: social work, violence, domestic violence, assistance, socio-legal assistance, women, centers for social services, social workers, professional approach, competency-based approach, professional training, «soft skills», supervision, professional competence.

LIST OF PUBLICATIONS ON THE TOPIC OF THE DISSERTATION:

in which the main scientific results of the dissertation have been published:

1. Nesterchuk V.V. (2019). Domashne nasylstvo nad zhinkamy yak obiekt sotsialnoi roboty [Domestic violence against women as an object of social work]. *Dukhovnist osobystosti : metodolohiya, teoriya i praktyka. Zbirnyk naukovykh prats*. 5 (92). 172–183 (ukr). URL: https://dspace.snu.edu.ua/handle/123456789/3103.

2. Nesterchuk V.V. (2020). Domashne nasylstvo yak fenomen sotsialnoi roboty [Domestic violence as a phenomenon of social work]. *Social Work and Education.* 7 (3). 254–262 (ukr). DOI: https://doi.org/10.25128/2520-6230.20.3.1.

3. Nesterchuk V.V. (2020). Sotsialno-pravovi aspekty domashnoho nasylstva nad zhinkamy [Social and legal aspects of domestic violence against women]. *Osvita ta pedahohichna nauka.* 3 (175). 64–78 (ukr). DOI: https://doi.org/10.12958/2227-2747-2020-3(175)-64-78.

4. Nesterchuk V.V., Danylchuk L. O. (2026). Mizhnarodnyi dosvid protydii domashnomu nasylstvu shchodo zhinok: kompleksnyi pidkhid [International experience in combating domestic violence against women: a comprehensive approach]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka*. 1. 65–72 (ukr). DOI: https: //doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-65-72.

5. Nesterchuk V.V. (2021). Organization of work of Ukraine's social service centers for rendering social and legal support to women in domestic violence situation. *Věda a perspektivy*. 7 (7). 189–195. URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/vp/issue/view/31/55.

6. Nesterchuk V.V., Izbash K.S. (2025). International socio-legal practices in combating domestic violence against women: response models and institutional support. *Science and education in the third millennium: information technology, education, law, psychology, social security and work, management*: international collective monograph on the topic. Lublin, Polska. 427–463. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.16942335.

7. Nesterchuk V.V. (2026). Kryterii, pokaznyky ta rivni profesiinoi kompetentnosti sotsialnykh pratsivnykiv tsentriv sotsialnykh sluzhb [Criteria, indicators and levels of increasing the professional competence of social workers in social service centers]. *Vvichlyvist. Humanitas.* 3. 74–81. (ukr). DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2026.3.10.

8. Nesterchuk V.V. (2026). Naukovo-metodychni rekomendatsii shchodo pidvyshchennia profesiinoi kompetentnosti sotsialnykh pratsivnykiv tsentriv sotsialnykh sluzhb [Scientific and methodological recommendations for increasing the professional competence of social workers in social service centers]. *Naukovyi visnyk Pivdennoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho*. 3. 151–156 (ukr). DOI: https://doi.org/10.24195/2617-6688-2026-3-20.

Scientific works certifying the approbation of the dissertation materials

1. Nesterchuk V.V. (2019). Naukovi pidkhody do vyvchennia sotsialno-pravovoi dopomohy zhinkam v sytuatsii domashnoho nasylstva [Scientific approaches to the study of social and legal assistance to women in the situation of domestic violence]. *Sociology, pedagogy, psychology–prospects for the development of modern society*. Abstracts of the 1st International scientific and practical conference. (Antalya, Turkey, 11-12 November 2019). Ankara Publishing Group. 57–60 (ukr).

2. Nesterchuk V.V. (2020). Poniattia domashnoho nasylstva [The concept of domestic violence]. *Science, society, education: topical issues and development prospects*. Abstracts of the 2nd International scientific and practical conference. (Kharkiv, Ukraine, 20-21 January, 2020). SPC «Sci-conf.com.ua». 449–451 (ukr).

3. Nesterchuk V.V. (2020). Domashne nasyllia nad zhinkamy, yoho osoblyvosti ta vydy [Domestic violence against women, its characteristics and types]. *Domashne*

nasullia nad zhinkamy, yoho osoblyvosti ta vydy. Formuvannia suchasnoi naukovoi dumky: materialy Mizhnarodnoi naukovoi konferentsii. (m. Kropyvnytskyi 31 sichnia 2020 rik). Kropyvnytskyi : MCND. 122–123 (ukr).

4. Nesterchuk V.V. (2020). Domashne nasylstvo nad zhinkamy yak sotsialna problema Ukrayiny [Domestic violence against women as a social problem of Ukraine]. *Nauka, osvita, suspilstvo: instrumenty i mekhanizmy suchasnoho innovatsiynoho rozvytku: materialy VI Mizhnar. naukovo-prakt. konf., m. Kyiv, 27–28 bereznia 2020 r*. Kyiv. 196–198 (ukr).

5. Nesterchuk V.V. (2020). Domashnye nasylstvo yak sotsialna problema suchasnoho suspilstva [Domestic violence as a social problem of modern society]. *Innovatsiynyi rozvytok vyshchoyi osvity: hlobalnyi, evropeiskyi ta natsionalnyi vymiry zmin: materialy VI Mizhnar. naukovo-prakt. konf. (m. Sumy 23–24 kvitnya 2020 rik.* Sumy: A.S. Makarenko State University of Sumy. 137–138 (ukr).

6. Nesterchuk V.V. (2020). Sotsialni aspekty domashnoho nasylstva nad zhinkamy [Social aspects of domestic violence against women]. *Rozvytok naukovoi dumky postindustrialnoho suspilstva: suchasnyi dyskurs : materialy Mizhnar. nauk. konf. (T. 3), m. Mykolaiv, 13 lystopada 2020 r.,* Mykolayiv, Ukrayina : MCND. 22–23 (ukr).

7. Nesterchuk V.V. (2021). Pravovi aspekty domashnoho nasylstva nad zhinkamy [Legal aspects of domestic violence against women]. *Priority directions of science and technology development. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference. (Kyiv, Ukraine, 24–26 January, 2021).* SPC «Sci-conf.com.ua». 1080–1082 (ukr).

8. Nesterchuk V.V. (2021). Diiyalnist roboty v tsentrakh sotsialnykh sluzhb Ukrainy shchodo nadannia sotsialno-pravovoi dopomohy zhinkam u sytuatsiiakh domashnoho nasylstva [Activities of social service centers of Ukraine to provide social and legal assistance to women in situations of domestic violence]. *Suchasni napriamy rozvytku pedahohiky ta pedahohichnoi psykholohii; aktualni pytannia filolohii ta movoznavstva* : materialy II Mizhnarodnoi spetsializovanoi naukovoi konferentsii, m.

Ivano-Frankivsk, 11 chervnia 2021 r. Mizhnarodnyi tsentr naukovykh doslidzhen. Vinnytsia: Yevropeiska naukova platforma. 101–103 (ukr).

9. Nesterchuk V.V. (2023). Vplyv ratyfikatsii Stambulskoi konventsii na zakhyst zhinok, shcho postrazhdalyh vid domashnoho nasylstva u sotsialno-pravovomu aspekti [The impact of the ratification of the Istanbul Convention on the protection of women victims of domestic violence in the socio-legal aspect]. *Suchasni tendentsii rozvytku sotsialnoi roboty v Ukrayini ta zarubizhzhi : zbirnyk materialiv I Mizhnar. naukovo-prakt. konf, m. Ivano-Frankivsk, 19–20 travnia 2023 r.* Ivano-Frankivsk : NAIR. 102–103 (ukr).

10. Nesterchuk V.V. (2024). Zarubizhnyi dosvid nadannia sotsialno-pravovoi pidtrymky zhinkam u sytuatsiah domashnoho nasylstva [Foreign experience of providing social and legal support to women in situations of domestic violence]. *Suchasni aspekty modernizatsii nauky: stan, problemy, tendentsii rozvytku* : *materialy* XLVIII *Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. *m. Konstanca, 07 veresnia 2024 rik*., 127 – 129. (ukr).

11. Nesterchuk V.V. (2025). Vplyv rivnia ahresii v suspilstvi na dynamiku domashnoho nasylstva [The impact of the level of aggression in society on the dynamics of domestic violence]. *Nauka i osvita v hlobalnomu ta natsionalnomu vymirakh: vyklyky, zahrozy, perspektyvy rozvytku*: materialy IV Mizhnar. naukovo-prakt. konf. (Poltava–Lubny, 20–21 liutoho 2025 r.) / L. O. Danylchuk (Ed.). Poltava: Vydavnytstvo DZ «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka». Vol. II. 10–13 (ukr).

12. Nesterchuk V.V. (2025). Emotsiinyi intelekt yak faktor psykholohichnoi stiikosti zhinok, yaki zaznaly domashnoho nasylstva [Emotional intelligence as a factor of psychological resilience of women who have experienced domestic violence]. *Problemni pytannia nasylstva v simi ta nasylstva za oznakamy stati v Ukraini v umovakh voiennoho stanu*: materialy Vseukr. naukovo-prakt. konf. (Rivne, 18 bereznia 2025 r.). Mizhnarodnyi ekonomiko-humanitarnyi universytet imeni akademika Stepana Demianchuka. Lviv–Torun: Liha-Pres. 115–117 (ukr). DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-487-3-31.

13. Nesterchuk V.V. (2025). Tsyfrovi tekhnolohii yak prostir pidtrymky ta samozakhystu zhinok, yaki zaznaly domashnoho nasylstva [Digital technologies as a space for support and self-protection of women who have experienced domestic violence]. Sotsionomichni studii: zbirnyk nauk. prats za materialamy I Naukovo-prakt. konf. (Poltava–Lubny, 6 lystopada 2025 r.) / L. O. Danylchuk (Ed.). Lubny. 103–107 (ukr).

14. Nesterchuk V.V. (2026). Spetsyfika profesiinoi kompetentnosti sotsialnykh pratsivnykiv tsentriv sotsialnykh sluzhb u roboti z zhinkamy, yaki postrazhdaly vid domashnoho nasylstva [Specific features of the professional competence of social workers in social service centers in working with women affected by domestic violence]. Profesiina pidhotovka fakhivtsiv sotsialnoi sfery: nadbannia, problemy, perspektyvy: materialy V Vseukr. naukovo-prakt. konf. z mizhnarodnoiu uchastiu (Khmelnytskyi, 19–20 bereznia 2026 r.) / O. Vasylenko et al. (Eds.). Khmelnytskyi: KhNU. 73–77 (ukr).

15. Nesterchuk V.V. (2026). Osnovni pidkhody do pidvyshchennia rivnia profesiinoi kompetentnosti sotsialnykh pratsivnykiv tsentriv sotsialnykh sluzhb shchodo nadannia sotsialno-pravovoi dopomohy zhinkam u sytuatsiiakh domashnoho nasylstva [Main approaches to improving the professional competence of social workers in social service centers in providing socio-legal assistance to women in situations of domestic violence]. Sotsialne zabezpechennia ta sotsialna robota v umovakh suchasnykh vyklykiv: zb. mater. III Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Khmelnytskyi, 21 travnia 2026 r.). Khmelnytskyi: Khmelnytskyi universytet upravlinnia ta prava imeni Leonida Yuzkova. 22–25 (ukr).

ЗМІСТ

ВСТУП **19**

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ЖІНКАМ У СИТУАЦІЯХ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА **29**

1.1 Категоріальний аналіз базових концептів проблеми соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб **29**

1.2 Домашнє насильство як асоціальне явище в Україні **43**

1.3 Зарубіжний та вітчизняний досвід соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб **64**

Висновки до розділу 1 **77**

РОЗДІЛ 2 ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ЖІНКАМ У СИТУАЦІЯХ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ **80**

2.1 Стан реалізації соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб **80**

2.2 Професійна компетентність соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства **102**

2.3 Компоненти, критерії та рівні сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства **118**

Висновки до розділу 2 **134**

РОЗДІЛ 3 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ЩОДО НАДАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ЖІНКАМ У СИТУАЦІЯХ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА **136**

3.1 Програма емпіричного дослідження. Констатувальний етап дослідження **136**

3.2 Авторська програма з підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги у ситуаціях домашнього насильства **153**

3.3 Оцінка ефективності впровадження авторської програми з підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Узагальнювально-аналітичний етап дослідження **170**

Висновки до розділу 3 **182**

ВИСНОВКИ **185**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ **191**

ДОДАТКИ **222**

ВСТУП

Актуальність дослідження. Домашнє насильство є складним асоціальним явищем, яке має тривалу історію існування та тривалий час залишалося переважно прихованим від суспільного й державного контролю через усталене сприйняття сімейних конфліктів як приватної справи.

Поступова зміна суспільних і наукових уявлень про межі допустимого у сімейних і партнерських відносинах зумовила визнання домашнього насильства не лише особистою або сімейною проблемою, а порушенням прав людини, яке потребувало системного запобігання, своєчасного виявлення, захисту осіб у ситуаціях домашнього насильства та забезпечення їм належної допомоги.

Потреба у спеціальному правовому регулюванні цієї сфери зумовила прийняття Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 року № 2789-III, яким було визначено правові та організаційні засади попередження насильства в сім'ї, повноваження відповідних органів і служб, заходи щодо його припинення, а також засади соціальної реабілітації осіб, які постраждали від насильства.

Однак принципово важливим для нормативного визначення домашнього насильства стало прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII, у якому законодавчо закріплено поняття домашнього насильства, його форми, визначено права осіб, які постраждали від насильства, зокрема, право на отримання необхідної допомоги, реалізація якого в частині соціальної допомоги забезпечується через систему соціальних послуг, визначену Законом України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року № 2671-VIII та конкретизовану Класифікатором соціальних послуг, затвердженим наказом Міністерства соціальної політики України від 23 червня 2020 року № 429.

Зазначимо, що ратифікація Україною Стамбульської конвенції у 2022 році стала важливим чинником подальшого удосконалення національного законодавства щодо запобігання та протидії домашньому насильству, зумовивши внесення відповідних змін до законодавчих і нормативно-правових

актів з метою приведення їх положень у відповідність до міжнародних стандартів запобігання насильству щодо жінок, захисту осіб, які постраждали від насильства, та забезпечення їм належної допомоги.

Масштаб проблеми домашнього насильства, на врегулювання якої спрямовані зазначені нормативні зміни, підтверджується офіційними статистичними даними. Так, за інформацією Національної поліції України, упродовж 2024 року було зареєстровано 195,2 тис. заяв і повідомлень про вчинення правопорушень та інші події, пов'язані з домашнім насильством, за результатами реагування на які складено майже 150 тис. адміністративних протоколів за статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення та розпочато досудове розслідування за 2,8 тис. кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством [62].

Показовими є також дані Національної соціальної сервісної служби України, відповідно до яких протягом 2024 року було зафіксовано 181 904 звернення щодо домашнього насильства, з яких 141 836 надійшли від жінок [165].

Зазначимо, що наведені показники характеризують офіційно зареєстровані заяви, повідомлення та звернення і не можуть ототожнюватися з фактичною поширеністю домашнього насильства, оскільки частина таких випадків залишається поза межами офіційного обліку.

Водночас, наведені статистичні дані засвідчують не лише масштаб домашнього насильства та суспільну значущість цієї проблеми, а й актуальність забезпечення належної допомоги особам у ситуаціях домашнього насильства, що зумовило формування значного міждисциплінарного наукового доробку, присвяченого різним аспектам такої допомоги, що розглядалися у соціологічному, психологічному, соціально-педагогічному та правовому вимірах.

Теоретичну основу дослідження сформували наукові положення сучасної теорії соціальної роботи, соціальної допомоги та соціальних послуг, їх зміст, принципи організації, форми і напрями професійної діяльності соціальних

працівників висвітлено у працях Безпалько О., Звєрєвої І., Кабаченко Н., Капської А., Лактіонової Г., Мигович І., Реута А., Савчук О., Семигіної Т., Трубавіної І. та інших науковців. Проблему домашнього насильства як асоціального та міждисциплінарного явища, його сутність, причини, чинники, форми, прояви й наслідки досліджували Баран А., Блага А., Доценко В., Мілорадова Н., Hearn J., Stark E., Edleson J. та інші вітчизняні й зарубіжні науковці. Питання забезпечення прав та законних інтересів осіб у ситуаціях домашнього насильства, правових засад надання допомоги, а також взаємодії соціальної та правової складових у роботі з різними категоріями населення висвітлено у працях Бови Є., Гладун Г., Джуської А., Личко В., Рішко М., Цимбалюка М., Шрамко Ю., Юшкевича О. та інших дослідників. Проблеми професійної компетентності соціальних працівників, її структури, компонентів, критеріїв і показників, а також професійної підготовки та вдосконалення діяльності фахівців соціальної сфери досліджували Данильчук Л., Кузьміна М., Лісовець О., Співак Я., Мандро Л., Мекшун А., Михайлишин Г., Юрків Я. та інші науковці.

Аналіз наукових праць засвідчує, що окремі складові допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства вже отримали наукове висвітлення, зокрема, досліджено соціальні аспекти допомоги, організацію соціальних послуг, питання правового захисту та забезпечення прав осіб, які постраждали від насильства.

Водночас, зазначені напрями переважно розвивалися паралельно, у межах окремих галузей наукового знання, що зумовило фрагментарність висвітлення питань, пов’язаних із поєднанням соціальної та правової складових допомоги.

З огляду на зазначене виникає суперечність між суспільною потребою у комплексній допомозі жінкам у ситуаціях домашнього насильства, що має одночасно враховувати їхні соціальні потреби, правові проблеми та необхідність захисту порушених прав, і недостатнім теоретичним та практичним обґрунтуванням змісту, форм, механізмів і організаційних засад надання такої допомоги.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах проблематики науково-дослідної роботи кафедри соціальної педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» як складової частини комплексних наукових тем «Теоретико-методологічні основи організації соціально-педагогічної діяльності з різними категоріями клієнтів» (номер державної реєстрації 0110U000753). Тему затверджено вченою радою ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (протокол № 8 від 01 березня 2020 р).

Об'єкт дослідження: соціально-правова допомога як напрям соціальної роботи.

Предмет дослідження: теоретичні та практичні засади соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб.

Мета дослідження: проаналізувати теоретичні та практичні засади надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб задля розробки та експериментальної перевірки ефективності програми з підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що результативність надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб набуде позитивних змін за умови наукового аналізу теоретичних і практичних засад такої допомоги та цілеспрямованого підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників шляхом упровадження відповідної програми.

Відповідно до мети й гіпотези дослідження були визначені такі ***завдання***:

1. Проаналізувати теоретико-практичні засади соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб.

2. Здійснити аналіз зарубіжного й вітчизняного досвіду організації і надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього

насильства та визначити сучасний стан її реалізації в центрах соціальних служб України.

3. Уточнити сутність концепту «професійна компетентність соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства»; визначити структуру, компоненти, критерії, показники та рівні сформованості.

4. Дослідити вихідний рівень сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства за визначеними критеріями, показниками та рівнями її сформованості.

5. Розробити та експериментально перевірити ефективність програми з підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства за визначеними критеріями, показниками та рівнями її сформованості.

Методологічну основу дослідження становили: *системний і комплексний підходи* – для розгляду соціально-правової допомоги як цілісного утворення, що поєднує соціальну та правову складові; *діяльнісний підхід* – для аналізу професійної діяльності соціальних працівників та визначення необхідних професійних умінь; *компетентнісний підхід* – для обґрунтування сутності, структури, критеріїв, показників і рівнів сформованості професійної компетентності; *особистісно-ціннісний підхід* – для врахування мотиваційних, ціннісних та особистісних характеристик соціальних працівників; *міждисциплінарний підхід* – для інтеграції положень соціальної роботи, права, соціальної педагогіки та психології, які забезпечили цілісне дослідження соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства та професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб.

Для досягнення мети та розв’язання визначених завдань використано комплекс взаємопов’язаних **методів дослідження** *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення та класифікація наукових джерел і

нормативно-правових актів для визначення стану розробленості проблеми, аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду, уточнення понятійно-категоріального апарату та обґрунтування структури професійної компетентності соціальних працівників; *формально-логічний* – для встановлення взаємозв'язків між основними поняттями дослідження; *емпіричні*: експеримент, анкетування, діагностування, експертне оцінювання – для визначення рівнів сформованості професійної компетентності соціальних працівників за мотиваційно-ціннісним, знаннєво-орієнтаційним та операційно-практичним критеріями; експериментальне впровадження – для перевірки ефективності авторської програми з підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

У діагностичному інструментарії використано методику «Ціннісні орієнтації» Рокича М., «Шкалу емоційного відгуку» Меграбяна А. (модифікація Епштейна Н.), авторську методику діагностики знань та карту експертного оцінювання професійних умінь; *методи математичної статистики*: кількісний аналіз та статистична обробка емпіричних даних, зокрема використання кутового перетворення Фішера (φ*) для визначення статистичної значущості відмінностей між результатами експериментальної та контрольної груп і підтвердження ефективності проведеної експериментальної роботи, а також коефіцієнта рангової кореляції Спірмена (r_s) для визначення характеру й тісноти кореляційних зв'язків між досліджуваними показниками.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *уперше*: побудовано матрицю ключових напрямів та завдань реалізації професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб, що охоплюють своєчасне виявлення випадків домашнього насильства над жінками та реагування на них; визначено систему компонентів, критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства; розроблено та експериментально перевірено авторську програму з

підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства; *удосконалено:* теоретичні та практичні засади організації соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства у центрах соціальних служб шляхом визначення її змісту, напрямів, професійних завдань соціальних працівників та вимог до їх професійної компетентності; науково-методичне забезпечення підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства шляхом розроблення науково-методичних рекомендацій щодо впровадження авторської програми в практичну діяльність центрів соціальних служб; у*точнено:* сутність поняття «соціально-правова допомога» як комплекс заходів, спрямованих на забезпечення підтримки або корекції соціально-правового статусу отримувачів допомоги, захисту їх законних прав та інтересів, надання юридичних послуг у поєднанні з іншими формами сприяння, необхідними в процесі відновлення порушених прав, забезпечення соціальної стабільності та інтеграції одержувачів допомоги у суспільство; наукові положення щодо сутності домашнього насильства стосовно жінок як асоціального явища через систематизацію його причин, чинників, стереотипів і наслідків у контексті обґрунтування необхідності комплексної соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства; положення щодо взаємозв'язку професійних напрямів діяльності, професійних завдань і складових професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб у процесі надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Практична значущість дослідження полягає в розробленні та впровадженні на практиці авторської програми з підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства; у визначенні компонентів, критеріїв,

показників і рівнів сформованості, що покладено в основу розроблення програми та оцінювання її ефективності як засобу підвищення результативності надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб.

Матеріали дослідження можуть бути використані у практичній діяльності центрів соціальних служб, центрів надання соціальних послуг та інших суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання та протидії домашньому насильству щодо жінок, під час організації підвищення кваліфікації соціальних працівників, розроблення локальних програм професійного розвитку, супервізії, навчально-методичного забезпечення, а також для вдосконалення міжвідомчої взаємодії у процесі надання соціально-правової допомоги та в освітньому процесі закладів вищої освіти під час підготовки здобувачів за спеціальністю «І10 Соціальна робота та консультування».

Експериментальна база дослідження: дослідно-експериментальну роботу проведено упродовж 2022–2026 рр. Загалом у педагогічному експерименті взяли участь 140 соціальних працівників, які працюють в обласних та міських центрах соціальних служб: центр соціальних служб Одеської міської ради; Луганський обласний центр соціальних служб Луганської обласної державної адміністрації; Сіверськодонецький центр соціальних служб Луганської області; Лисичанський центр соціальних служб Луганської області. Із них 70 соціальних працівників увійшли до складу експериментальної групи (ЕГ), а ще 70 соціальних працівників склали контрольну групу (КГ). До вибірки були включені соціальні працівники віком 30–57 років з різним професійним стажем, що дало змогу охопити соціальних працівників на різних етапах професійного становлення. Зазначена кількість учасників дозволила здійснити порівняльний аналіз результатів у контрольних і експериментальних групах та забезпечити надійність узагальнень.

Результати дослідження **впроваджено** у діяльність центру соціальних служб Одеської міської ради (довідка № 1358/01-05/26 від 25 вересня 2026 року), Луганського обласного центру соціальних служб Луганської обласної державної

адміністрації (довідка № 110 від 14 травня 2026 року); Комунальної установи «Центру надання соціальних послуг Турбівської селищної ради Вінницького району Вінницької області» (довідка № 01-09/210.1 від 08 червня 2026 року).

Апробація результатів дослідження відбувалася шляхом їх обговорення на наукових, науково-практичних конференціях різного рівня:

Міжнародних – «Забезпечення якості вищої освіти: європейські й національні стандарти та індикатори» (Старобільськ, 2018); «Розвиток людини в інформаційному суспільстві та у суспільстві знань» (Київ, 2019); «Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи» (Суми, 2019); «Sociology, pedagogy, psychology – prospects for the development of modern society» (Туреччина, Анталія, 2019); «Science, society, education: topical issues and development prospects» (Харків, 2020); «Формування сучасної наукової думки» (Кропивницький, 2020); «Наука, освіта, суспільство: інструменти і механізми сучасного інноваційного розвитку» (Київ, 2020); «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін» (Суми, 2020); «Розвиток наукової думки постіндустріального суспільства: сучасний дискурс» (Миколаїв, 2020); «Priority directions of science and technology development» (Київ, 2021); «Сучасні напрями розвитку педагогіки та педагогічної психології; актуальні питання філології та мовознавства» (Івано-Франківськ, 2021); «Третій рівень освіти в Україні: становлення та тенденції» (Світязь, 2021); «Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі» (Івано-Франківськ, 2023); «Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку» (Констанца, Румунія, 2024); «Наука і освіта в глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку» (Полтава–Лубни, 2025).

Всеукраїнських – «Соціалізація особистості в умовах сучасних викликів» (Старобільськ, 2019); «Актуальні питання становлення та розвитку сучасного конституціоналізму в Україні» (Одеса, 2023); «Проблемні питання насильства в сім'ї та насильства за ознаками статі в Україні в умовах воєнного стану» (Рівне, 2025); «Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми,

перспективи» (Хмельницький, 2026); «Соціальне забезпечення та соціальна робота в умовах сучасних викликів» (Хмельницький, 2026).

Регіональних – методичному семінарі «Розвиток мережі спеціалізованих послуг для осіб, що постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі на регіональному та місцевому рівнях: план дій для забезпечення сталого фінансування» (Сєвєродонецьк, 2019); науково-практичній конференції «Соціономічні студії» (Полтава–Лубни, 2025).

Окремі положення дисертації було обговорено і схвалено: на науково-методичних семінарах та засіданнях кафедри соціальної роботи (2022–2026 рр.) ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

У роботі використовувалися такі інструменти штучного інтелекту: Google Gemini та ChatGPT. Вони застосовувалися для: пошуку літератури, граматичної перевірки, лексичного редагування та добору синонімів. Всі розділи, при написанні яких використовувався ШІ, перевірені та відредаговані автором особисто. Наукові положення, висновки та результати є власним інтелектуальним внеском автора.

Публікації. Зміст і результати дослідження відображено в 23 наукових працях автора, з них: 6 – у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжних виданнях, 1 – у розділі колективної монографії; 15 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дослідження. Робота містить вступ, три розділи, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел – 261 найменування, 18 додатків. Текст дисертації містить 6 рисунків і 28 таблиць. Загальний обсяг – 265 сторінок, основний зміст дисертації розкрито на 172 сторінках.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ЖІНКАМ У СИТУАЦІЯХ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

1.1 Категоріальний аналіз базових концептів проблеми соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб

Проблема соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства є однією з найбільш гострих у сучасному суспільстві та потребує всебічного аналізу як з точки зору впливу соціальних аспектів, так і з урахуванням правового регулювання. Для формування цілісного погляду на зазначену проблематику, більш детально розглянемо окремі категорії та пов’язані з ними поняття.

Із метою обґрунтування теоретичних засад складної та багатогранної проблеми соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб та для повноти її визначення вважаємо за необхідне звернутися до стану її розробленості у вітчизняному науковому просторі, а саме, до категоріального аналізу базових концептів дослідження, які ми визначили як: «соціально-правова допомога»; «домашнє насильство над жінками»; «центри соціальних служб», який дозволить побудувати системне розуміння досліджуваної проблеми, використовуючи формально-логічний метод як основу для структурування та аналізу досліджуваних концептів.

У процесі нашого дослідження буде використано наукові, довідково-енциклопедичні, навчально-методичні джерела та нормативно-правові акти, що забезпечить комплексний підхід до аналізу та обґрунтування зазначених концептів.

Розпочнемо із розгляду концепту «соціально-правова допомога», який є вихідним у контексті досліджуваної проблеми, складним та поєднує в собі декілька видів допомоги. Насамперед, визначимо сутність поняття «допомога» через ***термінологічний підхід,*** який передбачає використання чітко визначених

понять і категорій для аналізу та систематизації знань, спрямований на уніфікацію визначень та забезпечення однозначності наукової комунікації. Докладно розглядався у працях таких науковців [13; 51; 65; 76; 99, с. 113].

Відповідно до «Великого тлумачного словника сучасної української мови» та «Великого енциклопедичного словника юриста» визначення поняття «допомога» трактується як «сприяння, підтримка в чому-небудь; матеріальна підтримка; захист, порятунок у біді; сприяння в лікуванні, полегшення страждань; ті, хто приходить на допомогу кому-небудь» [19, с. 295; 22, с. 212].

У «Термінологічному словнику з трудового права та права соціального забезпечення України» допомога описана як грошова підтримка з боку держави, яка спрямована на компенсацію втрати доходу внаслідок особливих умов [198, с. 45].

У «Словнику із соціальної політики» допомога характеризується як матеріальні блага, кошти чи послуги, які спрямовані на задоволення базових потреб осіб, перебуваючих у скрутному становищі, які можуть надаватися державними структурами, приватними особами або благодійними організаціями з метою пом’якшення соціальної нерівності та поліпшення умов життя нужденних [174, с. 60].

У «Словнику-довіднику із соціальної роботи» допомогу визначено як ключову форму соціального захисту, що надається державою згідно із законом у визначених випадках, і, залежно від тривалості виплат, поділяється на одноразову та щомісячну [182, с. 93].

Здійснений аналіз дозволяє стверджувати, що у більшості словникових джерел допомога включає саме матеріальну, фінансову складову, яка забезпечується державою, приватними структурами або благодійними організаціями для задоволення базових потреб осіб у скрутних обставинах. Так, у галузі права поняття «допомога» є формою підтримки; у галузі соціальної політики визначається як матеріальні блага, кошти чи послуги, у той час, як у галузі соціальної роботи допомога є формою соціального захисту.

Для визначення поняття «допомога» звернімося до наукових праць з різних галузей та спеціальностей, таких як: соціальна робота, соціологія, соціальна психологія, психологія, соціальна педагогіка та право.

Науковці у галузі соціальної роботи, а саме, Звєрєва І., Безпалько О., Лактіонова Г., Семигіна Т., Мигович І., Кабаченко Н., Савчук О. та інші, розглядали допомогу як складний соціальний феномен, що розвивається разом із суспільними інститутами та адаптується до змін і потреб суспільства. Дослідження авторів висвітлюють багатовимірний характер допомоги в історичних, релігійних, культурних, політико-правових, філософських, соціологічних та економічних контекстах, визначивши, що така еволюція допомоги сприяє соціальному захисту, підтримці, інтеграції та стабільності [187, с. 15–24; 27, с. 38–43].

Дослідники з галузі соціології, Паніна Н., Козирев Г. [131; 78], розглядали допомогу як форму взаємодії, Головатий М. у своїй роботі охарактеризував допомогу як соціальний механізм підтримки суспільної стабільності [33], а науковець Хорунжий Л. зауважив, що допомога є соціальною цінністю, яка сприяє зміцненню взаємозв’язків між людьми та формуванню атмосфери підтримки і довіри в суспільстві [189].

За міркуваннями Титаренко Т., у контексті соціальної психології, допомога є формою соціальної поведінки, яка спрямована на підтримку іншої людини на безкорисливих засадах, включаючи психологічну та емоційну залученість [199, с. 79]. Схожої позиції дотримуються і інші науковці даної галузі Волянюк Н., Ложкін Г., Винославська О., Блохіна І., Кононець М., Москаленко О., Боковець О., Андрійцев Б., які також визначили допомогу як підтримку у сприянні досягненню цілей [186, с.102].

Вагомими з галузі психології є розвідки Наконечної М., яка допомогу визначила як важливу форму людської взаємодії, спрямованої на зменшення страждань іншої людини, підтримку її розвитку і реалізації здібностей, яка сприяє розкриттю потенціалу та особистісному зростанню обох сторін [107]. У своєму дослідженні авторка виділила кілька типів допомоги, зокрема справжню,

невротичну та псевдодопомогу і з акцентувала увагу, що тільки справжня допомога заохочує до активного ставлення до власного життя та перетворює отримувача підтримки на суб'єкта, здатного приймати відповідальні рішення [107].

У роботі Деревянко Н., у контексті психології, описано дві стратегії надання допомоги: перша передбачає забезпечення ресурсами або виконання необхідних дій від імені особи, яка потребує підтримки, тоді як друга орієнтована на стимулювання самостійного подолання труднощів через мобілізацію внутрішніх ресурсів. Авторка також систематизувала види допомоги, поділивши їх за тривалістю на короткочасну (разову) та довготривалу (постійну або регулярну) і виділивши за змістом такі форми допомоги, як матеріальна, фізична, інтелектуальна та моральна [39, с. 20-24].

Подібних поглядів щодо визначення поняття «допомога» дотримуються науковці соціально-педагогічної галузі, зокрема Соха М., Саноцька О., у своєму дослідженні дослідники визначили, що допомога може надаватися не тільки пасивно, у вигляді матеріальної підтримки, лікування чи опіки, також допомогою є процес навчання, де педагог, орієнтуючись на потреби і потенціал особистості, створює умови для активної участі, що сприяє розкриттю нових здібностей, набуттю навичок і відкриттю нових життєвих перспектив. Як зазначають автори, пасивна допомога і активне навчання нерідко поєднуються або чергуються відповідно до потреб конкретної ситуації [184, с. 45].

Цікавими для нашого дослідження з галузі права є розвідки Ісакової В. та Гладун Г., у яких, за міркуваннями Ісакової В., допомога є особливим видом діяльності, який відрізняється від інших видів людської активності завдяки унікальній специфіці суб'єктів, об'єкта, цілей, інтересів, змісту, результатів та інших складових процесу діяльності [67], а у роботі Гладун Г. допомога розглядалася з позиції взаємодії як важливого аспекту соціальної поведінки, що базується на взаємному обміні ресурсами, знаннями та навичками, який спрямований на задоволення потреб та вирішення проблем іншого. Як зауважила Гладун Г., взаємодія постає у двох основних формах: активній та пасивній.

Активна форма передбачає рівноправне залучення обох сторін, що діють на взаємній основі, а у пасивній формі взаємодії допомога надається від сторони, що має вищий рівень можливостей і знань, до сторони, що їх потребує [30].

Отже, у процесі дослідження наукових джерел з різних галузей та спеціальностей, зокрема, соціальної роботи, соціології, соціальної психології, психології, соціальної педагогіки та права щодо визначення поняття «допомога» можемо констатувати її багатовимірний та міждисциплінарний характер. Залежно від наукової та практичної парадигми, у межах якої розглядається поняття «допомога», воно має свою специфіку, а саме:

- у соціальній роботі допомога визначена як складний соціальний феномен, який сприяє соціальній підтримці, інтеграції та стабільності суспільства;

- у соціології допомога є формою взаємодії та стабілізації суспільства;

- у соціальній психології є формою соціальної поведінки яка спрямована на підтримку іншої людини або сприянню досягненню цілей;

- у психології – засобом підтримки особистісного зростання та зниження страждань;

- у соціальній педагогіці – двоскладовим підходом, що поєднує пасивну допомогу та активне навчання, спрямованим на розвиток самостійності;

- у праві – процесом, що передбачає взаємний обмін ресурсами для задоволення потреб.

Наголосимо, що сутність допомоги залежить від ситуації, контексту, умов її надання. З огляду на складний і багатоаспектний характер визначення базового концепту «соціально-правова допомога», доцільно здійснити аналіз його ключових складових, а саме соціальної та правової допомоги.

Розпочнемо дослідження з визначення правової допомоги, яку ми розглянемо із позиції ***правового підходу***, оскільки, саме наявність правової допомоги є ознакою правової держави. В національному законодавстві право на правову допомогу закріплено у статті 59 Конституції України, де визначено, що «кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно» [81].

У Законі України «Про безоплатну правову допомогу» міститься визначення правової допомоги як «надання правничих послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення» [143].

В свою чергу, Цивільний процесуальний кодекс України визначає правову допомогу як ключовий механізм захисту прав учасників справи в судовому процесі [205].

Безпосередньо регламентує порядок надання правової допомоги в Україні Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», встановлюючи правові, організаційні та етичні основи діяльності адвокатів як ключових суб'єктів щодо правового захисту [142].

Окрім національного законодавства, правова допомога також закріплена і в низці міжнародних документів, які визначають її як ключову складову забезпечення верховенства права й доступу до правосуддя та є важливими орієнтирами для України як держави, що визнає принцип верховенства права, зокрема в:

- Загальній декларації прав людини 1948 року, яка проголошує право кожного на ефективний захист його прав (стаття 8) [57];
- Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року, який визначає право на справедливий судовий розгляд та доступ до правової допомоги (стаття 14) [102];
- Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року гарантує право кожного на справедливий судовий розгляд та доступ до захисту (стаття 6) [159].

Аналіз нормативно-правової бази щодо визначення поняття «правова допомога», дозволяє стверджувати, що правова допомога має фундаментальну гарантію, адже відповідне право закріплене та гарантоване Конституцією України. Правова допомога є важливим інструментом забезпечення реалізації прав і свобод людини, їхнього захисту та відновлення у разі їх порушення.

При дослідженні поняття «правова допомога» звернімося до низки енциклопедичних та словникових джерел. Відповідно «Української дипломатичної енциклопедії правова» допомога визначена «як взаємодія між державами та їхніми установами, що спрямована на надання юридичної підтримки в рамках міжнародних договорів з метою захисту прав громадян у цивільних, сімейних та кримінальних справах» [28, с. 36].

Згідно «Великого енциклопедичного юридичного словника» правова допомога є системою заходів, спрямованих на захист прав і свобод фізичних і юридичних осіб, що надається державою, адвокатами або іншими уповноваженими особами та організаціями [23, с. 602].

У «Юридичній енциклопедії» запропоновано визначати правову допомогу як «різновид правового сприяння, що надається для захисту прав громадян та юридичних осіб, що охоплює дії, спрямовані на консультування, представництво в суді та підготовку необхідних документів, а також співпрацю держав для реалізації цих функцій у міжнародному контексті» [214, с. 575].

Відповідно до «Юридичного словника» правова допомога є «комплексом дій, спрямованих на забезпечення захисту прав, свобод та законних інтересів осіб, які отримують підтримку через державні та недержавні установи, адвокатів або інші уповноважені суб’єкти» [215, с. 254].

Зроблений огляд енциклопедичних та словникових джерел з правової галузі, дозволяє визначити, що правова допомога може надаватися як державними, так і недержавними установами, адвокатами або іншими уповноваженими суб’єктами та має кілька ключових аспектів, а саме:

- взаємодія між державами та їхніми установами, що спрямована на надання юридичної підтримки;
- **різновид правового сприяння** та співпраці;
- **комплекс дій** для забезпечення законних інтересів осіб;
- **система заходів**, спрямованих на захист прав і свобод фізичних та юридичних осіб.

Для детальнішого дослідження поняття «правова допомога» звернімося також до огляду наукових та навчально-практичних і методичних праць з правової галузі, де дане питання вивчали Бова Є., Гладун Г., Джуська А., Личко В., Рішко М., Цимбалюк М., Шрамко Ю., Юшкевич О. та ін. [15; 30; 43; 92; 167; 207; 212].

У своїй роботі Юшкевич О. визначила правову допомогу як діяльність, спрямовану на реалізацію та захист прав і свобод громадян. Авторка зазначила, що правова допомога у ширшому розумінні розглядається як підтримка всіх зацікавлених суб'єктів у захисті їхніх прав, тоді як у вузькому розумінні вона зосереджена на допомозі особам у складних життєвих обставинах [218].

За міркуваннями Цимбалюк М., головною метою правової допомоги є забезпечення людині відчуття захищеності, а також створення рівних умов в суспільстві, сприяючи гармонізації правової системи та зміцненню взаємозв'язків між особистістю, державою і суспільством [207]. Подібної позиції дотримується науковець Рішко М., яка зазначила, що правова допомога базується на давньоримському принципі «pro bono publico» («заради суспільного блага»)

У своєму дослідженні Личко В. розширила підходи до визначення правової допомоги, розглянуті Юшкевич О., та надала авторський погляд на ключові ознаки правової допомоги, що включають:

- особливу форму юридичної діяльності;
- реалізація через правові послуги;
- можливість надання як на оплатній, так і безоплатній основі;
- не передбачає обов'язкового досягнення позитивного результату;
- дотримання професійної таємниці;
- правові наслідки наданої допомоги мають юридичну значимість.

Особливу увагу Личко В. приділила класифікації видів правової допомоги, виокремлюючи змішану форму, яка враховує регіональні особливості та необхідність комплексної підтримки осіб у різних соціальних умовах [92].

Вважаємо за необхідне, для розуміння структури правової допомоги, звернути увагу на її основні форми. У дослідженнях Шрамко Ю. та Джуської А. запропоновано класифікувати форми надання правової допомоги залежно від трьох основних методів її реалізації: представницького (участь представника від імені особи в правовому процесі), документального (підготовка необхідних документів для забезпечення участі в правових процедурах), а також консультативного (надання правової інформації або консультування для сприяння участі особи у правовому процесі) [43, с.15; 212, с. 4].

Досліджуючи визначення правової допомоги в навчально-практичних та методичних джерелах, які стали вагомими ресурсами для розробки методик впровадження правової допомоги, а також інструментів і механізмів її надання, варто відзначити праці науковців і практиків серед яких Банчук О., Батан Ю., Блага А., Бойчук К., Бреус С., Бунаєць Т., Вільчик Т., Гриценко Л., Демкова М, Ковальова О., Павлютін О., Пилипенко Д. Плужнік О., Терлецький Д. [7; 54; 75; 140] та ін.

Визначення поняття «правова допомога» розглядалося також і у межах інших наукових дисциплін, що дозволяє глибше зрозуміти правову допомогу як соціокультурний, педагогічний та філософсько-правовий феномен. Зокрема, Бліхар В. досліджував екзистенційний вимір правової допомоги, наголошуючи на її значенні як феномену, що глибоко впливає на життєві аспекти існування людини [7, с. 130–135], Гапотій В., Шевченко С., Сербаєва Д. у своїй роботі розглянули ключові питання збереження та розвитку правових цінностей і прогресивних елементів правової культури як важливої складової розвитку громадянського суспільства. Автори закцентували увагу на важливості розуміння права як культурного та цивілізаційного феномена, що формується в межах державних процесів [29, с. 35–40], Семигіна Т. у своїй роботі розглянула роль соціальних працівників і педагогів у наданні правової допомоги, акцентуючи увагу на важливості формування навичок і знань, необхідних для роботи з групами, що потребують правової допомоги [172].

Здійснений аналіз наукової та навчально-практичної і методичної літератури дозволяє стверджувати, що правова допомога є:

- діяльністю, яка спрямована на захист і реалізацію прав громадян, що у ширшому контексті охоплює підтримку всіх суб'єктів у відстоюванні їхніх прав, а у вузькому – правова допомога, що надається людям у складних життєвих обставинах;

- підтримкою, яка охоплює юридичний, соціальний, культурний та педагогічний аспекти, спрямованою на зміцнення взаємозв'язків між особистістю, державою і суспільством;

- важливим інструментом соціалізації, гармонізації правової системи і розвитку правової культури;

- ключовим елементом захисту основоположних прав і свобод особи та забезпечення доступу до правосуддя.

Зазначимо, що правова допомога, виступаючи одним з важливих компонентів соціально-правової допомоги жінкам, забезпечує захист прав і свобод громадян, сприяє їхній соціалізації і правовій інтеграції та виконує роль у подоланні правової та соціальної нерівності завдяки визначеним формам і видам надання допомоги, різноманітності суб'єктів, що її надають, та розгалуженій структурі правової допомоги.

Міркування Гладун Г. щодо правової допомоги як соціально-правового явища, яке суттєво впливає на соціалізацію особистості та забезпечує орієнтацію індивіда в складному соціальному контексті [30], підкреслюють важливість дослідження цього явища у взаємозв'язку з іншим ключовим компонентом концепту «соціально-правова допомога» – соціальною допомогою.

Важливим для розуміння динаміки становлення соціальної допомоги є історичний контекст. Дослідження науковців з філософської, педагогічної і правової галузей дозволяє простежити вплив культурно-історичних та соціально-філософських чинників на еволюцію соціальної допомоги від благодійності до професійної діяльності. Авторами визначено, що благодійність, пройшовши через релігійні та філософські етапи, трансформувалася з

релігійного контексту до світських та професійних форм, стала основою для виникнення соціальної допомоги [132; 176].

В національному законодавстві соціальна допомога визначається і регулюється низкою нормативно-правових актів. Так, стаття 46 Конституції України гарантує право громадян на соціальний захист, включаючи забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [81].

Нормами Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» регулюється надання різних видів допомоги сім'ям з дітьми [147].

Закон України «Про соціальні послуги» містить регламентацію порядку надання соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, та визначає механізми їх фінансування [163].

Бюджетний кодекс України регулює фінансування соціальних програм та визначає порядок надання соціальних виплат і допомоги через бюджетні кошти [20].

Існують також і інші численні закони України, підзаконні акти, постанови Кабінету Міністрів України та накази профільних міністерств, які деталізують механізми надання конкретних видів соціальної допомоги.

Окрім національного законодавства, питання соціальної допомоги також урегульовано низкою міжнародних документів, де вона визначена як ключова складова забезпечення гідного рівня життя, соціальної рівності та соціального захисту. Для України, яка визнає принципи соціальної справедливості, ці документи є важливими орієнтирами, зокрема:

- **Загальна декларація прав людини** 1948 року, яка проголошує право кожної людини на соціальне забезпечення як невід'ємну частину гідного життя (стаття 22) [57];
- **Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року**, який визначає право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування (стаття 9) і достатній рівень життя для себе та

своєї сім'ї, що охоплює їжу, одяг, житло та постійне поліпшення умов життя (стаття 11) [103].

- **Європейська соціальна хартія 1996 року**, яка гарантує право на соціальне забезпечення, соціальну і медичну допомогу, а також право на захист від бідності та соціального відчуження (статті 12, 13, 30) [49].

Аналіз нормативно-правової бази щодо дослідження поняття «соціальна допомога» дозволяє стверджувати, що соціальна допомога є фундаментальною гарантією соціального захисту, оскільки відповідне право на неї закріплене та гарантоване Конституцією України. Соціальна допомога є важливим інструментом забезпечення гідного рівня життя, соціальної рівності та захисту громадян у разі настання складних життєвих обставин. Її надання регулюється як національним законодавством, так і міжнародними документами, що підтверджують прагнення України до дотримання принципів соціальної справедливості.

Під час дослідження поняття «соціальна допомога» розглянемо також енциклопедичні та словникові джерела. Згідно «Великої української енциклопедії» соціальна допомога є «системою заходів суспільства і держави у вигляді сприяння, підтримки і надання послуг окремим особам або групам населення соціальною службою для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу і повноцінної життєдіяльності» [21].

Відповідно до «Понятійно-термінологічного словника», соціальна допомога є соціальною діяльністю уповноважених органів держави, яка спрямована на підтримку осіб та соціальних груп, що знаходяться в кризовій ситуації; турбота держави, суспільства про громадян, які потребують допомоги, їх забезпечення засобами існування [138, с. 122].

Як зазначено у «Великому енциклопедичному юридичному словнику» під поняттям «соціальна допомога» визначено «матеріальну підтримку громадян які перебувають у складних життєвих обставинах, що надається у грошовій або

натуральній формі, у вигляді послуг за рахунок бюджетних коштів та благодійницьких надходжень…» [23, с. 230].

Згідно зі Словником основних термінів і понять з дисципліни «Фінансове право» поняття «соціальна допомога» охарактеризовано як «грошова допомога або допомога в натуральній формі, що здебільшого фінансується з бюджету та добровільних пожертвувань і виплачується людям, які перебувають у нужді, як на основі перевірки їхнього доходу та засобів існування, так і за певними критеріями без перевірки доходу. Соціальна допомога є адресною» [180, с. 58].

У навчальному енциклопедичному словнику-довіднику «Все про соціальну роботу» поняття «соціальна допомога» належить до державного виду допомоги та є системою адресних соціальних виплат [25, с. 118].

Здійснений аналіз дозволяє стверджувати, що в енциклопедичних та словникових джерел поняття «соціальна допомога» включає як матеріальну, так і нематеріальну допомогу чи підтримку, яка надається державою, благодійними організаціями або приватними структурами для задоволення базових потреб осіб, що перебувають у скрутних життєвих обставинах.

Так, у правовій науці «соціальна допомога» визначається як форма матеріальної підтримки або грошової допомоги, що базується на правових механізмах її надання; у соціальній політиці – соціальна допомога розглядається як система заходів, спрямованих на надання допомоги або послуг соціального характеру; у соціальній роботі – поняття «соціальна допомога» трактується як система державних адресних соціальних виплат, з метою подолання життєвих труднощів, збереження соціального статусу осіб та забезпечення їхньої нормальної життєдіяльності.

У сучасному науковому дискурсі представлено кілька підходів до тлумачення поняття «соціальна допомога». Розглянемо основні підходи до тлумачення поняття «соціальна допомога» в наукових, навчально-практичних і методичних джерелах в розрізі різних галузей та спеціальностей, зокрема, правової, соціальної політики, економіки, соціології, психології, педагогіки та соціальної роботи (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні підходи до тлумачення поняття «соціальна допомога»

Підхід	Галузь визначення	Визначення поняття «соціальна допомога»	Автор/ Джерело
Системний	право	система соціальних заходів, спрямованих на надання допомоги, підтримки та послуг окремим особам або групам населення соціальною службою. Ці заходи призначені для подолання або полегшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу та забезпечення повноцінного функціонування та адаптації в суспільстві	Болотіна Н. [18];
	економіка	система державних заходів, спрямованих на підтримку громадян, які опинилися у скрутних життєвих обставинах, яка включає надання фінансової, матеріальної чи іншої підтримки через соціальні програми, соціальні послуги та пільги	Горин В. [34];
	педагогіка	система заходів, що передбачає покращення стану певних соціальних прошарків шляхом упровадження соціальних програм та забезпечення діяльності мережі відповідних соціальних закладів	Клочко О. [74];
Комплексний	соціологія	сукупність заходів, спрямованих на відновлення активного життя та повернення до праці, відновлення соціального статусу та формування в людини таких якостей і установок, які дозволять адаптуватися до нормальних умов життя	Реут А. [166];
	психологія	цілісна та комплексна система соціальної і психолого-педагогічної підтримки, що надається в рамках діяльності соціально-психологічних служб	Склярук А. [179];
Соціально-діяльнісний	соціальна політика	форма соціальної діяльності, спрямована на підтримку окремих осіб або соціальних груп, які перебувають у складних, кризових ситуаціях.	Дерега В. [40];
	соціальна робота	вид соціальної діяльності, спрямований на підтримку осіб соціальних груп, що знаходяться в кризовій ситуації	Звєрєва І. [187].

Здійснений аналіз тлумачення «соціальна допомога» в наукових, навчально-практичних і методичних джерелах різних галузей та спеціальностей, засвідчив, що соціальна допомога є багатоаспектною та адаптивною, що дозволяє враховувати як теоретичні, так і практичні аспекти для забезпечення підтримки людини у складних життєвих обставинах, а також тлумачиться через три основні підходи, такі як ***системний, комплексний та соціально-діяльнісний***.

Системний підхід, характерний для правової, педагогічної та економічної галузей, розглядає соціальну допомогу як систему заходів, спрямованих на підтримку осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, із метою адаптації, забезпечення соціального статусу та повноцінного функціонування.

Комплексний підхід, притаманний соціології та психології, акцентує на сукупності заходів, що сприяють відновленню активного життя, соціального статусу та наданню психолого-педагогічної підтримки.

Соціально-діяльнісний підхід, представлений у соціальній політиці та соціальній роботі, визначає соціальну допомогу як форму діяльності, спрямовану на підтримку осіб або соціальних груп у кризових ситуаціях.

Зазначимо, що поєднання цих підходів забезпечує цілісне розуміння сутності соціальної допомоги як важливого інструменту соціальної підтримки та адаптації в сучасному суспільстві.

Здійснений аналіз та актуальність проблематики дає можливість стверджувати, що соціально-правова допомога виступає не лише продуктом державної політики, а й є результатом тривалої взаємодії громадянського суспільства, правових інститутів і благодійності, які разом створюють більш комплексну й ефективну систему вирішення соціальних проблем. Враховуючи зазначене, уточнюємо зміст інтегрованого та багатогранного двокомпонентного концепту «соціально-правова допомога» як комплексу заходів, спрямованих на забезпечення підтримки або корекції соціально-правового статусу отримувачів допомоги, захисту їх законних прав і інтересів, надання юридичних послуг, у поєднанні з іншими формами сприяння, необхідними в процесі відновлення порушених прав, забезпечення соціальної стабільності та інтеграції одержувачів допомоги у суспільство.

1.2 Домашнє насильство як асоціальне явище в Україні

Продовжуючи дослідження теоретичних засад проблеми соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб, розглянемо наступний базовий концепт «домашнє насильство над жінками», який має складну природу та зачіпає фундаментальні права та спричиняє негативні наслідки у різних сферах суспільного життя постраждалих жінок.

Досить негативно вплинули на кількість звернень щодо насильства карантинні обмеження, впроваджені з 2020 року. За даними статистики, кожного дня до поліції надходило більше 570 повідомлень. У рік їх кількість складала близько 100 тис. заяв та повідомлень, так, в 2019 р. їх було 115,4 тис., в 2020 р. – 139,9 тис.; кожні три години в 2020 р. різного виду насильства зазнавала 1 особа [61].

Згідно зі статистикою Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства охорони здоров'я України у 2020 році поліцією було отримано 106,7 тисяч заяв та повідомлень про порушення закону та інші події, пов'язані з насильством, що стало причиною 10 тис. днів госпіталізації, 30 тис. звернень до травматологічних відділень і 40 тис. викликів лікаря [188].

За інформацією Національної поліції України (НПУ) станом на 01.06.2021 року до поліції надійшло понад 75 тис. заяв та повідомлень про факти вчинення різних видів насильства, складено 61 тис. протоколів і притягнуто до відповідальності 45 тисяч осіб, повторно – більше 6 тис. кривдників. За цей період відкрито 1780 кримінальних проваджень та складено 19 тис. термінових заборонних приписів» [82].

Показовими є також дані Національної соціальної сервісної служби України, відповідно до яких протягом 2024 року було зафіксовано 181904 звернення щодо домашнього насильства, з яких 141 836 надійшли від жінок [165].

З огляду на зазначене, вважаємо за необхідне більш ґрунтовно дослідити домашнє насильство щодо жінок як складову більш широкого суспільного явища «насильство» через призму видо-родових характеристик з позицій різних методологічних підходів: ***термінологічного, нормативно-правового, соціально-філософського, психологічного, соціально-педагогічного та практики соціальної роботи***.

З позицій термінологічного підходу в «Енциклопедії сучасної України» поняття «насильство» визначено як умисне і протиправне застосування фізичної сили або погроз щодо особи з метою обмеження її прав і свобод, примушення до

певних дій чи завдання шкоди, часто з використанням безпорадного стану постраждалої особи [48].

Відповідно до «Великого енциклопедичного юридичного словника» термін «насильство» охарактеризовано як свідомий вплив фізичного чи психологічного характеру на іншу людину проти її волі, що завдає шкоди (фізичної, моральної чи майнової) або створює загрозу такої шкоди з метою досягнення певної протиправної мети [23].

Згідно з «Філософським енциклопедичним словником» поняття «насильство» описано як застосування сили або загроза її використання, що обмежує свободу та можливості життєдіяльності особистостей і спільнот, нав'язуючи неприйнятні умови існування [203, с. 408].

У навчальному енциклопедичному словнику-довіднику «Все про соціальну роботу» термін «насильство» визначено як дії чи погрози, спрямовані на заподіяння шкоди або залякування особи через неправомірний примус, навіть якщо фізична шкода не була фактично завдана, але викликала обґрунтований страх [25, с. 275–276].

Таким чином, поняття «насильство» у межах термінологічного підходу узагальнюється як умисне і протиправне застосування сили або загрози її використання, що обмежує права та свободи особистості, примушує до певної поведінки чи завдає шкоди, проявляючись як через фізичні дії, так і через погрози, залякування або створення неприйнятних умов існування.

Нормативно-правовий підхід ґрунтується на дослідженні нормативних актів, регламентів, інструкцій, стандартів та інших документів, що встановлюють правила та визначають допустимі або обов'язкові межі поведінки або процесів.

Одним з небагатьох міжнародних документів, у якому міститься чітке загальне визначення поняття «насильство» є доповідь Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), у якій насильство визначено як «умисне застосування фізичної сили або влади, фактичне чи у формі загрози, проти себе, іншої особи, групи чи громади, що призводить або має високу ймовірність призвести до

травми, смерті, психологічної шкоди, ненормального розвитку чи деривації» [26].

Серед міжнародних нормативно-правових документів, які містять положення щодо концепту «насильство» у контексті запобігання насильству та захисту прав людини, доцільно також відзначити:

- Загальну декларацію прав людини, яка закріплює принципи рівності та гідності кожної людини, забороняючи будь-які форми жорстокого поводження [57];

- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, який зобов'язує держави гарантувати захист особи від жорстокого поводження як у публічній, так і приватній сферах [102];

- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, що проголошує право кожної людини на гідний рівень життя та свободу від будь-яких форм насильства [103];

- Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, яка зобов'язує вживати заходів для запобігання насильницьких дій, переслідувати винних і забезпечувати постраждалим право на відшкодування [79];

- Міжнародну конвенцію про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, в якій визначено насильницькі зникнення як серйозне порушення прав людини [101].

У національному законодавстві, за результатами наукової розвідки можемо констатувати відсутність універсального визначення поняття «насильство»; проте зауважимо, що питання щодо запобігання, боротьби, профілактики насильства регулюється низкою нормативно-правових актів. Зокрема, статтею 3 Конституції України людина визнається найвищою соціальною цінністю, зобов'язуючи державу захищати її права, зокрема від різних видів насильства, а статтею 28 Конституції України забороняється жорстоке, нелюдське поводження, що також охоплює акти насильства [81].

Відповідальність за різні насильницькі дії передбачено Кримінальним кодексом України, зокрема статтями 126-1,127,152 [84].

Положення щодо запобігання насильству за ознакою статі містяться у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [148].

У свою чергу, в Цивільному процесуальному кодексі України передбачено порядок видачі обмежувальних приписів щодо осіб, які вчинили насильницькі дії [205].

Зауважимо, що насильство як асоціальне явище привертало увагу також багатьох науковців-правників, зокрема, Благої А., Беспаль О., Гловюк І., Головкіна Б., Гуміна О., Закалюка А., Киренка С., Лесько Н., Хавронюка М., Храмцова О. та ін.

Значної уваги заслуговує дослідження Ігнатова О., який визначив, що насильство є примусовим впливом на фізичний стан організму чи психіку людини за допомогою матеріальних або інформаційних чинників, який здійснюється без її згоди та може завдати шкоди, обмежити волю чи спричинити смерть [66], а Загороднюк С. у своїй роботі, також зауважив, що насильство є примусовим втручанням однієї особи у поведінку іншої, яке має антисуспільний характер і спрямоване на досягнення протиправної мети [58].

Ґрунтовним є дослідження Наконечної Л., яка визначила поняття «насильство» як протиправний та умисний фізичний вплив на фізичну недоторканність або особисту свободу іншої істоти, що може здійснюватися незалежно від усвідомлення його адресатом і здатний завдати фізичної чи психічної шкоди [106]. З іншого боку, Беспаль О. наголосив на тому, що визначення терміну «насильство» повинно охоплювати не лише вплив на особу чи групу осіб, а й безпосередньо на органи людини, враховуючи матеріальні фактори зовнішнього середовища (механічні, фізичні, хімічні та біологічні) як знаряддя насильства [11].

Таким чином, з позиції нормативно-правового підходу поняття «насильство» розглядається як протиправне втручання у фізичну чи психічну

сферу людини, що має антисуспільний характер та може завдавати шкоди або обмежувати свободу особи. Зауважимо, що сутність насильства, механізми запобігання та відповідальність за вчинення насильницьких дій визначають положення національних і міжнародних нормативно-правових актів.

Соціально-філософський підхід застосовується для аналізу суспільних явищ, процесів і відносин з позицій філософії, що поєднує соціологічне та філософське осмислення, дозволяючи розглядати суспільство як складну систему, яка розвивається за певними законами та принципами.

У своїх дослідженнях науковці Бойко Д., Бойченко М. та Слюсар В., з позиції окресленого підходу, здійснили ґрунтовне дослідження природи насильства як субстанційної характеристики соціальних змін, що впливають на формування та трансформацію соціальних норм і правил, визначивши термін «насильство» як атрибут суспільних відносин, де одні індивіди чи соціальні групи застосовують примус до інших, завдаючи фізичної, психічної чи моральної шкоди шляхом використання сили або загрози її застосування з метою спонукання об’єкту впливу до певної поведінки.

За міркуваннями Бойченко М. насильство є свідомим виявленням волі суб’єкта, що спрямоване на досягнення деструктивної мети та виражається у навмисному нанесенні шкоди іншому [17]. У свою чергу, Слюсарем В. запропоновано авторське бачення типології «насильство», яка включає «міфічне», «трансцендентне» та «раціональне» насильство, що дозволяє глибше зрозуміти вплив даного явища на соціальні трансформації [183].

Отже, з позиції соціально-філософського підходу поняття «насильство» розглядається як фундаментальна характеристика суспільних трансформацій, що детермінується взаємодією соціальних груп, проявляється у формі примусу та цілеспрямованого завдання шкоди, а також відіграє структуроутворюючу роль у формуванні і зміні соціальних норм та регулятивних механізмів.

Психологічний підхід охоплює аналіз поведінки, свідомості та емоційної сфери особистості, враховуючи внутрішні мотивації, психічні процеси та індивідуальні особливості людини.

З погляду зазначеного підходу привертає увагу праця Української А., у якій авторка запропонувала визначати термін «насильство» як примусове втручання в свободу та волевиявлення людини шляхом різноманітних дій, зокрема погроз, економічного тиску, сексуальної експлуатації, словесної або фізичної агресії, що також передбачає примушування особи до небажаних вчинків або маніпулювання її цінностями [202].

У роботі Кульчицької А. поняття «насильство» представлено як умисне застосування фізичної сили або влади, фактичне чи у формі загрози, проти себе, іншої особи, групи чи громади, що призводить або має високу ймовірність призвести до травми, смерті, психологічної шкоди, ненормального розвитку чи деривації [87], а в роботі Міларадової Н. та Доценко В. насильство розглянуто як структурний елемент суспільної системи, що формується під впливом соціальних норм і вимог, що сприяє закріпленню насильницьких моделей взаємодії у міжособистісних стосунках, що, у свою чергу, має деструктивний вплив на особистість і суспільство загалом [104].

Отже, з погляду психологічного підходу, поняття «насильство» визначається як свідомий примусовий вплив, що формується суспільними нормами, проявляється в міжособистісних стосунках і має системний характер, спричиняючи деструктивні наслідки.

Соціально-педагогічний підхід характеризується взаємозв'язком соціальних і педагогічних чинників, спрямованих на гармонійний розвиток особистості з урахуванням її потреб, особливостей і соціального середовища.

Із позиції зазначеного підходу у роботі Трубавіної І. поняття «насильство» визначено як форму деструктивної соціальної взаємодії, що характеризується умисністю та циклічністю [200]. У свою чергу, Фуркало В. визначив термін «насильство» як форму соціальної девіації, розглядаючи його не лише як акт агресії, а й як системне явище, що ґрунтується на дискримінації особи, обмеженні її прав і свобод, а також на соціокультурних стереотипах, які сприяють відтворенню нерівності [204]. За міркуваннями Данильчук Л. та

співавторів роботи [229] насильство набуває нових форм у контексті торгівлі людьми.

Таким чином, з позиції соціально-педагогічного підходу, поняття «насильство» розглядається як системне асоціальне явище, що має деструктивний характер, проявляється через девіантну поведінку, дискримінацію та обмеження прав особистості, відтворюючись у суспільних взаємодіях і стереотипах.

Із позиції методологічного підходу практики соціальної роботи розглядаються принципи, методи та стратегії надання соціальної допомоги, враховуючи індивідуальні, групові та суспільні потреби клієнтів для забезпечення їхньої соціальної адаптації та захисту.

За окресленим підходом щодо дослідження поняття «насильство» доцільно відзначити роботи Кубицького С., Лях Т., Рутьян Л., Семигіної Т., Спіріної Т., Султанової Н. та ін.

У своєму дослідженні Кубицький С. дослідив термін «насильство», ототожнюючи його із злом у всіх його проявах [85], а за міркуваннями Рутьян Л. насильство є формою соціальної девіації, яка є не лише актом агресії, а й системним явищем, що ґрунтується на дискримінації особи, обмеженні її прав і свобод, а також на соціокультурних стереотипах, які сприяють відтворенню нерівності та легітимізації утиску в суспільстві [168].

Як зазначила Семигіна Т. насильство є явищем, що формується під впливом соціально-економічних чинників, зокрема бідності, гендерної нерівності та усталених стереотипів, які визначають суспільні норми та моделі поведінки [171].

Отже, із позиції методологічного підходу практики соціальної роботи, поняття «насильство» розглядається як складне суспільне явище, що формується під впливом економічних, гендерних і культурних чинників, проявляється через дискримінацію, обмеження прав і соціальну нерівність, а також сприймається як форма девіації та суспільного зла.

З огляду на вищезазначене та, враховуючи особливості кожного підходу, пропонуємо визначити *поняття «насильство» як складне асоціальне явище, що проявляється як умисне і протиправне застосування сили або загроза її використання з метою обмеження прав і свобод особистості, примушення до певної поведінки чи завдання шкоди.* Як асоціальний феномен, насильство є атрибутом суспільних відносин, де примус і сила використовуються для впливу на поведінку індивідів чи груп. У нормативно-правовій площині воно порушує основоположні права людини, тоді як у психологічному аспекті – є втручанням у свободу особистості через агресію та залякування. У соціально-педагогічному контексті насильство розглядається як негативний фактор соціалізації, що спричиняє викривлення моделей соціальної поведінки. З точки зору соціальної роботи, «насильство» потребує комплексного підходу до подолання та системного реагування.

Загалом, здійснене дослідження поняття «насильство» крізь призму різних методологічних підходів дозволило не лише виявити його сутнісні характеристики, а й визначити шляхи подальшого вивчення та розробки шляхів ефективного реагування, з урахуванням соціальної, правової, психологічної та педагогічної та інших сфер життя.

Зазначимо, що однією з найпоширеніших і водночас прихованих форм насильства є домашнє насильство, яке, на відміну від інших його проявів, довгий час залишалося поза увагою суспільства та правових систем.

Історичний огляд засвідчив, що домашнє насильство існувало в різні періоди суспільного розвитку, однак його розгляд як серйозного соціального виклику розпочався відносно нещодавно. У світовій спільноті перші зусилля щодо боротьби з домашнім насильством стали частиною широкого дискурсу прав людини лише в середині XX століття [1; 8; 194; 238]. Проте на сучасному етапі, особливо в умовах трансформаційних змін суспільства, масштаби цього явища значно зросли, що підтверджується статистичними даними та аналітичними дослідженнями, які свідчать про динаміку збільшення випадків домашнього насильства.

Так за даними громадської організації «Ла Страда-Україна», у 2024 році на Національну гарячу лінію з попередження різного виду насильства надійшло 32423 звернення, з яких 90,5% стосувалися саме домашнього насильства [35].

Окрім того, за офіційною статистикою Міністерства внутрішніх справ України, лише за перші два місяці 2024 року зафіксовано на 56% більше кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, ніж у відповідний період 2023 року, а кількість адміністративних правопорушень зросла на 21% [72].

У 2023 році було зафіксовано випадків домашнього насильства понад 291 тис., що на 20% більше порівняно із 2022 роком. Кількість кримінальних правопорушень зросла на 80%, а кількість адміністративних правопорушень зросла на 36% [50].

Зазначимо, що на відміну від інших форм насильства, домашнє насильство часто залишається латентним і малопомітним для суспільства, що значно ускладнює його ідентифікацію та запобігання.

Проблема домашнього насильства набула міжнародного визнання як одна з серйозних загроз прав людини, що потребувала запровадження системного і комплексного підходів до її подолання. Зусилля міжнародної спільноти щодо боротьби з домашнім насильством розпочалися значно раніше, ніж це питання стало пріоритетом у багатьох національних правових системах. Серед таких міжнародних документів можна відзначити Декларацію ООН про викорінення насильства в сім'ї [38], яка стала одним із перших міжнародних документів, що закцентував увагу на необхідності боротьби з насильством у сім'ї як одним із серйозних суспільних викликів.

Дослідження законодавчої бази свідчить про поступову адаптацію національного законодавства до міжнародних стандартів протидії домашньому насильству. Нормативно-правові засади запобігання та протидії цьому явищу мають фундаментальне закріплення у вітчизняному правовому полі, оскільки відповідні положення відображені в Конституції України та деталізовані в спеціальному законодавстві, забезпечуючи створення ефективних механізмів

боротьби з домашнім насильством, сприяючи реалізації основоположних прав людини на гідність, безпеку та захист. Так, відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» представлено визначення поняття «домашнє насильство» як «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства, що вчиняються в сім'ї або в межах місця проживання чи між родичами, або між колишніми чи нинішніми подружжям або партнерами, незалежно від того, чи проживає особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що і постраждала особа» [149].

Кримінальну відповідальність за систематичне вчинення домашнього насильства передбачено статтями 67, 126-1 Кримінального кодексу України [84].

Адміністративну відповідальність за вчинення домашнього насильства або невиконання обмежувальних приписів передбачено статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення [77].

У той час, відповідно до Сімейного кодексу України забороняються будь-які форми домашнього насильства [177].

Існують також інші законодавчі акти, норми та постанови, які спрямовані на забезпечення ефективного захисту від домашнього насильства, створення механізмів профілактики таких правопорушень, а також реалізацію комплексної допомоги постраждалим.

Вважаємо за необхідне зауважити на праці вітчизняних і зарубіжних правників. Так у дослідженні Аніщук Н. зміст поняття «домашнє насильство» представлено як умисне діяння чи погроза здійснення такого діяння фізичного, сексуального, психологічного, економічного спрямування одним членом сім'ї відносно іншого, які порушують права та свободи, закріплені в конституційних положеннях для кожного члена сім'ї [4], у свою чергу Capasso A., Skipalska H., Chakrabarti U., Guttmacher S., Navario P. та Castillo T. термін «домашнє насильство» визначили як насильство, вчинене інтимним партнером або членом сім'ї, що відбувається в домашніх умовах [225].

Огляд нормативно-правових джерел щодо визначення поняття «домашнє насильство» дозволяє стверджувати, що українське законодавство поступово враховує міжнародні стандарти у боротьбі з домашнім насильством, забезпечуючи захист постраждалих, а дослідження правників з цієї проблеми допомагають краще зрозуміти її правові аспекти та вдосконалити заходи протидії.

Покликаючись на наукові дослідження Левченко К. [91] Султанової Н. та Рогальська-Яблонської І. [195], вважаємо за доцільне розглядати концепт «домашнє насильство» з позиції ***комплексного та системного підходів***, трактуючи його як невід'ємну складову такого глобального асоціального явища, як насильство.

Розглянемо поняття «домашнє насильство» з позицій термінологічного підходу, звернувшись до огляду низки енциклопедичних та словникових джерел.

Відповідно до «Понятійно-термінологічного словника» термін «домашнє насильство» визначається як навмисні дії фізичного, сексуального, психологічного або економічного характеру, спрямовані на особу, яка підпадає під захист заходів протидії такому насильству, що також може включати жорстоке поводження з дітьми та інші форми впливу, що порушують права і свободи члена сім'ї, завдаючи йому моральної, фізичної або психологічної шкоди [138, с. 52].

Згідно з «Сучасною правовою енциклопедією», поняття «домашнє насильство» зазначається як протиправні діяння фізичного, сексуального, психологічного або економічного характеру, вчинені одним членом сім'ї або особою, що спільно проживає, стосовно іншого члена сім'ї, які порушують його конституційні права та свободи, спричиняють або можуть спричинити фізичні, моральні чи матеріальні збитки [196].

У «Словнику-довіднику із соціальної роботи» термін «домашнє насильство» розглядається як систематичне фізичне, психологічне, сексуальне або економічне насильство в сімейних чи партнерських стосунках, що порушує

права та свободи людини, завдаючи їй моральної, фізичної чи психічної шкоди [182, с. 92].

Таким чином, відповідно до різних енциклопедичних та словникових джерел, поняття «домашнє насильство» визначено як сукупність навмисних або протиправних дій фізичного, сексуального, психологічного чи економічного характеру, спрямованих на порушення прав і свобод особи, що спричиняють їй фізичну, моральну, психологічну або матеріальну шкоду.

Зважаючи на системний характер асоціального явища, розглянемо зміст поняття «домашнє насильство», представленого у різних наукових галузях.

У галузі соціології Вітковська І. запропонувала термін «домашнє насильство» розуміти як різновид насильства, який вчиняється близькими людьми (родичами або членами однієї сім'ї), що мають тісні зв'язки, зокрема кровні або шлюбні, інтимні чи господарські тощо [24].

За твердженням Шиделко А., у психології, поняття «домашнє насильство» полягає у застосуванні сили одним із подружжя або членом сім'ї з метою приниження честі та гідності іншої особи [210].

У галузі соціально-педагогічної та з практики соціальної роботи доречно відзначити праці, зокрема, Шаргородської С. та Юрків Я., які досліджували проблему домашнього насильства. Так, Шаргородська С. визначає це явище як свідомі дії одного члена сім'ї проти іншого, що порушують права і свободи та завдають шкоди здоровому існуванню, акцентуючи увагу на фізичному, сексуальному, економічному та психічному здоров'ї [209, с. 14]. Натомість Юрків Я. трактує «домашнє насильство» як свідомі дії, що порушують конституційні права і свободи члена сім'ї, завдаючи шкоди фізичному, психічному чи моральному здоров'ю [216, с. 186]. Обидві дослідниці наголошують на свідомому характері дій агресора та їх негативному впливі на постраждалу особу.

Серед зарубіжних науковців, які досліджували проблему домашнього насильства доречно відзначити Johnson M., Radford L., Hester M., Stark E., Hemingway K., Rinawati I. та ін. Зокрема, Johnson M. та Stark E. розробили одні з

ключових теоретичних концепцій щодо визначення поняття «домашнє насильство». Так, у своїй роботі Johnson M. представив авторське поняття «intimate terrorism» («інтимне терористичне насильство»), яке характеризується систематичним контролем одного партнера над іншим через фізичне, психологічне та сексуальне насильство [241]. У свою чергу, Stark E. запропонував авторську концепцію «coercive control» («примусовий контроль»), що визначає «домашнє насильство» як примусовий контроль над життям партнера через ізоляцію, маніпуляції та обмеження свободи [258].

Здійснений огляд наукової, навчально-практичної та методичної літератури щодо визначення змісту поняття «домашнє насильство» дає підстави стверджувати, що домашнє насильство є складним асоціальним явищем, яке охоплює фізичний, психологічний, сексуальний та економічний аспекти і має різні прояви залежно від контексту дослідження. Вітчизняні та зарубіжні науковці акцентують увагу на свідомому характері дій агресора, їх руйнівному впливі на постраждалих осіб та необхідності комплексного підходу до подолання цього явища.

Зважаючи на зазначене вище, можемо стверджувати, що домашнє насильство виходить за межі приватної сфери, оскільки завдає шкоди не лише окремим постраждалим особам, але й має деструктивний вплив на родинні відносини та суспільство загалом.

Для комплексного розуміння домашнього насильства як явища, з метою теоретичного осмислення його природи та проявів у соціальному середовищі, вважаємо за доцільне детально проаналізувати його види, чинники, що йому сприяють та наслідки, які воно викликає.

З урахуванням термінології, визначеної в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та на основі результатів наукових досліджень, доцільно представити ***види*** домашнього насильства (див. табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Види домашнього насильства

Види насильства	Визначення	Автор/Джерело
Економічне	позбавлення коштів, обмеження доступу до ресурсів, контроль за фінансами	Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [149];
Психологічне	словесні образи, погрози, переслідування, приниження	
Фізичне	нанесення тілесних ушкоджень або обмеження фізичної свободи	
Сексуальне	примус до сексуальних дій, які принижують гідність	
Дозвіллєве	примушування проводити вільний час відповідно до бажань агресора	Шиделко А. [210];
Побутове	нерівномірний розподіл обов'язків у домашньому господарстві	
Медичне	обмеження чи примусове втручання в медичну допомогу постраждалої особи, зокрема відмову в ліках, медичних послугах або застосування препаратів без її згоди	Шиделко А., Шимко Л. [211, с. 387];
Непряме фізичне Насильство	ігнорування потреб постраждалої особи, фізичне та психологічне виснаження чи завдання страждань через вплив на близьких їй осіб	Блага А., Кочемировська О. [59];
Емоційне	вербальні або поведінкові дії, спрямовані на приниження особистості, зниження її самооцінки чи нав'язування почуття провини	Кречетова Д. [83];
Переслідування	настирливий і небажаний контроль за людиною, що поєднує риси емоційного та психологічного насильства	
Цифрове	здійснюється через інформаційні технології, включаючи переслідування, погрози, шантаж або контроль за допомогою цифрових засобів	Департамент кіберполіції України [44];
Репродуктивне	примус або обмеження у прийнятті рішень щодо репродуктивного здоров'я, включаючи примус до вагітності, аборту або стерилізації	Blikhar M., Andrusiak I., Khytra O., Hula I., Pasternak V. [222];
Екологічне	вплив на оточення постраждалої особи, (навмисне пошкодження або знищення особистих речей, домашніх тварин або житлового простору)	Mogaji R. [248];
Юридичне	маніпуляція правовими механізмами для контролю над партнером (безпідставні судові позови, позбавлення батьківських прав тощо)	Лало В. [90].

Таким чином, здійснений аналіз та систематизація свідчить про багатовимірний характер домашнього насильства, що охоплює не лише загальновизнані його види (фізичне, психологічне, економічне, сексуальне), але й менш досліджені, такі як дозвіллєве, побутове, медичне, непряме фізичне насильство, емоційне, переслідування, цифрове, репродуктивне, екологічне, юридичне насильство, що відображають новітні реалії суспільства.

З огляду на зазначене та з урахуванням сучасних викликів і особливостей прояву домашнього насильства як асоціального явища, вважаємо, що національне законодавство щодо класифікації та визначення видів домашнього насильства потребує уточнення і розширення змістового наповнення кожного виду домашнього насильства з закріпленням на законодавчому рівні. Однак, для глибшого розуміння поняття «домашнє насильство» недостатньо лише класифікувати його види; важливим аспектом також є дослідження чинників, що сприяють виникненню та поширенню цього асоціального явища.

Вважаємо доцільним розглянути та систематизувати **основні чинники**, що сприяють виникненню та поширенню домашнього насильства (табл. 1.3), відповідно до їхньої природи та сфери впливу, що дозволить всебічно проаналізувати їхню роль у виникненні та поширенні цього явища.

Таблиця 1.3

Чинники, що сприяють виникненню та поширенню домашнього насильства

Чинники	Змістова характеристика
Політичні	відсутність ефективної державної політики щодо запобігання домашньому насильству; недостатня взаємодія між правоохоронними органами та соціальними службами; низький рівень реалізації міжнародних стандартів захисту постраждалих;
Правові	недосконаліть законодавства щодо запобігання та протидії домашньому насильству; складність доведення фактів насильства в судовому порядку; недовіра до правоохоронної системи; високий рівень латентності злочинів;
Економічні	бідність, безробіття, фінансова залежність постраждалої особи від кривдника; міграція; нестабільність економіки;
Соціальні	низький рівень соціального захисту населення; толерантність суспільства до насильства в сім'ї; гендерна нерівність; соціальна ізоляція постраждалої особи через страх осуду або відсутність підтримки;
Психологічні	досвід насильства в дитинстві (передача насильницьких моделей поведінки); психічні розлади у кривдника або постраждалої особи; низький рівень емоційного інтелекту та конфліктологічної культури в суспільстві;
Культурні	патріархальні стереотипи щодо ролей чоловіка та жінки в сім'ї; виправдання насильства як «методу виховання»; низький рівень обізнаності щодо прав людини та механізмів їх захисту;
Інформаційні	низька поінформованість населення щодо проблеми домашнього насильства; брак ефективних інформаційних кампаній; викривлене висвітлення сімейних відносин у медіа (романтизація насильства, демонстрація токсичних стосунків як норми);
Воєнні	соціальна дестабілізація, зростання рівня агресії в суспільстві, психологічні травми у населення, нестабільність та соціальна незахищеність;
Міжнародні	вплив міграційних процесів на сімейні стосунки; запозичення негативних соціокультурних моделей із-за кордону; недостатня інтеграція України в міжнародні механізми боротьби з домашнім насильством.

Дослідження чинників, представлених у таблиці, дозволяє виокремити ключові детермінанти, що зумовлюють і загострюють проблему домашнього насильства, серед яких доречно відзначити вплив воєнних дій, загальну соціальну дестабілізацію, високий рівень безробіття, економічну нестабільність, правову незахищеність громадян та низьку обізнаність суспільства.

Зауважимо, що чинники домашнього насильства слугують передумовами його виникнення та поширення, створюючи умови, за яких це явище набуває системного характеру.

Водночас, будь-яке асоціальне явище породжує певні наслідки, і домашнє насильство не є винятком. Його вплив простежується на різних рівнях – особистісному, сімейному та суспільному, спричиняючи комплекс негативних психологічних, моральних, психічних, економічних, правових і соціальних змін.

Дослідження масштабів і наслідків домашнього насильства, його впливу на постраждалих та суспільство загалом представлено у працях таких учених, як Шаргородська С. [209, с. 14], Юрків Я. [216, с. 186], Павлиш С. [130], Тунтуєва С. [201], Зінсу О. [63] та інших, які аналізують його соціальні та психологічні аспекти, а також коротко- й довготривалі прояви.

Відзначимо, що домашнє насильство не є лише індивідуальною трагедією, а зачіпає всі категорії населення незалежно від віку, статі, соціального статусу чи рівня освіти. Водночас, численні дослідження та статистичні дані [60; 61] вказують на те, що саме жінки складають більшість постраждалих осіб у ситуаціях домашнього насильства.

Згідно з «Великим тлумачним словником сучасної української мови» жінка – це «доросла особа жіночої статі…» [19, с. 358], яка має біологічні, фізіологічні відмінності від протилежної статі.

Відповідно до низки наукових досліджень різних галузей, поняття «жінка» охоплює не лише біологічні аспекти, а й соціально-конструктивні характеристики, що визначають її роль у суспільстві, праці, культурі та сім’ї [3; 193; 242; 256]. У той час, у дослідженнях, присвячених гендерній проблематиці, жінка розглядається як суб’єкт із визначеними правами, обов’язками та

можливостями, які можуть змінюватися залежно від історичного, культурного та правового контексту [95; 96; 191].

За результатами дослідження Агенції фундаментальних прав Європейського союзу (ЄС), проведеного у 2020–2024 роках свідчить, що кожна третя жінка у ЄС зазнала різних видів домашнього насильства [213], а згідно з розрахунками Інституту демографії і соціальних досліджень, проведеними на замовлення Фонду народонаселення ООН, щороку близько 1,1 мільйона українських жінок зазнають домашнього насильства [98].

Сценарій домашнього насильства над жінками часто виявляється за певною шаблонною схемою, яку вперше описала Волкер Л., американська дослідниця та психолог, у 1979 році. Як експерт у сфері проблеми домашнього насильства, Волкер Л. у своїх дослідженнях підкреслила, що для того, щоб конфлікт в родині міг бути визнаний як домашнє насильство, необхідно, щоб ситуація, пов’язана із застосуванням насильства одним із партнерів, повторилася принаймні двічі [244]. За міркуваннями Волкер Л., ситуація домашнього насильства над жінками розвивається циклічно і складається з **трьох фаз**: напруга, насильство, каяття (табл. 1.4).

Тобто, циклічність фаз, які демонструють стійку кореляцію із системною природою агресії, примусу та пролонгованого конфлікту, засвідчує високий рівень структурованості й нелінійної детермінації домашнього насильства, що, у свою чергу, обумовлює хронічний характер явища, унеможливлюючи його спонтанне припинення без зовнішнього втручання.

Підтвердженням таких міркувань є дослідження Келлі Л., згідно з якими сутність домашнього насильства над жінками має безпосередній взаємозв’язок із агресією як фундаментальною складовою цього явища, що функціонує не лише як імпульсивний акт, а й як системна стратегія домінування, яка реалізується через комплекс взаємопов’язаних тенденцій, маніфестованих у різних формах – від прямих насильницьких дій до латентних механізмів психологічного тиску, маніпулятивного контролю та соціальної маргіналізації [70].

Таблиця 1.4

Характеристика фаз ситуації домашнього насильства

Назва фази	Характеристика фази
Фаза наростання напруги	починається з незначних проявів роздратування, які поступово переростають у гнів, звинувачення та зростання напруги. Агресор стає дедалі більш дратівливим, владним, вимогливим і агресивно реагує навіть на дрібниці. Багато постраждалих навчаються помічати ознаки цієї фази й намагаються запобігти ескалації конфлікту, демонструючи турботу та прагнучи «зберегти спокій у стосунках». Однак на цьому етапі постраждалі рідко звертаються по допомогу до правоохоронних органів, а якщо і звертаються, то часто стикаються з недовірою або насмішками, що лише підштовхує агресора до наступного етапу насильства;
Фаза насильства	проявляється у формі різкої емоційної розрядки, яка супроводжується руйнівними діями та крайнім негативним вираженням емоцій. У цей період агресор може вдаватися до погроз, фізичних нападів, таких як удари чи ляпаси, залякування із застосуванням зброї, погроз дітям або навіть до сексуалізованого насильства. Інцидент може тривати від кількох секунд до кількох годин і залишити як фізичні травми, так і невидимі емоційні шрами, а інколи взагалі не залишає слідів. Після цього агресор зазвичай заспокоюється та повертається до звичного стану;
Фаза каяття або «медового місяця»	характеризується тим, що кривдник демонструє каяття, спокутує свою провину і намагається переконати постраждалу особу в тому, що насильство більше не повториться. Постраждала часто відчуває хибну надію на вирішення проблеми, виправдовує кривдника і відмовляється від звернення до поліції чи відкликає заяву, що лише створює передумови для нового циклу насильства.

Досліджуючи проблему домашнього насильства щодо жінок, доцільно звернути увагу на те, що сучасні правові, соціальні та наукові підходи все ще зосереджені переважно на його традиційному розумінні – як насильства з боку чоловіка у шлюбі чи партнерстві. Такий підхід звужує проблему й закріплює низку стереотипів, що ускладнюють ефективне реагування на це явище. Унаслідок цього поза увагою залишаються інші, не менш небезпечні форми домашнього насильства щодо жінок, які нерідко замовчуються або залишаються недослідженими (табл. 1.5).

Таким чином, застосування *термінологічного, нормативного, соціально-філософського, правового, психологічного, соціально-педагогічного підходів та з практики соціальної роботи* до проблеми домашнього насильства щодо жінок є необхідною умовою для його ефективного запобігання та подолання.

Таблиця 1.5

Стереотипи та суперечності у сприйнятті домашнього насильства

Категорія	Стереотипи	Суперечності
Гендерний аспект	домашнє насильство – це лише насильство з боку чоловіка щодо жінки у шлюбі	існують випадки насильства над жінками з боку інших членів родини або в одностатевих парах, які часто не враховуються у дослідженнях та правовій політиці;
Політичний аспект	політичні розбіжності не впливають на сімейні відносини	в реальності політичні конфлікти у сім'ї можуть призводити до психологічного та фізичного насильства;
Мовний аспект	вимога змінити мову спілкування не є формою насильства	примус до зміни мови в побуті може стати формою психологічного насильства, що актуально для сучасного українського суспільства;
Релігійний аспект	релігійні переконання – це суто особиста справа	у сім'ях часто трапляється примус до певної релігійної практики або дискримінація за релігійною ознакою;
Соціальна вразливість	усі жінки мають рівний доступ до захисту від насильства	літні жінки, жінки з інвалідністю, мігрантки та біженки часто залишаються без належної правової та соціальної підтримки;
Культурні відмінності	домашнє насильство не залежить від культурного чи етнічного походження	полікультурні особливості, міжкультурні розбіжності, регіональні відмінності, а також специфіка змішаних шлюбів можуть впливати на сприйняття та форми домашнього насильства, а також на доступність підтримки та правового захисту.

Важливо враховувати не лише традиційні форми насильства, а й менш очевидні, проте не менш руйнівні його прояви, що пов'язані із соціальними, політичними, мовними та релігійними аспектами.

Зауважимо, що домашнє насильство щодо жінок має глибокий вплив, охоплюючи різні рівні суспільної взаємодії – від особистісного та сімейного до професійного, локального й загальнодержавного, що зумовлює масштабні негативні наслідки для суспільства загалом, спричиняючи серйозні соціальні, економічні та демографічні виклики:

на особистому рівні: призводить до фізичних і психологічних наслідків, що варіюються за ступенем тяжкості. Важливо зазначити, що домашнє насильство має вплив також на материнство, оскільки багато жінок відчувають страх перед народженням дітей через ризик повторного насильства або зростання загрози для дітей у майбутньому;

на рівні малих соціальних груп: спричиняє руйнування емоційних зв'язків у родині, розірвання шлюбних союзів, позбавлення батьківських прав, вимушену

зміну місця проживання задля безпеки. Окремим аспектом є стигматизація та осуд постраждалих з боку родичів, що ускладнює процес виходу з аб'юзивного середовища. Жінки у ситуаціях домашнього насильства нерідко відчувають страх перед новими шлюбами через ризик повторення подібної ситуації;

на рівні середніх соціальних груп: чинить суттєвий вплив на професійне середовище, зокрема на трудові відносини, психологічний клімат у колективах, ефективність професійної діяльності. Постраждалі можуть стикатися з труднощами в міжособистісних комунікаціях, зростанням ризику дискримінації, упередженого ставлення з боку колег і керівництва, що обмежує можливості кар'єрного зростання. Крім того, подолання наслідків домашнього насильства потребує значних фінансових витрат з боку територіальних громад, які змушені спрямовувати ресурси на фінансування соціальних програм допомоги постраждалим, їхню реабілітацію, юридичний супровід та профілактичні заходи;

на рівні великих соціальних груп: чинить дестабілізуючий вплив на суспільство, сприяючи поглибленню соціальної нерівності та відтворенню насильницьких моделей поведінки в наступних поколіннях; зумовлює значне фінансове навантаження на державу, оскільки потребує масштабного залучення ресурсів для забезпечення державної допомоги та функціонування спеціалізованих центрів зі створенням нових робочих місць.

Отже, розглянуті причини, чинники, стереотипи та наслідки домашнього насильства обґрунтовують доцільність визначення цього явища як асоціального, оскільки воно завдає значної шкоди не лише окремим особам, а й суспільству в цілому, залишаючись одним із найактуальніших викликів сучасного соціального розвитку. Особливо важливо підкреслити, що саме жінки як свідомі та соціально-адаптовані і юридично дієздатні особи, попри усвідомлення деструктивності ситуації, найбільше страждають від домашнього насильства, і в більшості випадків залишаються в умовах насильства.

Доцільно зауважити, що ключову роль у реалізації державних стандартів надання допомоги постраждалим відводиться центрам соціальних служб. Оскільки їх діяльність регламентується нормативно-правовими актами та

фінансується з державного бюджету, що гарантує стабільність функціонування й доступність допомоги для людей у складних життєвих обставинах. Водночас, ефективність таких центрів значною мірою залежить від удосконалення соціально-правових механізмів, поглиблення наукових досліджень і впровадження інноваційних підходів до соціальної роботи.

З огляду на зазначене, для розроблення оптимальних механізмів комплексної допомоги, вважаємо за доцільне розглянути засади діяльності центрів соціальних служб з позицій вітчизняного та зарубіжного досвіду у наступному підрозділі.

1.3 Зарубіжний та вітчизняний досвід соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб

Як було визначено у попередньому підрозділі 1.2, домашнє насильство доцільно розглядати як асоціальне явище, що детерміноване багатофакторною природою та вимагає системного підходу до його запобігання й подолання.

В умовах зростаючих соціальних ризиків особливого значення набуває соціально-правова допомога жінкам, яка надасть можливість всебічного захисту жінок, посприяє їхній реінтеграції у суспільство та стане важливим елементом механізму гарантування прав.

Водночас, ефективність відповідних заходів значною мірою залежить не лише від нормативно-правових і соціальних засад їх реалізації, а й від рівня інституційного забезпечення, що визначає суб’єктний склад учасників процесу надання соціально-правової допомоги.

Враховуючи міждисциплінарний характер домашнього насильства над жінками, ключову роль у цьому контексті відіграють центри соціальних служб, які функціонують як інститути соціального захисту та реалізують широкий спектр заходів, спрямованих на правову, психологічну, соціальну та інших видів допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

З урахуванням зазначеного, особливої актуальності набуває дослідження напрямів і рівнів соціальної роботи щодо запобігання домашньому насильству над жінками в центрах соціальних служб, що включає огляд зарубіжного досвіду, виокремлення оптимальних моделей надання соціально-правової допомоги, а також обґрунтування рекомендацій щодо подальшого удосконалення вітчизняної діяльності центрів соціальних служб.

У зарубіжній діяльності з практики соціальної роботи із запобігання домашньому насильству щодо жінок виокремлюють основні **рівні реагування**: *міжнародний; загальнодержавний; спеціальний; індивідуальний.*

Доцільно розглянути більш детально кожен з цих рівнів, які мають власні цілі, методи та підходи до реагування та профілактики, що дозволить глибше зрозуміти їхню роль у системі соціального захисту та оцінити ефективність застосовуваних заходів у зарубіжних країнах.

На міжнародному рівні для подолання домашнього насильства над жінками ухвалено низку нормативно-правових законодавчих актів, що встановлюють комплексні заходи запобігання та захисту жінок у ситуаціях домашнього насильства, а також притягнення кривдників до відповідальності, зокрема:

- Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок – у якій домашнє насильство над жінками розглядається як форма дискримінації щодо жінок [160];
- Декларація про викорінення насильства щодо жінок – визначає домашнє насильство як одну з форм насильства над жінками та зобов’язує держави вживати заходів для його подолання [38];
- Пекінська платформа дій – містить зобов’язання держав щодо викорінення насильства над жінками, включаючи домашнє насильство [134];
- Конвенція Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами – встановлює комплексні заходи щодо запобігання та боротьби з домашнім насильством, захисту постраждалих та притягнення кривдників до відповідальності [80].

Не менш важливими у подоланні домашнього насильства над жінками на міжнародному рівні є соціологічні дослідження, які спрямовані на аналіз причин і чинників, оцінку ефективності заходів протидії та розробку доказових стратегій щодо протидії домашньому насильству над жінками.

Особливу увагу цьому питанню приділяють міжнародні організації:

- Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) проводить аналітичні дослідження та розповсюджує збірки ефективних практик протидії домашньому насильству над жінками;

- Організація Об'єднаних Націй (ООН) ініціює комплексні дослідження, що охоплюють правові, судові та превентивні аспекти боротьби з домашнім насильством щодо жінок;

- Фонд ООН з питань народонаселення систематизує досвід реалізації антикризових програм у різних країнах, надаючи детальні звіти щодо ефективності впроваджених заходів [141; 257].

Крім того, Рада Європи здійснює моніторинг прогресу держав-учасниць щодо протидії домашньому насильству над жінками, публікуючи узагальнені аналітичні звіти. Агентство США з міжнародного розвитку досліджує аспекти запобігання домашньому насильству щодо жінок, що сприяє адаптації програм допомоги жінкам, обміну ефективними практиками та розробці рекомендацій для вдосконалення політики у цій сфері [247; 249].

В європейських країнах **Франції, Німеччині, Іспанії, Бельгії, Румунії, Греції** та **Естонії**, впроваджено ***проєкт TACTICS***, який спрямований на аналіз поточних практик поліції щодо домашнього насильства над жінками та передбачає підвищення кваліфікації та покращення міжвідомчої співпраці між поліцією та центрами соціальних служб [240].

Загалом міжнародні соціологічні дослідження, моніторинг та проєкти відіграють важливу роль у розробці науково обґрунтованих підходів до протидії домашньому насильству над жінками на міжнародному рівні у сприянні удосконаленню нормативно-правових і соціальних механізмів захисту жінок,

підвищенню ефективності превентивних заходів та поширенню кращих міжнародних практик у цій сфері.

Окрім міжнародних нормативно-правових актів, кожна зарубіжна держава на *законодавчому рівні* має власну національну законодавчу базу, спрямовану на протидію домашньому насильству щодо жінок.

Так, реформування законодавчої бази **Великої Британії, Шотландії** та **США** розширило визначення домашнього насильства над жінками, включаючи ***примусовий контроль***, що посилило захист жінок і надало правоохоронним органам більше повноважень для втручання щодо запобігання цього асоціального явища [221; 260].

Іспанія на законодавчому рівні запровадила комплексний підхід до боротьби з гендерним насильством, включаючи *створення* ***спеціалізованих судів*** та програм підтримки жінок, які постраждали від домашнього насильства [245].

У **Франції** та **Німеччині** на законодавчому рівні запроваджено ***електронні браслети*** для відстеження осіб, засуджених за домашнє насильство, з метою забезпечення безпеки жінок, які постраждали від домашнього насильства [243; 246].

Національний план **Австралії** щодо зменшення домашнього насильства щодо жінок та Національний план **Канади** щодо гендерно зумовленого насильства (2010–2022) посприяли ***об'єднанню зусиль*** урядів, громадських організацій та індивідів для зменшення домашнього насильства проти жінок [224; 251].

У законодавстві **Португалії** внесено положення про ***реагування сектору зайнятості*** на випадки домашнього насильства, яке передбачає надання жінкам, які постраждали від домашнього насильства, відпустки на час відновлення здоров'я та переведення на роботу до філій інших населених пунктів країни тощо [231].

У багатьох європейських країнах ***охоронні ордери*** є цивільно-правовим засобом захисту жінок від домашнього насильства, а також ефективним юридичним механізмом його запобігання.

Зокрема, в **Австрії** поліція має повноваження тимчасово вилучати кривдника із ситуації домашнього насильства на строк до 10 діб за наявності обґрунтованих підстав вважаючи, що було вчинено злочин і є ризик його повторення.

У **Швеції** правові норми передбачають не лише обмеження контактів жінки, яка зазнала домашнього насильства із агресором, а й, за потреби, надання комплексної підтримки, зокрема сприяння в отриманні нових документів, забезпечення безпечним житлом, електронними засобами контролю або охороною [255].

Практика **Нідерландів** та **Австралії** включає можливість ***примусового виселення кривдника*** з житла у разі насильницьких дій щодо жінок, а також застосування судових тимчасових розпоряджень, що можуть містити заборону на перебування у приміщенні, де мешкає жінка, яка зазнала домашнього насильства [247].

Згідно із законодавством **Польщі**, одним зі способів впливу на осіб, що вчинили домашнє насильство щодо жінок, є ***публічне оголошення*** рішення про їхнє покарання в загальному порядку, що не лише слугує інструментом юридичної відповідальності, а й підкреслює значення суспільного осуду злочинної дії, оскільки для порушників набагато страшнішим може бути відкритий осуд суспільства, ніж сама юридична санкція [261].

Таким чином, досвід європейських країн свідчить про важливість криміналізації примусового контролю, впровадження охоронних ордерів, забезпечення правової та соціальної допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

На спеціальному рівні мова йде про такий чинник запобігання домашньому насильству над жінками як підготовка відповідних відомств та структур, які відповідальні за протидію та запобіганню домашньому насильству.

Наприклад, в **Іспанії** створено підрозділи Національної поліції з питань жінок та сім'ї (Unidades de Atencion a la Familia y Mujer), які спеціалізуються на

запобіганні та розслідуванні злочинів, пов’язаних із домашнім насильством [259].

У **Франції** з 2019 року спостерігалася тенденція до інтеграції соціального компоненту в діяльність органів правопорядку, що, зокрема, проявилося у залученні понад 400 соціальних працівників до роботи у відділеннях поліції по всій країні, з метою забезпечення своєчасного реагування на випадки домашнього насильства та надання постраждалим жінкам всебічної допомоги [232].

У межах розвитку цього підходу було започатковано створення спеціалізованих підрозділів, таких як Групи захисту сім’ї (Groupes de protection de la famille) та Будинки захисту сім’ї (Maisons de protection des familles), діяльність яких безпосередньо пов’язана з питаннями протидії домашньому насильству щодо жінок, включаючи міжвідомчу взаємодію на інституційному рівні. Станом на 2023 рік у Франції функціонувало 146 Груп захисту сім’ї та 99 Будинків захисту сім’ї, укомплектованих спеціально підготовленими фахівцями, які у тісній співпраці із соціальними працівниками та психологами здійснювали комплексне надання допомоги жінкам, які постраждали від домашнього насильства, що включало правовий захист, соціальну допомогу, а також заходи з подальшої реінтеграції жінок у безпечне соціальне середовище [239].

У **Великій Британії** з 2025 року розпочато пілотний проєкт з впровадження спеціалістів з питань захисту жінок від домашнього насильства в диспетчерські центри екстрених викликів 999, з метою покращення реагування поліції на такі випадки та забезпечення кращих послуг для жінок [250].

Починаючи з 2020 року, у **Румунії** впроваджено мобільний додаток Bright Sky RO, який функціонує як інструмент спеціалізованої допомоги та підтримки жінок, що зазнали домашнього насильства. Зазначений ресурс містить інформаційні матеріали щодо типології насильства, забезпечуючи можливість проведення попередньої оцінки рівня безпеки у міжособистісних стосунках, а також дозволяє оперативно знаходити найближчі установи, що надають відповідну допомогу. За офіційними даними, станом на листопад 2022 року,

додаток було використано майже 32 000 разів, що засвідчило його актуальність та затребуваність серед цільової аудиторії [235].

У **Грузії** при Міністерстві внутрішніх справ, створено спеціальний департамент для спостереження за розслідуванням випадків домашнього насильства над жінками та надання рекомендацій слідчим щодо належного розгляду таких справ. До складу такого департаменту залучені соціальні працівники, які надають відповідні рекомендації, проведення тренінгів щодо запобігання вторинній віктимізації та застосуванню гендерної чутливості при домашньому насильстві [252].

В практиці країн Європи вагоме місце в системі реагування на випадки домашнього насильства щодо жінок займають притулки, кризові центри, шелтери, а також функціонування єдиної безкоштовної гарячої лінії, виконуючи критично важливу функцію в контексті забезпечення комплексного захисту, оскільки створюють умови для тимчасового перебування жінок, які з об'єктивних причин не мають можливості залишити місце проживання або звернутися по допомогу іншим шляхом.

Ефективність такої інфраструктури значною мірою обумовлюється її територіальною доступністю та достатньою кількістю місць, що дозволяє оперативно реагувати на потреби жінок, які часто звертаються за допомогою разом із дітьми [192].

Зазначимо, що в **Албанії** доступ до сховищ мають лише жінки, які мають охоронний ордер, який не завжди можна швидко отримати [228].

Проте, в процесі огляду моделей організації спеціалізованих служб допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в країнах Європи було виявлено суттєві відмінності в підходах. Так, **Німеччина, Швеція** та **Нідерланди** демонструють ***високий рівень розгалуженості*** допомоги – численні кризові центри, довготривалі програми психосоціальної реабілітації, підтримка мігранток, цілодобова доступність. Водночас, **Франція** та **Іспанія** орієнтовані переважно на телефонну підтримку та надання допомоги у великих

містах. У **Польщі** спостерігається ***менша кількість центрів***, водночас, домінує короткострокова допомога з релігійною орієнтацією [64; 80; 234].

Таким чином, країни з сильною мережею неурядових організацій та муніципальних служб створюють більш комплексну систему, тоді як інші – опираються на регіональні або неформальні моделі соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Наступним рівнем реагування на випадки домашнього насильства щодо жінок виступає *індивідуальний рівень*, який передбачає впровадження низки програм, спрямованих на персоналізовану допомогу жінкам, їхню реінтеграцію та створення груп самодопомоги.

Саме на цьому етапі забезпечується безпосередній контакт із жінкою, яка зазнала домашнього насильства та реалізація конкретних заходів допомоги, які відповідають індивідуальним потребам, психоемоційному стану та соціальному контексту.

Для підтримки реінтеграції жінок від домашнього насильства в багатьох європейських країнах та США впроваджуються як загальноприйняті, так і спеціалізовані програми, які мають на меті відновлення економічної, соціальної та психологічної незалежності жінок від кривдника.

Стандартною практикою є надання комплексної допомоги у центрах соціальних служб, що включає індивідуальне консультування, психологічну підтримку, правову допомогу, супровід у медичних закладах, а також доступ до програм професійного навчання й працевлаштування.

Наприклад, у **Франції** створено механізм екстреної фінансової підтримки для жінок, які постраждали від домашнього насильства, що дозволяє покривати нагальні потреби у найкоротші терміни до вирішення питання довгострокового забезпечення [233].

В **Італії** функціонує текстильна лабораторія, що спеціалізується на навчанні жінок традиційному ткацтву та вишивці, забезпечуючи тим самим економічну незалежність і сприяючи соціальній адаптації після досвіду домашнього насильства [223].

У **Швеції** та **Чехії** функціонують програми, орієнтовані на психокорекцію поведінки осіб, що вчиняють домашнє насильство, які включають елементи когнітивно-поведінкової терапії та міжособистісної комунікації, спрямовані на запобігання рецидивам [226].

У **Грузії** запроваджено програми розвитку знань та навичок для жінок, з метою надання можливості знайти роботу і жити незалежним життям після того, як вони покинуть притулок [236].

Доцільно зазначити, що в межах європейських країн та США загальноприйнятою практикою є забезпечення жінкам у ситуаціях домашнього насильства безпечного середовища, правового супроводу, доступу до житла та фінансової допомоги.

У цих країнах простежується наявність узгоджених структурних підходів до індивідуального рівня реагування, які ґрунтуються на принципах гендерної рівності, міжвідомчої співпраці та орієнтації на потреби жінок.

Водночас, країни демонструють і відмінності в реалізації цих підходів: наприклад, у **Франції** та **Німеччині** активно розвиваються форми матеріальної підтримки, у **Скандинавських державах** акцент робиться на психотерапевтичному впливі та ресоціалізації, а в **Італії** й **Грузії** – на розвитку професійної самореалізації як засобів емансипації. Деякі програми, такі як **шведська та британська** інтервенційна корекційна програма або **чеська** «Зупинимо насильство», мають спільні риси, зокрема, використання елементів когнітивної терапії та соціальної адаптації, проте відрізняються за глибиною впровадження та міжвідомчою інтеграцією.

Отже, закордонний досвід низки європейських країн та США дає уявлення про ті способи запобігання домашньому насильству над жінками, які використовуються в системі соціальної роботи та пройшли перевірку часом та практикою, і, застосування яких доводить свою ефективність, зокрема у зниженні рівня домашнього насильства над жінками, захисті жінок та ресоціалізації кривдників.

У процесі євроінтеграції та гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами, Україна поступово імплементує ефективні європейські практики з протидії домашньому насильству щодо жінок в центрах соціальних служб.

Так, на *загальнодержавному рівні* важливим етапом стало прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (див підрозділ 1.2.), який започаткував формування цілісної та комплексної системи реагування щодо протидії домашньому насильству над жінками.

Подальшим підтвердженням зобов'язань української держави щодо захисту жінок від домашнього насильства стало ратифікування Стамбульської конвенції, яка стала ключовим орієнтиром у подальшій імплементації міжнародних стандартів захисту прав жінок в національну правову систему [162].

У контексті виконання зазначених міжнародних зобов'язань доцільно відзначити Закони України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [146] та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі» [145], які стали важливою складовою в процесі адаптації національного права до вимог Стамбульської конвенції, сприяючи посиленню механізмів захисту жінок, та підвищенню ефективності реагування на випадки домашнього насильства.

Таким чином, вказані нормативно-правові акти становлять концептуальну основу сучасної державної політики щодо запобігання та протидії домашньому насильству над жінками, яка передбачає формування комплексної, багаторівневої системи реагування, що відповідає міжнародним стандартам та забезпечує реальний захист прав і свобод жінок.

Важливою інституційною ланкою цієї політики є Урядовий уповноважений з питань ґендерної політики, який координує заходи із забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, а також сприяє реалізації національних механізмів протидії домашньому насильству [164].

Серед ключових виконавчих структур слід також виокремити пілотні спеціалізовані мобільні групи «Поліна», що функціонують у складі Міністерства внутрішніх справ для оперативного реагування на випадки домашнього насильства. Водночас, їх присутність поки охоплює не всю територію України, що обмежує доступ жінок до спеціалізованої допомоги [9].

У рамках державної політики протидії домашньому насильству сформовано багаторівневу інституційну систему, що охоплює широкий спектр суб'єктів, які *на спеціальному рівні* реалізують комплекс заходів у цій сфері в межах чинного законодавства.

У цьому контексті координаційну роль виконує Міністерство соціальної політики України, яке не лише визначає основні напрями діяльності соціальних служб, а й забезпечує розробку та впровадження державних стандартів надання соціальних послуг [139], які передбачають тісну взаємодію органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інституцій громадянського суспільства та міжнародних партнерів.

З урахуванням Закону України «Про соціальні послуги» [163], а також відповідно до Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи щодо запобігання та протидії домашньому насильству щодо жінок, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України [156], ключову роль відіграють саме центри соціальних служб, що виступають невід'ємною складовою інституційної структури системи соціального захисту, на які нормативно покладено повноваження щодо виявлення, оцінювання та задоволення індивідуальних потреб жінок у ситуаціях домашнього насильства з одночасним забезпеченням міжсекторальної координації дій суб'єктів відповідного реагування.

Регламентація діяльності центрів соціальних служб в частині організації соціальної допомоги жінкам, які постраждали від домашнього насильства,

здійснюється на підставі державних стандартів соціальних послуг, що, будучи нормативно-методологічним орієнтиром, детермінують зміст, обсяг, тривалість, умови надання допомоги, що у своїй сукупності забезпечують системність і цілісність соціальної інтервенції в умовах критичних життєвих обставин, спричинених актами домашнього насильства [151; 153; 154].

Зазначимо, що ілюстрацією практичної реалізації зазначених положень на рівні територіальних громад також є діяльність мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, мультидисциплінарних груп, гарячої лінії, а також денних центрів соціально-психологічної підтримки, що забезпечують первинне реагування та базову допомогу жінкам.

Таким чином, зазначені структурні елементи, функціонуючи відповідно до узгоджених міжвідомчих протоколів, формують дієву ланку загальнонаціональної системи реагування, забезпечуючи своєчасне реагування на проблему домашнього насильства та надання допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

На *індивідуальному рівні* забезпечується безпосередня робота з жінками у ситуаціях домашнього насильства відповідно до Методичних рекомендацій щодо запобігання та протидії насильству [98]. Практична діяльність спрямована на досягнення стійких позитивних змін у житті жінок, зокрема відновлення їх психологічного стану, соціальної активності та економічної самостійності.

Використання інструментів оцінки ризиків, системи кейс-менеджменту та залучення громади до процесів підтримки дозволяє формувати не лише індивідуальні плани дій, а й розширювати потенціал самозахисту жінок у майбутньому.

Згідно з положеннями Постанов Кабінету Міністрів України «Деякі питання діяльності центрів соціальних служб» та «Про організацію надання соціальних послуг»[42], центри соціальних служб уповноважені здійснювати оцінку потреб жінок у ситуаціях домашнього насильства; розробляти індивідуальні плани соціального супроводу; координувати надання соціальних послуг.

Разом з тим, на практиці ці функції реалізуються переважно соціальними працівниками, які задіяні в широкому спектрі завдань, що не завжди дозволяє забезпечити фахову правову допомогу постраждалим жінкам.

На прикладі центру соціальних служб Одеської міської ради можна простежити типову модель організації роботи:

- у структурі Центру працюють *фахівці із соціальної роботи, психологи,* іноді *юристи-консультанти* (за проєктної чи грантової підтримки). Юридичний супровід постраждалих, як правило, не є постійною штатною функцією центру.

- центр здійснює прийом жінок, що звертаються з питань насильства. Оцінка потреб відбувається шляхом *опитування*, іноді – із залученням мультидисциплінарної команди (поліція, медик, юрист, педагог тощо).

- надаються послуги *психологічного консультування*, *інформування про права та механізми захисту*. Однак представництво в суді, підготовка правових документів (наприклад, заяв до поліції, суду), юридичне супроводження процесу притягнення кривдника до відповідальності не є системною частиною діяльності центру.

- центр координує співпрацю з іншими установами: притулками, поліцією, медичними закладами, здійснює соціальний патронаж, однак ***не виконує функцій адвокації або захисту інтересів жінок в правовому полі*** [137].

За інформацією Центру соціальних служб Одеської міської ради, упродовж дев'яти місяців 2020 року надавалась цілеспрямована соціальна допомога жінкам, які постраждали від домашнього насильства. Зокрема, 13 жінок було розміщено у спеціалізованому притулку, де було надано 262 соціальні послуги, зокрема соціально-психологічну підтримку, правове консультування та забезпечення базових потреб [53].

Попри розгалужену мережу реагування, відсутність спеціалізованих програм соціально-правового супроводу жінок у ситуаціях домашнього насильства залишається системною проблемою. Правова допомога часто обмежується інформуванням або переадресацією до інших установ (центрів безоплатної правової допомоги, недержавних громадських організацій, поліції).

Таким чином, здійснений аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду функціонування центрів соціальних служб щодо запобігання та протидії домашньому насильству щодо жінок засвідчив наявність поступово вибудуваної інституційної моделі реагування, яка включає багаторівневу нормативно-правову базу, систему міжвідомчої взаємодії та широку мережу спеціалізованих служб.

Разом з тим, попри формальне охоплення ключових напрямів допомоги, на практиці в Україні не сформовано сталої програми соціально-правової допомоги жінкам, яка б поєднувала правовий супровід, адвокацію інтересів постраждалих і захист у судовій площині в межах діяльності центрів соціальних служб. Наявні заходи мають фрагментарний характер і не забезпечують повноцінного захисту прав жінок в умовах тривалого впливу домашнього насильства, що зумовлює нагальну потребу у впровадженні цілісної програми соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, яка ґрунтувалася б на кращих європейських практиках, принципах гендерної чутливості, міждисциплінарного підходу та орієнтації на довгострокову реінтеграцію жінок у безпечне середовище.

Висновки до розділу 1

Здійснений науковий пошук у межах першого розділу щодо теоретико-методологічних основ дослідження проблеми соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб дозволив сформулювати такі висновки:

За результатами здійсненого категоріального аналізу, на основі міждисциплінарного підходу, уточнено зміст базових концептів дослідження, а саме: «соціально-правова допомога», «домашнє насильство над жінками» та «центри соціальних служб».

З’ясовано, що «допомога» є базовим, багатогранним і міждисциплінарним поняттям, яке охоплює соціальну, правову, матеріальну та інформаційну

складові, що реалізуються через комплекс дій, послуг і втручань, спрямованих на стабілізацію особистості в кризових обставинах. У юридичному аспекті «допомога» набуває форми правового захисту через консультування, представництво, підготовку документів та інші процесуальні дії, регламентовані нормами національного і міжнародного права. Водночас, у соціальному контексті «допомога» розглядається як система державних і суспільних заходів, що реалізується через інститути соціального захисту. Представлено змістовне наповнення поняття «соціально-правова допомога».

Досліджено концепт «домашнє насильство» як асоціального явища крізь призму термінологічного, нормативно-правового, соціально-філософського, психологічного, соціально-педагогічного підходів, а також практики соціальної роботи. Встановлено, що вітчизняний і міжнародний науковий дискурс розглядає «домашнє насильство» як умисне і протиправне застосування сили або загрози її використання з метою обмеження прав і свобод особистості.

На підставі здійсненого наукового пошуку визначено сучасну типологію видів домашнього насильства, яка включає як традиційні форми, так і новітні (цифрове, медичне, репродуктивне, екологічне, юридичне тощо), що відображає зміну соціальних реалій. Систематизовано ключові чинники, що сприяють виникненню та поширенню домашнього насильства, а саме: політичні, правові, економічні, соціальні, психологічні, культурні, інформаційні, воєнні та міжнародні.

Констатовано, що національна правова система все ще перебуває на етапі становлення в частині нормативного регулювання цього явища, що зумовлює наявність прогалин, які потребують уточнення і розширення змістового наповнення кожного виду домашнього насильства.

Встановлено, що домашнє насильство має високий рівень латентності та комплексні деструктивні наслідки для особи, сім’ї та суспільства загалом, що потребує системного реагування та міжгалузевої взаємодії. При цьому численні дослідження та статистичні дані свідчать, що переважну більшість постраждалих становлять саме жінки – свідомі, соціально адаптовані та юридично дієздатні

особи, які, попри усвідомлення деструктивності ситуації, у більшості випадків залишаються в умовах домашнього насильства.

Зауважено, що центри соціальних служб мають ключовий потенціал у наданні допомоги жінкам, постраждалим від домашнього насильства, зокрема через первинне виявлення, соціальний супровід, координацію міжвідомчої взаємодії та сприяння у відновленні життєвих ресурсів.

З огляду на вітчизняні та зарубіжні джерела, проведено дослідження діяльності центрів соціальних служб щодо організації соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. За результатами аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду встановлено ефективність багаторівневої моделі реагування, що застосовується в зарубіжних країнах, яка базується на інтеграції міжнародно-правових стандартів, наявності спеціалізованої інфраструктури, ефективній міжвідомчій координації та індивідуалізації допомоги.

Водночас, зафіксовано, що попри формальну наявність інституційної бази протидії домашньому насильству, в Україні відсутня цілісна, нормативно врегульована програма соціально-правової допомоги засвідчує про фрагментарність відповідних заходів, що обумовлює необхідність реформування національних стандартів надання допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства та готовності працівників центрів соціальних служб до надання соціально-правової допомоги.

Загалом, здійснений аналіз теоретико-методологічних основ дослідження проблеми соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства дає підстави для подальшого емпіричного дослідження, спрямованого на розробку ефективного практичного інструментарію щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб, з урахуванням сучасної політичної ситуації в Україні, міжнародних зобов’язань та потреб забезпечення гендерної справедливості.

Основний зміст розділу відображено у таких публікаціях: 111; 113; 114; 115; 116; 117; 120; 125; 126; 127; 128; 254.

РОЗДІЛ 2 ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ЖІНКАМ У СИТУАЦІЯХ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ

2.1 Стан реалізації соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб

Як було встановлено в попередньому Розділі 1 домашнє насильство є асоціальним явищем, яке супроводжується порушенням основоположних прав жінок і має серйозні наслідки як для самих жінок так і для сім'ї та суспільства загалом, що, в свою чергу, зумовлює необхідність забезпечення системної соціально-правової допомоги постраждалим жінкам, що потребує належного нормативно-правового регулювання, ефективної міжвідомчої взаємодії та професійної компетентності фахівців соціальної сфери.

Визначено, що важливу роль у реалізації соціально-правової допомоги відіграють центри соціальних служб, функціонування яких регламентовано національним законодавством.

У цьому контексті особливої наукової значущості набуває дослідження стану реалізації соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства через призму ***нормативно-правового, інституційного, діяльнісного та професійного підходів***, що дозволить не лише оцінити ефективність існуючих механізмів надання допомоги в центрах соціальних служб, а й обґрунтувати напрями їх подальшого вдосконалення з урахуванням потреб жінок, які постраждали від домашнього насильства, з урахуванням сучасних соціально-правових і політичних викликів.

Із позиції ***нормативно-правового підходу*** надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства розглядається як діяльність, що базується на системі чинних нормативних актів та стандартів, які регламентують права постраждалих жінок, повноваження суб'єктів допомоги, а також порядок і умови надання відповідних видів допомоги.

Зауважимо, що законодавча база створює нормативно-правові підстави для організації роботи центрів соціальних служб, серед яких можна відзначити:

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», де центри соціальних служб визначені як суб'єкти, які беруть участь у реалізації заходів з виявлення, реагування та надання допомоги постраждалим жінкам [149].

Закон України «Про соціальні послуги», де зазначено, що центри соціальних служб уповноважені на надання базових і спеціалізованих соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги [163].

Кримінальний кодекс України, хоча центри соціальних служб безпосередньо не згадуються, їх діяльність відіграє допоміжну роль у реалізації заходів соціального супроводу та наданні підтримки постраждалим жінкам у рамках міжвідомчої взаємодії (під час надання допомоги після кримінального правопорушення, у співпраці з правоохоронними органами, при здійсненні оцінки потреб постраждалої жінки тощо) [84].

Кодекс України про адміністративні правопорушення, передбачає, що центри соціальних служб можуть надавати соціальний супровід у процесі розгляду справ про адміністративні правопорушення, виконуючи функції підтримки, консультування та координації дій з іншими суб'єктами, з метою захисту прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі у випадках домашнього насильства [77].

Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству», де центри соціальних служб визначені як один із ключових органів, відповідальних за організацію надання соціальних послуг постраждалим, здійснення оцінки потреб та координацію міжвідомчої взаємодії.

У Порядку взаємодії, затвердженому цією постановою, ***центри соціальних служб:***

- входять до *переліку суб'єктів***,** які зобов'язані здійснювати заходи щодо протидії насильству;

- *надають соціальні послуги*, зокрема *соціальний супровід постраждалих жінок*;

- здійснюють *оцінку потреб* постраждалих та розробляють індивідуальні плани надання допомоги;

- *взаємодіють* з іншими структурами – поліцією, медичними закладами, службами у справах дітей, судами тощо;

- *направляють* постраждалих до інших установ (наприклад, до притулків або правової допомоги);

- *беруть участь у формуванні та реалізації механізмів захисту* прав постраждалих [156].

Таким чином, нормативно-правова база визначає центри соціальних служб як ключових суб'єктів у системі запобігання та протидії домашньому насильству, наділяючи їх повноваженнями щодо надання соціально-правової допомоги, оцінки потреб та координації допомоги постраждалим жінкам від домашнього насильства.

Важливою складовою нормативно-правового підходу є також державні стандарти соціальних послуг, що встановлюють обов'язкові вимоги до організації, змісту, обсягу, тривалості та якості надання соціально-правової допомоги, та є обов'язковими для дотримання всіма суб'єктами, які надають всі види допомог, у тому числі центрами соціальних служб.

Зокрема, у практиці надання допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства застосовуються такі стандарти, як:

Державний стандарт соціальної послуги кризового та екстреного втручання, затверджений наказом Міністерства соціальної політики України № 716 від 01.07.2016, що передбачає оперативне реагування на випадки загрози життю або здоров'ю, включаючи випадки домашнього насильства [153];

Державний стандарт соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, що регламентує механізми оцінки потреб, розробки індивідуальних планів допомоги та здійснення комплексного супроводу [152];

Державний стандарт надання притулку бездомним особам, затверджений наказом Міністерства соціальної політики України № 495 від 13.08.2013, який визначає умови створення безпечного середовища, забезпечення базових потреб і підтримки, у тому числі жінок, які постраждали від домашнього насильства [151].

Таким чином, наявність державних стандартів сприяє формалізації процесів надання соціально-правової допомоги жінкам, забезпеченню єдиного підходу до роботи фахівців, створенню підґрунтя для контролю якості послуг і захисту прав постраждалих жінок.

Доцільно зауважити, що попри наявність базового правового забезпечення, чинна нормативно-правова база має низку суттєвих прогалин, які ускладнюють повноцінну реалізацію соціально-правової допомоги. Насамперед, у законодавстві не завжди чітко визначено функції центрів соціальних служб у випадках домашнього насильства – від алгоритмів дій і строків реагування до механізмів взаємодії з правоохоронними органами та іншими суб'єктами, залученими до захисту постраждалих.

Особливо проблемним є те, що в нормативних актах відсутні конкретні, однозначно прописані вимоги до працівників соціальних служб щодо їхніх обов'язків у таких ситуаціях. Законодавство не містить чітко встановлених критеріїв належного виконання ними своїх функцій, а також не визначає реальних правових наслідків або відповідальності за ненадання чи несвоєчасне надання допомоги постраждалим. Це створює правову невизначеність і може негативно впливати на ефективність реагування у випадках домашнього насильства щодо жінок.

Також, обмеженою залишається нормативна деталізація міжвідомчої взаємодії, у той час як Порядок взаємодії суб'єктів і передбачає механізми співпраці, однак, на практиці ці механізми є фрагментарними та не забезпечені належною координацією.

Окрім того, державні соціальні стандарти хоча й існують, проте не охоплюють усіх аспектів комплексної допомоги постраждалим жінкам від

домашнього насильства, особливо в частині представництва їхніх інтересів у судах чи органах влади.

Ще одним проблемним аспектом є недостатня імплементація міжнародних стандартів, зокрема Стамбульської конвенції, положення якої мають часткове відображення в українському законодавстві, що звужує потенціал системного захисту прав жінок.

Таким чином, можемо констатувати: діюча законодавча база України, включно із законами, підзаконними актами та державними стандартами соціальних послуг, створює необхідне нормативне підґрунтя для організації комплексної допомоги жінкам, які постраждали від домашнього насильства.

Водночас, здійснене дослідження виявило низку прогалин і недоліків, які обмежують ефективність реалізації зазначених повноважень на практиці та зумовлює потребу у вдосконаленні правового регулювання, зокрема шляхом уточнення функцій центрів, посилення міжвідомчої координації, імплементації міжнародних стандартів та забезпечення належної фахової підготовки персоналу.

Подальший аналіз стану реалізації соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в діяльності центрів соціальних служб, вважаємо за доцільне, здійснити крізь призму ***інституційного підходу***, що передбачає оцінювання сформованості організаційно-правових засад, структурно-функціональної побудови та узгодженості ключових інституційних механізмів.

У цьому контексті особливого значення набуває аналіз Типового положення про центр соціальних служб, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 479, яке визначає зміст, принципи, структурні елементи та нормативно закріплені напрями діяльності центрів [42].

Відповідно до пункту 6 зазначеного Положення, центри соціальних служб уповноважені здійснювати виявлення осіб, зокрема жінок, які постраждали від домашнього насильства, проводити комплексну оцінку їхніх потреб, розробляти індивідуальні плани надання соціальних послуг та організовувати відповідну

допомогу відповідно до державних стандартів. Зауважимо, така норма формує основу інституційної моделі роботи з постраждалими жінками, що інтегрує діагностичний, планувальний та практико-реалізаційний блоки, забезпечуючи послідовність та системність реагування.

У той час, пункт 8 Положення деталізує завдання центрів, серед яких: здійснення соціального супроводу, надання допомоги у кризових ситуаціях, сприяння соціальній адаптації, інтеграції та реінтеграції жінок, які постраждали від домашнього насильства.

У межах інституційного підходу ці завдання розглядаються як нормативно визначений спектр інституційних ролей центру, спрямованих на забезпечення соціально-правового захисту жінок, що постраждали від домашнього насильства. Виокремлення функції захисту прав і законних інтересів постраждалих підтверджує нормативне закріплення соціально-правового виміру діяльності центрів і підкреслює їхню роль як суб’єкта гарантованого державою захисту.

Інституційний потенціал центрів також розширено завдяки повноваженням, визначеним у пункті 9 Положення, що передбачають можливості залучення добровольців та громадських організацій, укладання угод про співпрацю, отримання необхідної для виконання завдань інформації, а також залучення додаткових фінансових та матеріальних ресурсів. У теоретико-методологічному вимірі зазначені положення формують основу партнерської моделі реалізації соціальних послуг, орієнтованої на відкритість, ресурсну мобільність і міжсекторну взаємодію щодо надання соціально-правової допомоги жінкам, які постраждали від домашнього насильства в центрах соціальних служб.

Водночас, на практиці цей потенціал реалізується фрагментарно, що зумовлено недостатнім розвитком інституційної культури партнерства та обмеженістю правових механізмів укладання довгострокових угод між державними та недержавними структурами.

Важливою складовою інституційної моделі функціонування центрів є норма пункту 11 Положення, яка зобов'язує центри соціальних служб інформувати населення про перелік і умови надання соціальної допомоги. Запровадження вимоги щодо інформаційної відкритості спрямоване на забезпечення прозорості діяльності установ і підвищення рівня громадської довіри. Проте, в реальних умовах громад цей механізм здебільшого реалізується формально: інформаційні матеріали публікуються на офіційних ресурсах органів місцевого самоврядування або у вигляді друкованих буклетів, але не супроводжуються системною роботою з підвищення обізнаності населення щодо можливостей отримання допомоги, що знижує результативність інституційної комунікації з надання соціально-правової допомоги жінкам, постраждалим від домашнього насильства.

В межах інституційного підходу щодо оцінки спроможності центрів соціальних служб до ефективної діяльності доцільно виділити два взаємопов'язані компоненти:

нормативно-організаційний, який охоплює внутрішні положення, інструкції, державні стандарти та регламентує процедури надання соціальних послуг;

комунікаційно-управлінський, що забезпечує міжвідомчу взаємодію, інформаційний обмін та координацію дій між усіма суб'єктами, залученими до надання допомоги постраждалим жінкам.

Разом ці компоненти формують цілісну систему, ефективність якої визначається узгодженістю всіх рівнів і ланок у реалізації соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Однак, на практиці організаційна структура центрів характеризується нерівномірністю функціонального навантаження та реалізації завдань у виконанні своїх функцій. Навіть за наявності нормативно-правових актів, що регламентують порядок взаємодії суб'єктів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, як було зазначено попередньо, міжвідомча координація реалізується недостатньо; відсутнє чітке розмежування повноважень; не

визначено відповідальних осіб та послідовність їхніх дій у кожному випадку. Зауважимо, що у багатьох громадах взаємодія між установами будується на особистих контактах працівників, а не на регламентованих протоколах, що зумовлює фрагментарність та неоднорідність реагування та залежність ефективності допомоги від людського чинника.

Додатково спроможність центрів обмежується дефіцитом інфраструктурного забезпечення. Так, у невеликих територіальних громадах спостерігається слабке транспортне сполучення між населеними пунктами, відсутність службового транспорту та фінансових ресурсів для відрядження фахівців до віддалених старостатів. В частині таких адміністративно-територіальних одиниць громадський транспорт курсує лише кілька разів на тиждень, що фактично унеможливлює оперативне реагування на випадки домашнього насильства щодо жінок.

Рівень інституційної спроможності центрів значною мірою зумовлюється стабільністю фінансового забезпечення, наявністю професійно підготовленого персоналу, ефективністю управлінських рішень та розвиненістю міжвідомчих комунікацій. Водночас, на практиці зазначені компоненти реалізуються вибірково: значна частина центрів не володіє налагодженими інструментами внутрішнього моніторингу якості послуг, системою вимірювання результативності діяльності чи механізмами постійного професійного розвитку персоналу. За таких умов відбувається зведення державних стандартів соціальних послуг до їх формального дотримання, коли ключовим орієнтиром стає виконання процедурних вимог, а не забезпечення реального позитивного впливу на становище жінок у ситуаціях домашнього насильства.

Доцільним є акцент на управлінській функції центрів, оскільки, попри наявність нормативно визначених повноважень щодо координації заходів із протидії домашньому насильству щодо жінок, більшість установ не здійснюють систематичної оцінки ефективності взаємодії з поліцією, судами, медичними та освітніми закладами.

Таким чином, відсутність централізованої інформаційної системи обліку випадків домашнього насильства ускладнює прогнозування ризиків та розроблення превентивних заходів через що, діяльність центрів набуває переважно реактивного характеру, оскільки зосереджуються на реагуванні на вже вчинені випадки домашнього насильства, а не на завчасному впровадженні профілактичних заходів.

Однак незважаючи на нормативні вимоги щодо міжвідомчої взаємодії, координація між державними структурами, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями у більшості випадків набуває форми нерівномірної та недостатньо структурованої співпраці. Відсутність єдиного механізму партнерської співпраці призводить до дублювання функцій, втрати інформації та несвоєчасного реагування на звернення постраждалих жінок. Допомога різних суб'єктів часто не узгоджена між собою, що знижує їх ефективність і унеможливлює формування цілісного простору соціально-правової допомоги.

Доречно зауважити, що модель мережевого управління (network governance), яка поширена у країнах ЄС, передбачає побудову горизонтальних зв'язків між усіма суб'єктами системи – від державних органів до неурядових структур – на засадах партнерства, довіри та взаємної відповідальності [5]. В Україні така модель перебуває на етапі становлення: співпраця між органами влади, громадським сектором та волонтерськими ініціативами здебільшого має короткостроковий, проєктний характер, що не забезпечує сталості підтримки постраждалих жінок.

Незважаючи на зазначені труднощі, інституційний потенціал центрів соціальних служб дозволяє розглядати їх як базові координаційні платформи на рівні громад, здатні акумулювати ресурси державних, муніципальних та громадських структур та виступати осередками синергії між секторами, за умови розширення управлінської автономії та впровадження чітких процедур взаємодії.

У цьому контексті особливо актуальним є запровадження системи індикаторів ефективності, які дозволять оцінювати якість допомоги,

відстежувати результати взаємодії суб'єктів та визначати ступінь задоволення потреб постраждалих жінок. Розроблення локальних протоколів співпраці та створення постійно діючих механізмів моніторингу сприятиме підвищенню інституційної узгодженості, забезпечить сталість партнерських відносин та наблизить Національну систему соціальних служб до європейських стандартів мережевого управління.

Отже, здійснений науковий пошук засвідчує наявність суттєвого розриву між формально закріпленою моделлю функціонування центрів та реальною спроможністю їх виконувати соціально-правову функцію щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Обмежена управлінська автономія, недосконаліть механізмів міжвідомчої взаємодії та відсутність аналітичних інструментів оцінювання результативності діяльності призводять до того, що потенціал центрів використовується лише частково.

Виявлені на практиці суперечності між нормативно визначеними завданнями та реальними можливостями їх впровадження у територіальних громадах актуалізують необхідність ґрунтовного дослідження стану реалізації соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб саме крізь призму ***діяльнісного підходу***, оскільки проблема проявляється не лише у формальній невідповідності між нормативними вимогами та наявними ресурсами, але й у розбіжності між передбаченою моделлю надання допомоги та фактичними практиками реагування на випадки домашнього насильства. Такий дисбаланс свідчить про потребу переходу від огляду структурно-організаційних засад функціонування центрів до оцінки їх реальної діяльнісної спроможності забезпечувати комплексну соціально-правову допомогу постраждалим жінкам.

У межах діяльнісного підходу доцільно виокремити *процесно-функціональну складову* діяльності центрів соціальних служб, яка відображає їхню реальну спроможність організовувати та здійснювати практичні етапи роботи з постраждалими жінками. Ця складова охоплює такі ключові процеси,

як своєчасне виявлення випадків домашнього насильства, здійснення оцінки потреб постраждалої, складання індивідуального плану допомоги, координацію соціально-правового супроводу за участю різних фахівців і служб, моніторинг результатів та корекцію плану втручання за потреби. Саме процесно-функціональний компонент дозволяє перейти від формальної констатації наявності чи відсутності ресурсів до оцінки ефективності діяльності центрів у конкретних життєвих ситуаціях, а також визначити, наскільки повно і якісно реалізуються стандарти державної політики щодо протидії домашньому насильству щодо жінок.

Водночас, активна участь соціальних працівників у всіх етапах – від первинного контакту й документування фактів насильства до супроводу у правовій системі – засвідчує, що практичний аспект соціально-правового захисту не зводиться лише до формального виконання нормативних положень. Він потребує розвиненої професійної компетентності фахівців соціальної сфери, здатних діяти інтегровано, професійно та етично, забезпечуючи реальне відновлення прав і гідності постраждалих жінок.

Як було вище зазначено, чинна нормативно-правова база формує деталізовану модель надання соціальних послуг у випадках домашнього насильства щодо жінок, задаючи стандартизований алгоритм дій, суб’єктів та зміст допомоги.

Важливим орієнтиром у цьому контексті є Наказ Міністерства соціальної політики України від 23 червня 2020 року № 429 «Про затвердження Класифікатора соціальних послуг», яким унормовано перелік видів допомоги, їхній зміст та вимоги до суб’єктів надання. Документ фактично закріплює алгоритм діяльності центрів соціальних служб в частині організації надання допомоги постраждалим жінкам [155].

Згідно з Класифікатором, жінкам, які постраждали від домашнього насильства, має забезпечуватися комплекс різноспрямованої допомоги: соціальна профілактика, кризове та екстрене втручання, соціальний супровід, консультування, представництво інтересів, посередництво (медіація), правові, соціально-педагогічні та соціально-психологічні послуги, а також послуги

тимчасового притулку. Таким чином, нормативно-правові акти, що визначають роботу центрів соціальних служб, підкреслюють мультидисциплінарний характер допомоги, для реалізації якої необхідне залучення команди спеціалістів різних напрямів.

Кожен вид допомоги передбачає участь спеціально підготовлених фахівців відповідного спрямування: *кризове втручання* – соціальних працівників у взаємодії з психологами та юристами; *соціальний супровід* – фахівців із соціальної роботи, які володіють методиками оцінки потреб та формування індивідуального плану допомоги; *тимчасовий притулок* – команди, здатної забезпечити безпеку, психологічну та правову підтримку, соціально-побутове обслуговування. Окремі види допомоги мають надаватися виключно фахівцями з відповідною освітою або сертифікацією: психологічна підтримка – дипломованими психологами, правові консультації – юристами, а посередництво – сертифікованими медіаторами.

Вважаємо доцільним, для систематизації виявлених характеристик щодо стану реалізації діяльності центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства окреслити сукупність нормативно-правових, організаційних, управлінських, структурних і кадрових *складових*, що визначають зміст і якість соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Представлення цих складових у порівняльному форматі надасть змогу цілісно відобразити їхню взаємодію та вплив на ефективність функціонування центрів соціальних служб (див. табл. 2.1).

На підставі узагальнених характеристик можна констатувати, що вітчизняна система реалізації соціально-правової допомоги у центрах соціальних служб має значний потенціал, зумовлений наявністю спеціального законодавства та державних стандартів соціальних послуг, розроблених внутрішніх інструкцій і алгоритмів соціального супроводу, можливістю впливу на формування місцевої політики, регламентованою міжвідомчою взаємодією, фінансуванням із державного бюджету, співпрацею з громадськими організаціями, здатністю забезпечувати комплекс заходів підтримки та кадровим забезпеченням фахівців із соціальної роботи.

Таблиця 2.1

Комплексна оцінка характеристик щодо стану діяльності центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства

Складові	Позитивні характеристики (потенціал)	Обмеження (виклики)
Нормативно-правове забезпечення	наявність спеціального законодавства, державних стандартів соціальних послуг	фрагментарність реалізації законодавчих норм, формальний характер виконання окремих положень;
Організаційні механізми	наявність внутрішніх стандартів, інструкцій, алгоритмів соціального супроводу	обмежена адаптивність дій через стандартизовані підходи до надання допомоги;
Управлінський вплив	можливість впливати на формування місцевої політики протидії насильству	низький рівень залучення до формування державної політики щодо протидії домашньому насильству;
Міжвідомча взаємодія	регламентована взаємодія з іншими суб'єктами – поліцією, медзакладами, службами у справах дітей	відсутність системного підходу до роботи з кривдниками, недостатній обмін інформацією;
Фінансова підтримка	фінансування з державного бюджету	недостатня координація, особливо при міжсекторальній роботі; неефективний зворотний зв'язок, проблеми з перенаправленням;
Громадська участь	співпраця з громадськими організаціями, залучення до адвокаційних заходів	фрагментарний характер розвитку неформальних ініціатив, переважно у великих містах;
Комплекс заходів	можливість надання соціального супроводу, кризового консультування, правової підтримки	обмежений доступ до послуг для жінок з інвалідністю, мігранток, ВПО;
Кадровий потенціал	наявність фахівців із соціальної роботи, можливість ведення випадку	недостатня кількість кваліфікованих кадрів, обізнаних із практиками роботи з постраждалими від домашнього насильства.

Водночас, реалізація цього потенціалу істотно ускладнюється фрагментарністю виконання законодавчих норм, обмеженою адаптивністю організаційних механізмів, низьким рівнем залучення до формування державної політики, відсутністю системної роботи з кривдниками, недостатнім обміном інформацією між суб'єктами, проблемами координації та перенаправлення, нерівномірним розвитком громадської участі, обмеженим доступом до соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства та браком кваліфікованих кадрів.

Однак, попри чітко визначену нормативну модель, практика діяльності центрів соціальних служб засвідчує, що:

- її реалізація у громадах є вкрай нерівномірною і значною мірою залежить від кадрових, матеріальних та управлінських ресурсів на місцях;

- дослідження регіональних особливостей функціонування центрів соціальних служб виявляють істотні диспропорції у забезпеченні спеціалізованими кадрами, що безпосередньо впливає на здатність установ реалізовувати державні стандарти з надання соціально-правової допомоги;

- у багатьох територіальних громадах кадровий потенціал залишається обмеженим: посади вузьких спеціалістів формально існують у штатних розписах, однак часто не укомплектовані або поєднані з іншими функціями;

- організаційно-кадрові обмеження особливо гостро проявляються на місцевому рівні, де якість і повнота надання допомоги безпосередньо залежать від людських ресурсів конкретної громади;

- в окремих територіальних громадах, особливо сільських і селищних, соціальними працівниками фактично працюють особи без профільної освіти та необхідної психолого-правової підготовки, що знижує якість допомоги та звужує її зміст до базових консультацій і реагування на кризові ситуації.

Зауважимо, що в обласних центрах діють структурно розвинені центри соціальних служб з відділами кризового втручання, штатними юристами та психологами. Натомість у віддалених малих територіальних громадах діяльність центрів часто зводиться до одного-двох фахівців, які виконують увесь спектр завдань.

Практичні кейси діяльності центрів соціальних служб, які представлені в таблиці (див. табл. 2.2) наочно демонструють, яким чином територіальна доступність і адміністративно-просторове розташування громади впливають на якість та організацію надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Таблиця 2.2

Практичні кейси діяльності центрів соціальних служб

Тип громади / контекст	Зміст ситуації	Дії соціального працівника / центру	Ключові висновки та особливості
Обласні центри / великі міста	жінка зазнала психологічного та економічного насильства	- організовано психологічне та юридичне консультування; - забезпечено супровід та координацію документів; - здійснено супровід під час звернення до поліції	ефективність спеціалізованих кадрів, налагоджена міжвідомча взаємодія, широкий спектр послуг;
Громади з помірною спроможністю (селищні та частина сільських громад)	жінка звернулася через старосту; потребувала невідкладної допомоги	- первинна оцінка потреб; - кризове втручання; - індивідуальний план підтримки; - взаємодія з поліцією й медичними закладами; - двомісячний соціальний супровід	соціальний працівник виступив ключовою фігурою у координації допомоги; приклад демонструє належний рівень організації реагування;
Громади з низькою інституційною спроможністю, але з наявною зовнішньою підтримкою (мобільні бригади)	центр має лише двох працівників; допомога надається за підтримки мобільних бригад міжнародних організацій	- координація мобільних психологів та юристів; - ведення документації; - моніторинг результатів; - регулярний контакт із клієнткою	висвітлює залежність малих територіальних громад від зовнішніх ресурсів; підкреслює важливість міжсекторної координації;
Віддалені та малі громади без мобільних бригад	відсутність спеціалізованих фахівців; обмеженість ресурсів; постраждалі часто не отримують допомоги	- соціальні працівники здійснюють тільки первинне реагування; - не можуть забезпечити спеціалізовану підтримку; - інколи допомога не надається через логістичні та кадрові обмеження	демонструє критичні прогалини у наданні допомоги, нерівність доступу та необхідність розвитку інфраструктури й кадрового забезпечення.

Розглянуті практичні кейси засвідчують, що територіальний чинник значно впливає на повноту та якість соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Така функціональна диференціація між обласними центрами, громадами з помірною спроможністю, громадами з мінімальною інституційною базою, що спираються на зовнішні ресурси, та віддаленими малими громадами без фахової підтримки, демонструє наявність структурної нерівності у доступі до зазначеної допомоги, що суперечить принципам рівності прав і можливостей, визначеним у ст. 3 Закону України «Про соціальні послуги» [163].

Відзначимо, що у багатьох громадах не менш проблемним залишається забезпечення належних умов праці для соціальних працівників. Робочі місця найчастіше розташовані у спільних приміщеннях сільських рад або старостатів, де одночасно працюють інші службовці.

Відсутність окремих кімнат унеможливлює конфіденційність консультацій і порушує принципи адресності, добровільності та гідності отримувачів допомоги. Соціально-психологічний бар'єр довіри у невеликих громадах також є значним: постраждалі жінки нерідко не розкриваються через страх розголошення, що ускладнює процес оцінки потреб жінок.

Таким чином, діяльнісний підхід дозволяє оцінити реальну спроможність центрів соціальних служб забезпечувати комплексну соціально-правову допомогу жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Соціальний працівник виступає ключовою ланкою інтеграції соціально-правової допомоги, а ефективність роботи центрів визначається кадровим потенціалом, ресурсним забезпеченням та рівнем міжсекторної координації. Нерівномірність цих чинників обумовлює різний рівень доступу до допомоги у громадах і підкреслює необхідність удосконалення практичних процесів та підвищення професійної компетентності фахівців щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

У цьому контексті особливого значення набуває ***професійний підхід*** у діяльності соціальних працівників в центрах соціальних служб, оскільки від їхньої компетентності та здатності застосовувати сучасні методики залежить якість соціально-правової допомоги постраждалим жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

У науковій літературі професійний підхід досліджувався у контексті соціальної роботи та в ширшому полі професійної освіти як багатоаспектна категорія, що визначає ефективність діяльності фахівця в системі «людина – людина», зокрема:

- як методологічну стратегію формування професійної майстерності через цілісну систему трансформації теоретичних знань у педагогічну дію (Зязюн І. [133]);
- як концептуальну основу формування системи професійних компетентностей та забезпечення етичної й правової обґрунтованості рішень у соціальній роботі (Кабаченко Н. [68]);
- як механізм інтеграції теоретичних знань і рефлексивної практики, що передбачає розвиток здатності фахівця критично аналізувати власну діяльність «тут і зараз» та коригувати методи впливу залежно від зворотного зв'язку (Семигіна Т. [170]);
- як основу професійної автономії та прийняття рішень у складних соціально-психологічних ситуаціях (Максименко С. [94]).

Отже, узагальнення наукових підходів до трактування професійного підходу в системі соціальної роботи та професійної освіти дає підстави розглядати його як інтегративну методологічну категорію, що поєднує аксіологічні, компетентнісні, рефлексивні та діяльнісні виміри професійної підготовки й практики. Професійний підхід виступає не лише стратегією формування педагогічної майстерності та системи компетентностей, а й механізмом трансформації теоретичних знань у виважену, етично й правову обґрунтовану практичну діяльність. Його сутнісними характеристиками є здатність фахівця до рефлексивного аналізу власних дій, прийняття автономних рішень у складних соціально-психологічних ситуаціях, а також готовність коригувати професійні стратегії відповідно до змінного соціального контексту та потреб клієнта. Загалом, професійний підхід забезпечує траєкторію дослідження поняття «професійна компетентність», у тому числі й соціальних працівників.

Враховуючи зазначене, системність формування професійної компетентності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги, зумовлюється наявністю чітко визначених нормативно-правових орієнтирів, що регламентують зміст, межі та стандарти їхньої діяльності, а також

розвитком їхніх професійних і особистісних якостей через постійне навчання, саморозвиток і набуття практичного досвіду, що разом забезпечує можливість надання цілісної, адресної та ефективної допомоги постраждалим жінкам.

Визначено, що офіційними документами, що унормовують професійну діяльність щодо надання соціально-правової допомоги жінкам, які постраждали від домашнього насильства є Наказ Міністерства соціальної політики України від 29 березня 2017 року № 518 «Про затвердження Випуску 80 «Соціальні послуги» Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників», у якому визначено завдання та обов'язки соціальних працівників і фахівців із соціальної роботи, зокрема: вміння проводити оцінку потреб; формувати індивідуальні плани; здійснювати соціальний супровід; надавати консультаційні послуги та координувати взаємодію з іншими суб'єктами [150].

Подальшу конкретизацію цих вимог забезпечили професійні стандарти, що закріпили інтегральні та спеціальні компетентності соціальних працівників і фахівців із соціальної роботи. Так, Наказ Міністерства соціальної політики України від 7 липня 2019 року № 1049 затвердив професійний стандарт «Соціальний працівник», у якому особливий акцент зроблено на здатність до виявлення осіб у складних життєвих обставинах, зокрема жінок, які постраждали від домашнього насильства, кризового втручання, надання індивідуальних і групових консультацій, організації соціального супроводу та забезпечення міжвідомчої взаємодії [157].

Відповідно до Наказу Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 20 червня 2020 року № 1179 закріплено професійний стандарт «Фахівець із соціальної роботи», у якому виокремлено додаткові компетентності, пов'язані з аналітичною та координаційною діяльністю: розробка програм соціальної профілактики, моніторинг ефективності послуг, координація між установами, методичний супровід працівників [158].

Зазначимо, що у Класифікаторі соціальних послуг [155] окремо закріплено, що низка допомог, зокрема правова допомога, повинні надаватися лише фахівцями з відповідною спеціалізацією, тобто дипломованими юристами.

Таким чином, нормативні документи закладають високі стандарти професійності, орієнтовані на міждисциплінарність і комплексність допомоги жінкам, які постраждали від домашнього насильства.

Разом із тим, як було зазначено вище, посади вузьких спеціалістів нерідко формально закріплені у штатному розписі і не передбачають безпосередньої роботи з жінками у ситуаціях домашнього насильства. Так, на прикладі деяких центрів соціальних служб відзначається, що юрисконсульт зосереджений переважно на внутрішньо-правовому забезпеченні функціонування установи: підготовці проєктів наказів та договорів, перевірці документів на відповідність законодавству, консультуванні керівництва та персоналу з правових питань. Попри те, що нормативні акти формально закріплюють за центрами функцію надання правової допомоги, у практичній площині кадровий механізм не передбачає окремих фахівців-юристів для роботи з клієнтами.

У більшості центрів соціальних служб саме соціальний працівник виконує роль «першої лінії» реагування на випадки домашнього насильства. Він першим контактує з постраждалою жінкою, здійснює ідентифікацію випадку, проводить оцінку потреб та розробляє індивідуальний план допомоги.

З огляду на обмеженість кількості вузькопрофільних фахівців у багатьох громадах, соціальний працівник фактично перетворюється на головного координатора всього процесу – від кризового втручання та соціального супроводу до забезпечення комунікації з іншими установами (поліцією, медичними закладами, органами місцевого самоврядування).

Особливістю практики в українських центрах соціальних служб є багатофункціональність соціальних працівників, яка нерідко виходить за межі їхніх посадових обов’язків. В умовах кадрового дефіциту вони змушені виконувати функції юриста, психолога чи навіть медіатора, що призводить до

того, що реальний рівень підготовки соціальних працівників не завжди відповідає вимогам. Наприклад, соціальний працівник часто надає правові консультації: пояснює механізми захисту, допомагає скласти заяву до поліції, орієнтує в системі безоплатної правової допомоги. Одночасно від нього очікують і психологічної підтримки – проведення первинної бесіди, зниження рівня тривожності клієнтки, сприяння у подоланні кризового стану. У результаті – виникає розрив між професійними стандартами, які вимагають залучення спеціалізованих фахівців, і реальною практикою, де ці функції зосереджуються на соціальному працівникові.

Особливо гостро проблема професійного забезпечення проявляється у малих територіальних громадах, де на посади соціальних працівників нерідко призначають осіб без спеціальної освіти або належної підготовки.

Зауважимо, що наявні навчальні програми та тренінги часто обмежуються теоретичним ознайомленням із нормативно-правовими документами та загальними алгоритмами реагування, не забезпечуючи системного розвитку практичних навичок кризового втручання, міжвідомчої координації та правового консультування. Це створює розрив між формально встановленими професійними стандартами і реальною здатністю соціальних працівників надавати ефективну допомогу постраждалим жінкам.

Надмірна кількість функцій, покладених на одного соціального працівника, зумовлює професійне перевантаження, що негативно впливає як на якість наданої соціально-правової допомоги, так і на психологічний стан самих фахівців. Високий рівень стресу, розмитість меж професійної відповідальності, робота у кризових умовах і підвищений ризик емоційного вигорання стають типовими характеристиками їхньої професійної діяльності.

У результаті спостерігається тенденція до формалізації роботи, коли документообіг та звітність починають переважати над безпосередньою взаємодією з жінками у ситуаціях домашнього насильства у наданні соціально-

правової допомоги, де складні випадки вирішуються через мінімальний набір стандартних дій.

Отже, дослідження з позиції професійного підходу щодо діяльності соціального працівника в центрах соціальних служб, дає змогу встановити, що ефективність соціально-правової допомоги значною мірою визначається професійною компетентністю та підготовленістю соціальних працівників, які виконують багатофункціональні ролі, часто виходячи за межі своїх посадових обов'язків. Виявлено розрив між нормативними вимогами щодо професійних стандартів і реальною здатністю соціальних працівників надавати соціально-правову допомогу, особливо у малих громадах, де бракує кваліфікованих кадрів, а надмірне навантаження спричиняє стрес та формалізацію роботи.

З метою методологічного впорядкування та класифікації характеристик діяльності центрів соціальних служб, а також для комплексної оцінки їхнього потенціалу та основних викликів, доцільно представити методологічні підходи до функціональних можливостей центрів соціальних служб щодо соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства у порівняльному форматі (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Методологічні підходи до функціональних можливостей центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства

Підхід	Потенціал (позитивні характеристики)	Виклики (обмеження)
Нормативно-правовий	наявність законодавчої бази, державних стандартів соціальних послуг, визначених повноважень центрів соціальних служб	фрагментарність реалізації норм; відсутність чітких механізмів контролю та відповідальності;
Інституційний	розгалужена мережа центрів, міжвідомча взаємодія з поліцією, медичними та освітніми установами	нерівномірна спроможність громад; формальний характер координації між суб'єктами;
Діяльнісний	наявність алгоритмів соціального супроводу, консультування, кризового втручання	обмежений доступ до послуг у сільській місцевості; нестача спеціалізованих програм підтримки;
Професійний	кваліфіковані фахівці із соціальної роботи, досвід індивідуального супроводу	низький рівень спеціалізації щодо соціально-правової допомоги; відсутність системного професійного навчання.

Узагальнення представлених методологічних підходів дає підстави стверджувати, що функціональні можливості центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства характеризуються поєднанням значного потенціалу та системних обмежень. У межах кожного підходу окреслено чіткі позитивні характеристики – нормативну визначеність, інституційну розгалуженість, наявність діяльнісних алгоритмів і професійного кадрового ресурсу; водночас, виявлені виклики (обмеження) вказують на недостатню реалізацію цього потенціалу на практиці. Зокрема, фрагментарність правозастосування, нерівномірність інституційної спроможності, обмежена доступність допомоги та недостатня професійна спеціалізація зумовлюють потребу у подальшому вдосконаленні функціональних можливостей центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

У контексті вищевикладених міркувань, особливої необхідності набуває питання професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, адже саме від професійної компетентності соціальних працівників, їх здатності комплексно застосовувати правові, соціальні та психологічні підходи, а також адаптувати методи підтримки до індивідуальних потреб постраждалих жінок безпосередньо впливає на якість надання зазначеної допомоги.

За таких умов логічним подальшим кроком дослідження є звернення до проблематики професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб як ключової передумови ефективного реагування на випадки домашнього насильства щодо жінок.

2.2 Професійна компетентність соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства

Теоретичне узагальнення сутності соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства здійснене у попередньому розділі, засвідчує її комплексний характер, що виявляється у поєднанні механізмів правового реагування із практиками соціального супроводу постраждалих жінок від домашнього насильства. Така інтегративна природа соціально-правової допомоги об'єктивно зумовлює підвищені вимоги до професійної компетентності соціальних працівників, зокрема їхньої здатності до ефективної діяльності в умовах міжвідомчої та міжгалузевої взаємодії.

За таких умов професійна компетентність соціальних працівників постає ключовою умовою результативності діяльності центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, що обумовлює необхідність поглибленого наукового осмислення поняття «професійна компетентність» з визначенням її функціонального наповнення та окресленням основних завдань з урахуванням специфіки діяльності центрів соціальних служб у процесі надання соціально-правової допомоги постраждалим жінкам.

З огляду на зазначене, доцільним є звернення до методологічних положень, окреслених у Розділі 1 підрозділі 1.2, у якому дослідження здійснювалося з позицій термінологічного, нормативно-правового, соціально-філософського, психологічного, соціально-педагогічного підходів та практики соціальної роботи.

Водночас, розгляд професійної компетентності соціальних працівників як складової їх професійної діяльності щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб потребує додаткової методологічної конкретизації. У цьому контексті доцільним є використання ***компетентнісного та професійного підходів***, що забезпечать концептуалізацію професійної компетентності соціальних працівників та її

структурно-функціональне визначення з урахуванням специфіки діяльності центрів соціальних служб.

Компетентнісний підхід у практиці соціальної роботи постає методологічною стратегією дослідження професійної діяльності соціальних працівників, яка переорієнтовує увагу з формального засвоєння знань на інтегровану здатність до їх результативного застосування у практичних ситуаціях. У межах цього підходу професійна діяльність осмислюється через рівень сформованості системи компетентностей як динамічного поєднання знань, умінь, досвіду, ціннісних орієнтацій та поведінкових моделей, що забезпечують ефективне виконання професійних функцій у змінних соціальних умовах.

У вітчизняному науковому дискурсі компетентнісний підхід був предметом дослідження таких учених, як Лісовець О., Мойсеєнко Р., Поліщук В., Самойленко Н., Сембрат А., Якимчук О. та ін. [93; 105; 135; 169; 220], які розглядали його як концептуальну парадигму модернізації освіти та формування інтегрованих професійних компетентностей фахівця.

У зв'язку з цим, вбачаємо, що першочергового значення набуває огляд поняття «компетентність» як категорії, що становить концептуальне підґрунтя подальшого емпіричного дослідження.

Поняття «компетентність» у національному законодавстві закріплено як комплексна характеристика особи, що відображає її здатність до успішної соціальної, освітньої та професійної реалізації на основі інтеграції знань, умінь, навичок і особистісних якостей [144].

Відповідно до Глосарію термінів з соціальної роботи «компетентність» визначено як спроможність особи до ефективної взаємодії з соціальним середовищем і реалізації власного потенціалу, розвиток якої у значущих сферах життєдіяльності безпосередньо пов'язується з процесами особистісного становлення [31], а в «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери» поняття «компетентність» представлено як інтегративна професійно значуща характеристика особистості, що відображає рівень її підготовленості та

потенційну готовність до самостійного й відповідального виконання професійних завдань у межах визначеної сфери діяльності та повноважень, поєднуючи систему знань, умінь, практичних навичок, поведінкових стратегій і професійно важливих якостей, а також здатність фахівця адекватно застосовувати їх у процесі розв'язання типових і нестандартних соціально-педагогічних ситуацій з метою забезпечення ефективної реалізації професійних функцій і досягнення результатів діяльності [47, с. 59–61].

Отже, у нормативних і науково-довідкових джерелах поняття «компетентність» визначено як комплексну характеристику особистості, що поєднує знання, уміння, ціннісні орієнтації та здатність до їх результативного застосування у професійній діяльності.

У вітчизняній соціально-педагогічній науці та соціальній роботі проблема компетентності перебувала у фокусі наукових розвідок таких учених, як Акімова О., Бережна Т., Головань М., Данильчук Л., Завалевський Ю., Капська А., Кузнецова О., Мекшун А., Одарченко В. та ін. [2; 32; 36; 56; 97; 185], у працях яких поняття «компетентність» розглядалося як складне інтегративне особистісно-професійне утворення, що поєднує когнітивні, діяльнісні та ціннісно-особистісні складові та відображає здатність суб'єкта до усвідомленого, відповідального та ефективного застосування набутих знань і вмінь у процесі розв'язання соціально зумовлених завдань у різноманітних соціальних ситуаціях.

Враховуючи компетентнісний підхід та з метою систематизації наукових підходів до визначення поняття «компетентність», узагальнені міркування вітчизняних науковців представимо у табл. 2.4.

Отже, узагальнення наукових підходів, поданих у таблиці, вказує на системний характер та багатовимірність змісту поняття «компетентність». У більшості досліджень «компетентність» визначено як поєднання знань, умінь, навичок, досвіду діяльності та особистісних якостей, що забезпечують здатність суб'єкта ефективно й відповідально діяти у професійній сфері.

Таблиця 2.4

Підходи вітчизняних науковців до трактування поняття «компетентність»

Підхід	Зміст поняття «компетентність»	Автор/джерело
Компетентнісний	цілісна якісна характеристика особистості, що визначає здатність усвідомлено інтегрувати та результативно застосовувати знання, уміння, ціннісні орієнтації, способи діяльності та мотиваційно-ціннісні складові для ефективної професійної та соціальної реалізації	Лісовець О. [93];
Діяльнісно-відповідальний	специфічна здатність до результативного виконання професійних дій, що ґрунтується на поєднанні знань, умінь, навичок, способів мислення та усвідомленні відповідальності за результати діяльності	Головань М. [32];
Предметно-діяльнісний	здатність до результативного виконання дій у межах визначеної професійної сфери, що передбачає володіння спеціалізованими знаннями, уміннями, навичками та відповідними способами мислення	Мекшун А. [97];
Ціннісно-відповідальний	здатність особистості реалізовувати професійні завдання на основі системи знань, практичного досвіду та сформованих ціннісних орієнтацій, що забезпечують усвідомлене прийняття рішень	Капська А. [185];
Соціально-комунікативний	здатність до ефективної соціальної та професійної взаємодії на основі інтеграції знань, комунікативних умінь і досвіду соціальної діяльності	Завалевський Ю., Бережна Т. [56];
Інтегральний	інтегральне утворення, що поєднує когнітивні, діяльнісні та ціннісно-особистісні компоненти і забезпечує ефективну діяльність у професійно значущих сферах	Акімова О., Кузнецова О., Одарченко В. [2];
інтегративно-практичний	інтегрована сукупність знань, практичних умінь, навичок і мотиваційно-ціннісних орієнтацій, що забезпечують здатність результативно діяти у межах професійної діяльності	Данильчук Л. [36].

Зазначимо, що компетентність соціальних працівників центрів соціальних служб не є статичною характеристикою, оскільки формується та постійно розвивається через професійне навчання, супервізію, участь у спеціалізованих тренінгах і міждисциплінарну взаємодію з іншими фахівцями соціальної та правової галузей, що забезпечує інтеграцію професійних знань, практичних навичок і здатності до ефективної міжособистісної взаємодії, адаптованої до соціальних, психологічних та правових потреб кожної жінки, яка постраждала від домашнього насильства.

У зв’язку з цим актуалізується потреба наукового осмислення поняття «професійна компетентність», яке доцільно розглянути з позиції професійного

підходу, а саме: методологічних, концептуальних та практичних орієнтирів, які визначають специфіку діяльності соціальних працівників, інтегрують теоретичні знання та практичні навички, соціально-комунікативні компетенції, забезпечуючи результативність і етичну обґрунтованість професійних дій.

Як було встановлено у підрозділі 2.1 нормативний зміст професійної компетентності формується опосередковано через систему спеціальних нормативно-правових актів, зокрема професійні стандарти, кваліфікаційні характеристики та посадові вимоги, які регламентують зміст, межі й функціональну спрямованість професійної діяльності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам, у ситуаціях домашнього насильства.

Відповідно до «Словника професійної термінології з соціальної роботи» поняття «професійна компетентність» визначено як інтегративна характеристика особи, що відображає її спроможність кваліфіковано здійснювати професійну діяльність, виконувати визначені завдання та реалізовувати посадові обов’язки у межах наданих повноважень [181].

У наукових дослідженнях вітчизняних вчених: Данильчук Л., Кузьміної М., Мандро Л., Мекшун А., Михайлишин Г., Молдованова А., Юрків Я. [36; 86; 97; 100; 217] та ін. поняття «професійна компетентність» охарактеризовано як інтегративну, системно організовану характеристику фахівця, що поєднує спеціалізовані знання, професійні вміння й навички, ціннісні орієнтації, етичні установки та особистісні якості, має когнітивний, діяльнісний і особистісно-ціннісний виміри та забезпечує здатність ефективно здійснювати професійну діяльність і конструктивно реагувати на складні соціальні виклики.

Для систематизації наукових позицій та виявлення спільних і відмінних підходів у трактуванні поняття «професійна компетентність» представимо у табл. 2.5.

Таким чином, узагальнені підходи до трактування поняття «професійна компетентність» дають підстави розглядати її як системно організоване й

динамічне утворення, що формується у процесі фахової підготовки та професійної діяльності, з поєднанням спеціалізованих знань, практичних умінь, досвіду, міжособистісних і комунікативно-організаційних навичок, а також ціннісних орієнтацій і етичних установок соціальних працівників. Особливу увагу в дослідженнях приділено розвитку надпрофесійних умінь «soft skills» та здатності до міждисциплінарної взаємодії, які забезпечують ефективне виконання професійних функцій.

Таблиця 2.5

Підходи вітчизняних науковців до трактування поняття «професійна компетентність»

Підхід	Зміст поняття «професійна компетентність»	Автор/джерело
Системний	інтегрована характеристика особистості фахівця, що поєднує систему знань, умінь, навичок і досвіду, необхідних для ефективного виконання професійних функцій	Мекшун А. [*97*];
«Soft Skills»	поєднання фахових і технічних умінь із надпрофесійними навичками поведінкового та комунікативно-організаційного характеру	Михайлишин Г., Мандро Л. [100];
Соціально-комунікативний	багатовимірне особистісно-професійне утворення, що формується у процесі фахової підготовки та інтегрує знання, практичні вміння і особистісно-комунікативні якості, необхідні для ефективної професійної діяльності	Юрків Я., Молдованов А. [217];
Динамічний	інтегративна характеристика особистості, що поєднує знання, уміння, досвід і ціннісно-особистісні якості та визначає його готовність до ефективної професійної діяльності	Кузьміна М. [86];
Міждисциплінарний	інтегрована здатність фахівця, яка сформована у процесі професійної підготовки, що поєднує знання, уміння, цінності та досвід їх практичного застосування в професійній діяльності	Данильчук Л. [36].

Зауважимо, що на основі узагальнених наукових досліджень щодо визначення поняття «професійна компетентність» встановлено, що професійна компетентність формується і розвивається в межах конкретної професії та специфіки виконуваної діяльності. Для соціальних працівників центрів соціальних служб це виявляється у врахуванні особливостей професійної практики та виконуваних завдань.

Зазначимо, що професійна компетентність соціальних працівників центрів соціальних служб у роботі з жінками у ситуаціях домашнього насильства має особливий змістовий та функціональний виміри, оскільки ця категорія жінок характеризується високим рівнем соціальної вразливості, психологічної травматизації та потребує комплексної соціально-правової допомоги, яка передбачає не лише дотримання правових норм, а й врахування індивідуальних психологічних потреб, ресурсів та життєвих обставин постраждалих жінок, що підтверджується висновками у науковому дослідженні Кузьміної М., яка закцентувала увагу на тому, що професійна компетентність соціальних працівників повинна включати соціально-емоційні, соціально-правові та психологічні складові [86], які особливо важливі в соціальній роботі та забезпечують здатність соціальних працівників ефективно виконувати професійні функції та координувати соціально-правову допомогу.

З огляду на вищезазначене у контексті діяльності центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги пропонуємо надати робоче визначення поняття *«професійна компетентність соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства»* як системно організоване особистісно-професійне утворення, що включає систему правових та соціально-професійних знань, практичних умінь, здатності до міжвідомчої взаємодії, ціннісно-гуманістичних орієнтацій і особистісних якостей, які забезпечують здатність своєчасно, етично та ефективно надавати соціально-правову допомогу жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Ураховуючи інтегративний характер запропонованого визначення, подальше наукове осмислення професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства вважаємо за доречне розглянути через визначення її функціональних складових, які представимо у табл. 2.6

Таблиця 2.6

Функціональні складові професійної компетентності соціальних працівників

Складова	Змістовне наповнення
Діагностично-аналітична	комплексне виявлення потреб жінок, оцінювання рівня загрози, аналіз соціально-правового статусу та ресурсів допомоги з формуванням обґрунтованого висновку для подальших інтервенцій, що забезпечує індивідуалізацію допомоги та запобігає неефективним втручанням;
Прогностично-проєктувальна	прогнозування розвитку кризової ситуації та проєктування індивідуальної траєкторії соціально-правового супроводу з визначенням пріоритетів втручання та оптимальних методів підтримки;
Організаційно-координаційна	забезпечення узгодженості міжвідомчої взаємодії суб'єктів системи протидії домашньому насильству, організація мультидисциплінарного супроводу та мінімізація ризиків фрагментарності допомоги;
Правозахисна	реалізація прав жінок через інформування про правові можливості, сприяння доступу до правосуддя та супровід у взаємодії з інституціями;
Комунікативно-медіативна	встановлення довірливого контакту, ведення підтримувального діалогу, застосування навичок кризового консультування або медіації для подолання бар'єрів недовіри та відновлення соціальних зв'язків;
Психосоціально-підтримувальна	надання емоційної підтримки, стабілізація психоемоційного стану жінок та зміцнення особистісних ресурсів, сприяння відновленню самоцінності та життєстійкості;
Ресурсно-активізаційна	виявлення та мобілізація внутрішніх і зовнішніх ресурсів жінок, включаючи соціальні мережі, можливості працевлаштування та освітні програми, підвищення автономії та сприяння соціальній реінтеграції;
Профілактично-просвітницька	здійснення інформаційно-освітньої діяльності, спрямованої на запобігання повторному домашньому насильству, формування правової обізнаності та популяризацію ненасильницьких моделей взаємодії;
Рефлексивно-оцінювальна	професійна рефлексія та оцінка результативності діяльності з корекцією стратегій допомоги для підвищення якості соціальних послуг і запобігання емоційному вигоранню.

Таким чином, узагальнені функціональні складові професійної компетентності соціальних працівників центру соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства підтверджують її динамічний і міждисциплінарний характер, що здійснюється у взаємодії взаємопов'язаних функцій, варіативність яких зумовлюється інституційними умовами діяльності центру, складністю випадків та специфікою надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Інтегрована реалізація зазначених функцій забезпечує своєчасне виявлення потреб і ризиків повторної віктимізації, координацію міжвідомчої взаємодії, послідовність соціального супроводу та результативність правового захисту постраждалих жінок, відображаючи єдність професійних знань,

ціннісних орієнтацій і практичних дій як визначальний показник професійної зрілості соціальних працівників та якості надання соціально-правової допомоги в діяльності центрів соціальних служб.

Водночас, професійну компетентність соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства доцільно розглядати не лише з позицій її функціонального змісту, а й з огляду на її цільову спрямованість, що передбачає визначення основних напрямів професійної діяльності соціальних працівників, реалізація яких конкретизується через систему взаємопов'язаних професійних завдань, що виступають орієнтирами практичної діяльності, узагальнення яких представимо у вигляді матриці (рис. 2.1).

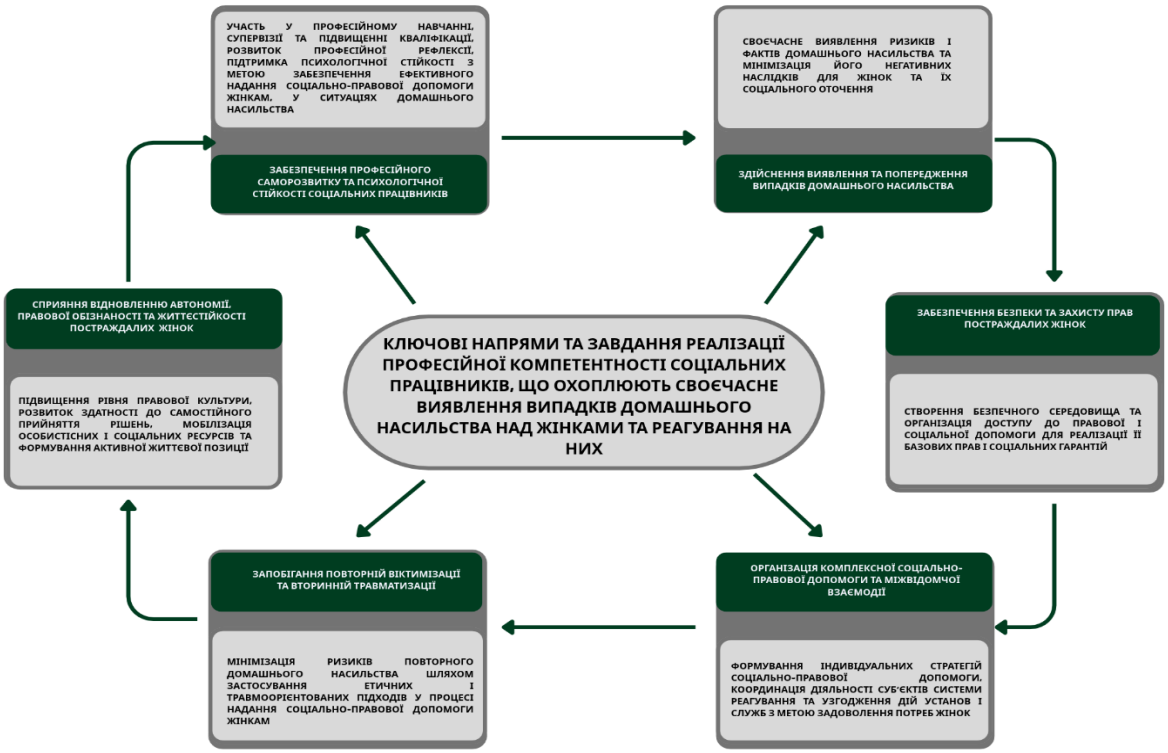

Рисунок 2.1 – Матриця ключових напрямів та завдань реалізації професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб, що охоплюють своєчасне виявлення випадків домашнього насильства над жінками та реагування на них

Методологічною основою матриці (рис. 2.1) є поєднання компетентнісного та професійного підходів (див. вище), що дозволяє розглядати професійну компетентність соціальних працівників у контексті змісту та організації їх

діяльності щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, при цьому професійні завдання у матриці згруповано відповідно до основних напрямів діяльності соціальних працівників центрів соціальних служб, що відображають практичну спрямованість реалізації їхньої професійної компетентності.

Відповідно до структури матриці розглянемо основні напрями діяльності та відповідні професійні завдання.

1. *Виявлення та попередження випадків домашнього насильства: забезпечення своєчасного виявлення ризиків і фактів домашнього насильства та мінімізація його негативних наслідків для жінок і їхнього соціального оточення.*

Актуальність цього напряму визначається необхідністю своєчасного виявлення випадків домашнього насильства щодо жінок, яке нерідко має прихований характер і не завжди набуває публічного розголосу. У зв'язку з цим важливою складовою діяльності соціальних працівників центрів соціальних служб є системне виявлення ознак домашнього насильства, оцінювання потенційних ризиків для безпеки жінок та організація первинного реагування на відповідні звернення.

Такий процес передбачає використання різних інструментів соціальної роботи, зокрема проведення первинних консультацій, комплексне оцінювання життєвих обставин жінок, встановлення факторів ризику та визначення рівня загрози їхньому життю і здоров'ю. Водночас, важливим елементом цього напряму є налагодження взаємодії з іншими суб'єктами системи реагування на випадки домашнього насильства, що забезпечує своєчасне інформування відповідних служб та координацію подальших дій.

Не менш значущим аспектом є реалізація превентивних заходів, спрямованих на попередження повторних проявів домашнього насильства. До таких заходів належать інформування жінок про їхні права, можливості отримання соціально-правової допомоги, а також підвищення рівня обізнаності щодо механізмів захисту від домашнього насильства. У сукупності зазначені

заходи сприяють мінімізації негативних наслідків домашнього насильства для жінок та їх соціального оточення.

Таким чином, реалізація зазначеного напряму спрямована на своєчасне виявлення випадків домашнього насильства щодо жінок, оцінювання ризиків для безпеки жінок та організацію первинного реагування, що створює передумови для подальшого надання соціально-правової допомоги.

2. Забезпечення безпеки та захисту прав постраждалих жінок: забезпечення безпечного середовища та організація доступу жінок до соціально-правової допомоги з метою реалізації їхніх основних прав і соціальних гарантій.

Цей напрям професійної діяльності соціальних працівників центрів соціальних служб спрямований на формування умов, що гарантують безпеку жінкам у ситуаціях домашнього насильства та забезпечують захист їхніх прав і законних інтересів. У ситуаціях домашнього насильства пріоритетним завданням соціальних працівників центрів соціальних служб є своєчасне реагування на загрози для життя і здоров’я жінок, а також організація заходів, спрямованих на усунення або зменшення небезпеки для них.

З огляду на зазначене, важливою складовою професійної діяльності соціальних працівників є інформування жінок про їхні права та можливості їхнього захисту, сприяння отриманню необхідної соціально-правової допомоги, а також організація взаємодії з відповідними суб’єктами системи реагування на випадки домашнього насильства. Така взаємодія передбачає координацію дій із правоохоронними органами, установами соціального захисту, системою безоплатної правової допомоги, закладами охорони здоров’я та іншими інституціями, діяльність яких спрямована на забезпечення безпеки постраждалих жінок.

Крім того, реалізація зазначеного напряму передбачає створення умов для доступу жінок до різних видів соціально-правової допомоги, зокрема правового консультування, соціальних послуг та інших ресурсів підтримки. Такий комплекс заходів сприяє відновленню порушених прав жінок та формуванню умов для подолання наслідків насильницьких дій.

Таким чином, забезпечення безпеки та захисту прав постраждалих жінок є важливим напрямом професійної діяльності соціальних працівників центрів соціальних служб, що сприяє створенню безпечних умов для жінок та забезпечує реалізацію їхніх основних прав у процесі надання соціально-правової допомоги.

3. Організація комплексної соціально-правової допомоги та міжвідомчої взаємодії: формування індивідуальних стратегій соціально-правової допомоги, координація діяльності суб'єктів системи реагування на випадки домашнього насильства та узгодження дій установ і служб для забезпечення комплексного задоволення потреб жінок.

Реалізація цього напряму зумовлена необхідністю забезпечення цілісного підходу до надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Складність життєвих обставин, у яких перебувають постраждалі жінки, потребує поєднання різних видів допомоги та узгоджених дій фахівців різних сфер діяльності. У зв'язку з цим важливим завданням соціальних працівників центрів соціальних служб є організація комплексної роботи, спрямованої на вирішення правових, соціальних та інших проблем, що виникають унаслідок насильницьких дій.

У цьому контексті суттєве значення має формування індивідуальної стратегії соціально-правової допомоги, яка передбачає визначення основних потреб жінок, оцінювання наявних ресурсів та планування заходів, спрямованих на подолання наслідків домашнього насильства. Такий підхід дозволяє врахувати особливості життєвої ситуації жінок та забезпечити адресний характер надання допомоги.

Важливою складовою цього напряму є координація діяльності суб'єктів системи реагування на випадки домашнього насильства. Соціальні працівники у цьому процесі виконує роль посередника між різними установами та службами, сприяючи узгодженню їхніх дій та забезпечуючи ефективну взаємодію між ними. Така взаємодія спрямована на забезпечення комплексного задоволення потреб жінок, а також на підвищення ефективності заходів, спрямованих на подолання наслідків домашнього насильства.

Таким чином, організація комплексної соціально-правової допомоги та міжвідомчої взаємодії забезпечує узгодженість дій суб'єктів системи реагування на випадки домашнього насильства та сприяє комплексному вирішенню проблем постраждалих жінок у процесі надання соціально-правової допомоги.

4. Запобігання повторній віктимізації та вторинній травматизації постраждалих жінок: мінімізація ризиків повторного домашнього насильства шляхом застосування етичних і травмоорієнтованих підходів у процесі надання соціально-правової допомоги.

Актуальність цього напряму визначається необхідністю запобігання ситуаціям, у яких жінки у ситуаціях домашнього насильства можуть зазнати повторних насильницьких дій або додаткової психологічної травматизації. У зв'язку з цим важливим аспектом професійної діяльності соціальних працівників центрів соціальних служб є формування таких умов надання соціально-правової допомоги, які забезпечують дотримання етичних принципів взаємодії з постраждалими жінками та сприяють зниженню рівня психологічної напруги, пов'язаної з наслідками домашнього насильства.

За таких умов особливого значення набуває застосування травмоорієнтованого підходу, що передбачає врахування емоційного стану жінок, їхнього індивідуального досвіду та потреб у процесі взаємодії із соціальними працівниками та іншими суб'єктами системи реагування на випадки домашнього насильства. Такий підхід спрямований на створення безпечного комунікативного простору, уникнення повторного переживання травматичних подій та формування довірливих відносин між жінкою та соціальним працівником.

Водночас, важливою складовою реалізації цього напряму є організація професійної діяльності соціальних працівників з урахуванням принципів конфіденційності, добровільності звернення за допомогою та поваги до гідності постраждалих жінок, що сприяє зменшенню ризиків повторної віктимізації та забезпечує належні умови для ефективного надання соціально-правової допомоги.

Таким чином, запобігання повторній віктимізації та вторинній травматизації постраждалих жінок є важливим напрямом професійної діяльності соціальних працівників центрів соціальних служб, що сприяє мінімізації ризиків повторного домашнього насильства та забезпечує безпечний і етично виважений процес надання соціально-правової допомоги.

5. Сприяння відновленню автономії, правової обізнаності та життєстійкості постраждалих жінок: підвищення рівня правової культури, розвиток здатності до самостійного прийняття рішень, мобілізація особистісних і соціальних ресурсів жінок та формування активної життєвої позиції.

Важливою складовою надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства є сприяння відновленню їхньої здатності до самостійного визначення життєвих пріоритетів та прийняття рішень. Наслідки домашнього насильства часто виявляються у втраті впевненості у власних можливостях, зниженні рівня правової обізнаності та обмеженні соціальної активності жінок. У зв’язку з цим діяльність соціальних працівників центрів соціальних служб має бути спрямована на підтримку процесу відновлення особистісної автономії жінок та формування умов для їхньої подальшої соціальної адаптації.

У процесі реалізації зазначеного напряму важливе значення має підвищення рівня правової культури жінок, що передбачає інформування про їхні права, можливості їхнього захисту та механізми отримання соціально-правової допомоги. Така робота сприяє усвідомленню жінками власних прав та розширює їхні можливості щодо активної участі у вирішенні життєвих проблем, пов’язаних із наслідками домашнього насильства.

Крім того, суттєвим аспектом є розвиток здатності жінок до самостійного прийняття рішень та мобілізація їхніх особистісних і соціальних ресурсів. Соціальні працівники сприяють формуванню навичок подолання складних життєвих обставин, підтримують процес відновлення впевненості у власних силах та стимулюють активну життєву позицію. У результаті така діяльність

сприяє зміцненню життєстійкості жінок та створює передумови для їхньої успішної інтеграції у соціальне середовище.

Таким чином, сприяння відновленню автономії, правової обізнаності та життєстійкості постраждалих жінок є важливим напрямом професійної діяльності соціальних працівників центрів соціальних служб, що забезпечує підвищення їхньої здатності до самостійного захисту прав та подолання наслідків домашнього насильства.

6. Забезпечення професійного розвитку та психологічної стійкості соціальних працівників: участь у професійному навчанні, супервізії та підвищенні кваліфікації, розвиток професійної рефлексії і підтримання психологічної стійкості з метою підвищення ефективності надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Ефективність надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства значною мірою залежить від рівня професійної підготовки та психологічної стійкості соціальних працівників, оскільки робота з постраждалими жінками пов’язана з високим рівнем емоційного навантаження, необхідністю прийняття відповідальних рішень та постійною взаємодією з різними суб’єктами системи реагування на випадки домашнього насильства. У зв’язку з цим особливого значення набуває забезпечення умов для професійного розвитку соціальних працівників.

У межах реалізації цього напряму важливою складовою є участь соціальних працівників у різних формах професійного навчання, спрямованого на поглиблення їхніх знань щодо особливостей надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Підвищення кваліфікації, участь у тематичних тренінгах та освітніх програмах сприяють удосконаленню професійних умінь і навичок, необхідних для ефективної роботи у цій сфері.

Зауважимо, що значну роль відіграє супервізія та розвиток професійної рефлексії соціальних працівників. Супервізійна підтримка дозволяє аналізувати складні випадки професійної практики, обговорювати проблемні ситуації та знаходити оптимальні способи їх вирішення, що сприяє зниженню ризиків

професійного вигорання, підтриманню психологічної стійкості та формуванню здатності до усвідомленого професійного саморозвитку.

Таким чином, забезпечення професійного розвитку та психологічної стійкості соціальних працівників є важливим напрямом реалізації їхньої професійної компетентності, що сприяє підвищенню ефективності надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Узагальнюючи представлені напрями діяльності та відповідні професійні завдання, зазначимо, що їх зміст відображає внутрішню логіку професійної діяльності соціальних працівників у роботі з жінками у ситуаціях домашнього насильства. Послідовність визначених напрямів і завдань демонструє взаємозв'язок основних етапів професійного втручання – від своєчасного виявлення випадків домашнього насильства та забезпечення безпеки жінки до організації комплексної соціально-правової допомоги, спрямованої на подолання його наслідків та відновлення соціальної спроможності жінок.

Водночас, окреслені напрями і завдання функціонують як цілісний механізм професійної діяльності, у межах якого поєднуються превентивний, правозахисний та відновлювальний аспекти надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Їх реалізація передбачає узгоджену взаємодію різних суб'єктів системи реагування на випадки домашнього насильства щодо жінок, а також дотримання етичних і травмоорієнтованих принципів у професійній діяльності соціальних працівників центрів соціальних служб, а визначені у матриці напрями діяльності та відповідні професійні завдання конкретизують цільову спрямованість професійної компетентності соціальних працівників і відображають систему професійних дій, необхідних для ефективного надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Таким чином, подальший науковий пошук зумовлює необхідність визначення структурних компонентів, критеріїв, показників і рівнів сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у

ситуаціях домашнього насильства як досліджуваного явища, оскільки її складний і багатовимірний характер потребує чіткого структурування задля здійснення цілісного дослідження та отримання достовірного емпіричного матеріалу, що представимо в наступному підрозділі.

2.3 Компоненти, критерії та рівні сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства

У попередньому підрозділі 2.2 встановлено, що професійна компетентність соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства має інтегративний характер і поєднує знання, здатність до їх практичного застосування та систему професійно значущих цінностей, що дає підстави розглядати її як структурно організоване утворення.

За таких умов постає потреба у її структурному впорядкуванні, що передбачає виокремлення взаємопов’язаних компонентів, критеріїв та рівнів сформованості професійної компетентності для подальшого емпіричного дослідження, яке доцільно здійснити з позицій функціональної відповідності щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, що дозволить забезпечити зв’язок між теоретичним визначенням професійної компетентності та її практичним проявом у професійній діяльності соціальних працівників.

З огляду на зазначене, доречним є уточнення наукового змісту базових понять «компонент» і «критерій», що забезпечить теоретичну визначеність подальшого структурного впорядкування професійної компетентності соціальних працівників.

У наукових дослідженнях зміст поняття «компонент» розкривається через різні підходи до його інтерпретації. Так, поняття «компонент» тлумачиться як

структурний елемент, який відображає внутрішню організацію явища та забезпечує взаємозв’язок між його складниками [219]; відносно самостійна складова педагогічної системи, що характеризується власним змістом і функціональним призначенням [69]; елемент структури професійної діяльності або компетентності, який акумулює знання, уміння та особистісні якості фахівця [37]; складник, що відображає окремий аспект готовності до професійної діяльності та створює можливість її структурного аналізу [208].

Узагальнюючи наведені підходи до трактування, вважаємо за доцільне розглядати поняття «компонент» як взаємопов’язаний структурний елемент, що відображає окремий змістовий або функціональний аспект досліджуваного явища та забезпечує його цілісність і результативність, зокрема у контексті професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Водночас, зміст кожного компонента потребує конкретизації через відповідні критерії, які відображають суттєві характеристики його змістового наповнення та слугують підґрунтям для визначення рівнів сформованості окремих компонентів професійної компетентності соціальних працівників.

За таких умов доречним є уточнення наукового змісту поняття «критерій». Так, у педагогічних і соціально-гуманітарних дослідженнях поняття «критерій» розглядається як підстава для оцінки, визначення або класифікації досліджуваного явища [19]; основа оцінювання відповідності об’єкта заданим умовам і вимогам, що сприяє отриманню об’єктивної інформації про його функціонування [71]; індикатор, відповідно до якого здійснюється оцінювання результатів діяльності або розвитку особистості [52]; теоретично обґрунтований показник, що відображає сутнісні характеристики явища та виступає основою для його діагностики [175]; узагальнений параметр, що інтегрує окремі прояви досліджуваної якості у цілісну систему оцінювання [37].

Аналіз та узагальнення наведених підходів до трактування поняття «критерій» дають можливість визначити «критерій» як інтегративну характеристику, що відображає суттєві ознаки сформованості професійної компетентності соціальних працівників та забезпечує можливість її цілісного оцінювання через систему конкретизованих показників. Саме критерії виступають зв'язувальною ланкою між теоретично визначеними компонентами та їх емпіричним вимірюванням, оскільки дають змогу перевести змістові характеристики професійної компетентності соціальних працівників у площину діагностованих проявів професійної діяльності.

Огляд науково-педагогічної літератури та галузі соціальної роботи засвідчує відсутність єдиного усталеного підходу щодо визначення компонентної структури професійної компетентності соціальних працівників. Різні дослідники, виходячи з власних теоретичних позицій та бачення змісту професійної діяльності, пропонували відмінні варіанти її структурування, акцентуючи увагу на тих складових, які найбільш повно відображають сутність професійної діяльності та забезпечують її результативність. Так, у працях Кічука Я. у структурі професійної компетентності соціального працівника виокремлено особистісний, когнітивний та комунікативно-діяльнісний компоненти [73]. У дослідженнях Дударьова В. структура професійної компетентності представлена через мотиваційний, ціннісно-смисловий, когнітивно-професійний, діяльнісно-професійний, аутопсихологічний та регулятивний компоненти, що відображають необхідність поєднання знань, практичних умінь, професійних цінностей і здатності до саморегуляції у професійній діяльності [45].

Більш розширений підхід щодо компонентів запропоновано Циган Н., яка виділила мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий, ціннісно-смисловий, емоційно-вольовий та рефлексивний компоненти, що у сукупності забезпечують професійний розвиток фахівця та результативність його діяльності [206].

Окрему концепцію формування професійної компетентності обґрунтовано Співаком Я., який структурував професійну компетентність через виокремлення цільового, методологічного, об'єктно-суб'єктного, змістовного і технологічного компонентів, що у поєднанні спрямовані на забезпечення цілісності професійної підготовки та результативності діяльності фахівця [190].

Водночас, більш узагальнений підхід до структурування професійної компетентності був обґрунтований у дослідженні Лісовець О., в якому виокремлено професійно-змістовний, професійно-діяльнісний і професійно-особистісний компоненти, що охоплюють знаннєву, практичну та особистісну складові професійної підготовки фахівця [93].

Таким чином, узагальнення наукових підходів щодо визначення компонентів професійної компетентності дає підстави стверджувати, що, попри різноманітність запропонованих структур, більшість дослідників пов'язують зміст професійної компетентності соціальних працівників із поєднанням знань, практичних умінь і професійно значущих особистісних якостей. Саме інтеграція цих складових забезпечує здатність соціальних працівників ефективно виконувати професійні функції щодо соціальної роботи, приймати обґрунтовані рішення та здійснювати професійну діяльність відповідно до вимог соціальної роботи.

Зазначимо, що за результатами здійсненого наукового пошуку, представленого у Розділі 2 (підрозділах 2.1, 2.2), обґрунтовано інтегративний характер професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, що виявляється у поєднанні системи знань, здатності до їх практичного застосування та професійно значущих цінностей. Встановлено, що функціональні складові професійної діяльності (діагностично-аналітична, прогностично-проєктувальна, організаційно-координаційна, правозахисна, комунікативно-медіативна, психосоціально-підтримувальна, ресурсно-активізаційна, профілактично-просвітницька, рефлексивно-оцінювальна) відображають провідні напрями реалізації професійної

компетентності соціальних працівників та засвідчують її багатовимірний характер.

З урахуванням узагальнених положень дослідження наукових підходів щодо визначення компонентів професійної компетентності, специфіки досліджуваної проблематики та результатів змістового аналізу функціональних складових професійної діяльності соціальних працівників, вважаємо за доцільне виокремити взаємопов'язані компоненти професійної компетентності соціальних працівників, кожен із яких конкретизується через відповідний критерій, які представимо на рис. 2.2.

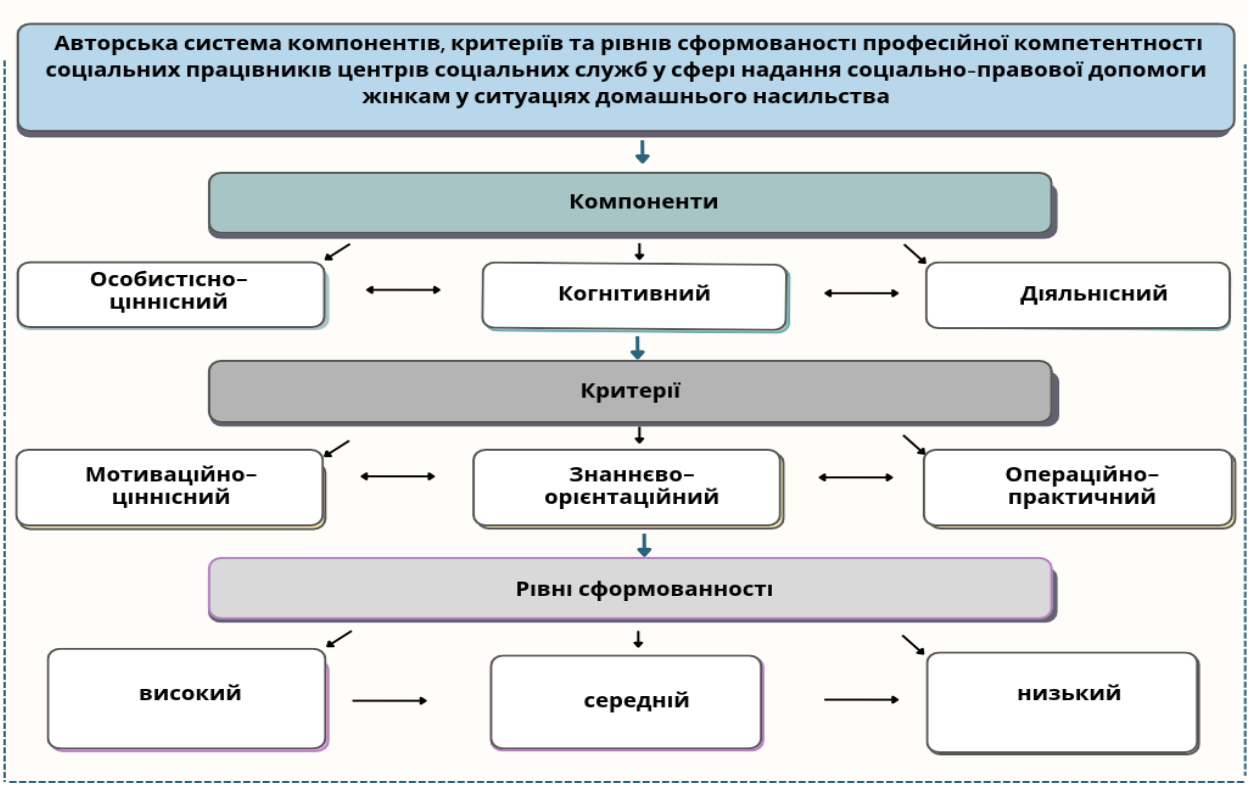

Рисунок 2.2 – Авторська система компонентів, критеріїв та рівнів сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства

Розглянемо зміст кожного з виокремлених в авторській системі компонентів професійної компетентності соціальних працівників через відповідні критерії (див. рис. 2.2).

Особистісно-ціннісний компонент характеризує аксіологічну основу професійної компетентності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства та відображає сформованість системи професійних цінностей, мотиваційних установок і особистісних якостей, що визначають спрямованість професійної діяльності. Зміст цього компонента пов'язаний із внутрішнім прийняттям гуманістичних принципів професійної діяльності, орієнтацією на дотримання прав людини, забезпечення безпеки жінок та повагу до їхньої гідності.

Зазначимо, що особистісно-ціннісний компонент охоплює сформованість мотивації до здійснення професійної діяльності щодо надання соціально-правової допомоги, готовність до відповідального ставлення до професійних обов'язків, а також здатність до усвідомлення значущості професійної діяльності у вирішенні складних життєвих ситуацій, пов'язаних із домашнім насильством.

У наукових працях українських дослідників соціальної педагогіки та соціальної роботи сформованість системи професійних цінностей, мотиваційних установок і особистісних якостей розглядається як необхідна передумова ефективного здійснення професійної діяльності щодо надання допомоги вразливим категоріям населення. Зокрема, у дослідженнях Безпалько О., Звєрєвої І. та Капської А. професійні цінності й мотиваційні установки визначаються як інтегрована основа професійної діяльності соціального працівника, що охоплює гуманістичні орієнтації, усвідомлення соціальної значущості професійної діяльності, розвиток емпатійності, толерантності та відповідального ставлення до виконання професійних обов'язків, а також спрямованість на захист прав людини та забезпечення безпечних умов отримання необхідної допомоги [10; 185; 187].

Водночас, у працях Данильчук Л., Юрків Я., Пожидаєвої О. та Семигіної Т. сформованість особистісних якостей і мотиваційно-ціннісних характеристик розглядається як результат професійного становлення фахівця, що передбачає внутрішню готовність до професійної взаємодії, дотримання етичних стандартів, здатність до прийняття обґрунтованих рішень у складних професійних

ситуаціях, прагнення до постійного професійного розвитку та усвідомлення відповідальності за результати професійної діяльності [230; 173].

Узагальнення наукових підходів дає підстави стверджувати, що сформованість системи професійних цінностей, мотиваційних установок і особистісних якостей визначає гуманістичну спрямованість професійної діяльності соціальних працівників та забезпечує їх готовність до здійснення професійних дій у ситуаціях, пов'язаних із домашнім насильством щодо жінок, що проявляється у наявності стійких професійних переконань, усвідомленні соціальної значущості надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, орієнтації на дотримання принципів професійної етики у взаємодії з жінкою, здатності до співпереживання та розуміння її емоційного стану, а також у сформованій потребі до безперервного професійного саморозвитку, рефлексивного аналізу власної діяльності й відповідального ставлення до виконання професійних функцій.

З огляду на змістову специфіку особистісно-ціннісного компонента його сформованість доцільно визначати через ***мотиваційно-ціннісний критерій***, оскільки саме рівень розвитку професійної мотивації та сформованість ціннісних орієнтацій визначають якість професійної діяльності соціальних працівників і впливають на характер їх взаємодії з жінками у ситуаціях домашнього насильства. Використання мотиваційно-ціннісного критерію дозволить оцінити внутрішню готовність соціального працівника до здійснення професійної діяльності, його здатність діяти відповідно до етичних принципів, дотримуватися норм професійної поведінки та забезпечувати поважливе ставлення до жінок у процесі надання соціально-правової допомоги, а також забезпечить можливість оцінювання не лише рівня сформованості мотиваційних установок, а й стійкості професійних переконань та готовності до саморефлексії у процесі професійної діяльності.

Вважаємо, що вибір показників мотиваційно-ціннісного критерію зумовлений необхідністю відображення ключових особистісних характеристик соціальних працівників, які визначають ефективність їх професійної діяльності

щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Зокрема, до основних ***показників мотиваційно-ціннісного критерію*** доцільно віднести:

- професійну мотивацію, що передбачає наявність внутрішньої зацікавленості у здійсненні діяльності щодо надання соціально-правової допомоги та усвідомлення її соціальної значущості;
- ціннісні орієнтації, які відображають прийняття гуманістичних принципів професійної діяльності, орієнтацію на захист прав жінок та забезпечення їх безпеки;
- емпатійність, що характеризує здатність до розуміння емоційного стану жінок та врахування їх індивідуальних потреб у процесі взаємодії;
- дотримання етичних норм професійної діяльності, що передбачає відповідальне ставлення до професійних обов'язків та повагу до гідності жінок;
- професійну рефлексію, що забезпечує здатність до аналізу власної діяльності, оцінювання її результатів і вдосконалення професійних дій.

Таким чином, визначені показники мотиваційно-ціннісного критерію забезпечують комплексне відображення змісту особистісно-ціннісного компонента та дозволяють охарактеризувати рівень сформованості професійних цінностей, мотиваційних орієнтацій і особистісних якостей, що визначають спрямованість професійної діяльності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Їх застосування створює можливість оцінювання внутрішньої готовності до відповідального виконання професійних функцій, дотримання етичних засад взаємодії та здійснення професійної рефлексії, що в узагальненому вимірі відображає сформованість системи професійних цінностей і мотиваційних орієнтацій, які забезпечують гуманістичну спрямованість професійної поведінки та підвищують результативність надання соціально-правової допомоги.

Когнітивний компонент відображає знаннєву основу професійної компетентності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства та відображає рівень

сформованості системи професійно значущих знань, необхідних для розуміння сутності домашнього насильства, його причин, форм прояву та наслідків, а також правових і організаційних механізмів реагування на випадки домашнього насильства. Зміст когнітивного компонента охоплює усвідомлення нормативно-правових засад захисту прав жінок, знання процедур міжвідомчої взаємодії, алгоритмів реагування на факти домашнього насильства та особливостей оцінювання потреб жінок у ситуаціях домашнього насильства.

У наукових дослідженнях із соціальної педагогіки та галузі соціальної роботи поняття «знання» визначено як фундаментальна складова професійної підготовки фахівців та необхідна умова здійснення професійної діяльності. Так, Капська А. [185], досліджуючи проблеми професійної підготовки фахівців соціальної сфери, зазначила, що «знання» становлять основу професійної діяльності соціального працівника, оскільки забезпечують розуміння соціальних процесів, закономірностей розвитку особистості та механізмів надання допомоги різним категоріям населення. Науковець Заблоцький А. визначив «знання» як результат цілеспрямованого навчання та професійної підготовки, що формує готовність майбутнього фахівця до виконання професійних функцій у соціальній сфері [55]. У свою чергу Семигіна Т. та Пожидаєва О. охарактеризували «знання» як структурний елемент професійної компетентності, що забезпечує здатність до аналізу соціальних ситуацій, прогнозування можливих наслідків і вибору адекватних способів професійної взаємодії з клієнтами соціальних служб [173].

Узагальнення наведених наукових підходів дозволяє розглядати «знання» як системно організовану основу професійної підготовки соціальних працівників, що формується у процесі навчання та виступає структурним елементом професійної компетентності, забезпечуючи здатність до аналізу професійних ситуацій і прийняття обґрунтованих рішень щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Зазначимо, що наявність відповідних знань створює підґрунтя для обґрунтованого прийняття професійних рішень, своєчасного визначення ризиків та вибору оптимальних шляхів надання соціально-правової допомоги.

З огляду на змістову специфіку когнітивного компонента його сформованість доцільно визначати через ***знаннєво-орієнтаційний критерій***, оскільки саме рівень оволодіння системою професійних знань формує умови адекватного розуміння ситуації домашнього насильства та обґрунтованого вибору способів професійного реагування.

Вважаємо, що використання знаннєво-орієнтаційного критерію дозволить оцінити не лише обсяг засвоєної інформації, а й глибину її осмислення, здатність до систематизації та застосування знань у процесі аналізу конкретних професійних ситуацій, що виникають у діяльності соціальних працівників центрів соціальних служб.

Зауважимо, що вибір показників знаннєво-орієнтаційного критерію зумовлений необхідністю комплексного відображення основних аспектів професійної діяльності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, що надає можливість їх цілісного відображення у професійній діяльності. Зокрема, до основних ***показників знаннєво-орієнтаційного критерію*** доцільно віднести:

- знання національного законодавства, що регулює питання запобігання і протидії домашньому насильству та визначає порядок захисту прав жінок;
- розуміння прав жінок, що передбачає усвідомлення можливостей правового захисту та механізмів їх реалізації;
- знання алгоритмів надання соціально-правової допомоги, яке забезпечує послідовність професійних дій у межах реагування на випадки домашнього насильства щодо жінок;
- обізнаність щодо міжвідомчої взаємодії, що відображає розуміння функцій різних суб’єктів системи реагування та механізмів координації їх діяльності;

- розуміння наслідків домашнього насильства щодо жінок, яке охоплює усвідомлення його психологічних, соціальних і правових та інших наслідків для жінок.

Таким чином, визначені показники знаннєво-орієнтаційного критерію забезпечують комплексне відображення змісту когнітивного компонента та дозволяють охарактеризувати рівень сформованості системи професійно значущих знань, необхідних для розуміння сутності домашнього насильства, нормативно-правових механізмів реагування та особливостей організації соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Їх використання створює можливість оцінювання не лише обсягу засвоєної інформації, а й рівня її усвідомлення, структурованості та здатності до практичного застосування у професійній діяльності соціальних працівників центрів соціальних служб, що у підсумку характеризує когнітивний компонент як знаннєву основу професійної діяльності, яка забезпечує обґрунтованість прийняття професійних рішень, своєчасне визначення ризиків і вибір результативних способів надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Діяльнісний компонент визначає практичну основу професійної компетентності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства та відображає рівень сформованості умінь і навичок, необхідних для здійснення професійних дій у процесі реагування на випадки домашнього насильства.

У наукових дослідженнях сформованість практичних умінь і навичок розглядається як визначальна умова ефективного виконання професійних функцій у соціальній сфері. Зокрема, у дослідженні Караман О. та Курила В. сформованість практичних умінь пов’язується з розвитком професійно значущих психологічних якостей, що забезпечують здатність фахівця діяти у складних професійних ситуаціях, приймати обґрунтовані рішення та застосовувати набуті знання у практичній діяльності [88]. Аналогічних наукових позицій дотримуються Байдарова О., Карагодіна О. та Кликова П., які практичні уміння

і навички охарактеризували як результат професійної підготовки, що виявляється у здатності планувати професійні дії, організовувати взаємодію з різними суб'єктами, здійснювати оцінювання потреб отримувачів допомоги та забезпечувати реалізацію визначених професійних завдань [6].

Водночас, у роботі Данильчук Л. та Юрків Я. сформованість практичних умінь розглянуто як здатність фахівця ефективно застосовувати набуті знання у практичній діяльності, обирати доцільні способи професійних дій відповідно до умов професійної ситуації та забезпечувати результативність виконання професійних завдань [230].

Узагальнення наведених підходів дає підстави стверджувати, що сформованість практичних умінь і навичок відображає здатність соціальних працівників здійснювати послідовні, цілеспрямовані та професійно обґрунтовані дії у процесі надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, що передбачає вміння застосовувати набуті знання у конкретних професійних ситуаціях, аналізувати обставини домашнього насильства, визначати рівень загроз і ризиків, планувати зміст і послідовність заходів допомоги, організовувати інформаційну взаємодію та координацію дій із представниками різних установ і організацій, адаптувати професійні дії відповідно до індивідуальних особливостей ситуації та потреб жінок, а також обирати адекватні способи професійного реагування з урахуванням нормативно-правових вимог і ресурсних можливостей установи, що у сукупності сприяє ефективності професійної діяльності соціальних працівників і підвищує результативність надання соціально-правової допомоги.

З огляду на змістову специфіку діяльнісного компонента його сформованість доцільно визначати через ***операційно-практичний критерій***, оскільки саме рівень сформованості практичних умінь і навичок створює умови для реалізації професійних дій відповідно до встановлених алгоритмів і вимог професійної діяльності. Використання операційно-практичного критерію дозволяє оцінити здатність соціальних працівників здійснювати послідовні професійні дії, застосовувати наявні знання у процесі вирішення конкретних

професійних завдань, а також ефективно організовувати взаємодію з іншими суб'єктами системи реагування на випадки домашнього насильства. Застосування цього критерію забезпечує можливість оцінювання не лише правильності виконання професійних дій, а й їх своєчасності, доцільності та результативності.

Вважаємо, що вибір показників операційно-практичного критерію зумовлений необхідністю комплексного відображення основних видів професійної діяльності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства та спрямований на забезпечення можливості оцінювання ефективності реалізації професійних функцій у практичній площині. Зокрема, до основних ***показників операційно-практичного критерію*** доцільно віднести:

- виявлення випадків домашнього насильства, що передбачає здатність розпізнавати ознаки домашнього насильства, оцінювати наявну інформацію та своєчасно реагувати на можливі загрози для жінок;

- оцінювання потреб жінок, яке охоплює визначення характеру її проблем, рівня ризиків та необхідних видів соціально-правової допомоги;

- планування заходів соціально-правової допомоги, що забезпечує визначення послідовності професійних дій відповідно до встановлених алгоритмів реагування на випадки домашнього насильства;

- інформування жінок, що передбачає надання доступної та зрозумілої інформації щодо їх прав, можливостей отримання допомоги та способів захисту;

- організацію взаємодії з іншими суб'єктами системи реагування, яка відображає здатність координувати спільні дії з представниками соціальних служб, правоохоронних органів та інших установ, залучених до процесу надання допомоги.

Таким чином, визначені показники операційно-практичного критерію забезпечують комплексне відображення змісту діяльнісного компонента та дозволяють охарактеризувати рівень сформованості практичних умінь і навичок, необхідних для ефективного здійснення професійних дій у процесі надання

соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Їх використання забезпечує можливість оцінювання здатності соціальних працівників своєчасно виявляти випадки домашнього насильства, визначати потреби жінок, планувати послідовність заходів допомоги та організовувати взаємодію із суб'єктами системи реагування відповідно до нормативно-правових вимог і професійних стандартів діяльності, що у підсумковому вимірі характеризує діяльнісний компонент як основу практичної готовності до здійснення професійних дій, забезпечення результативності виконання професійних функцій і своєчасного реагування на ситуації домашнього насильства з урахуванням індивідуальних потреб жінок.

З урахуванням цілісності структурної організації професійної компетентності та взаємоузгодженості її компонентів і критеріїв виникає необхідність подальшої конкретизації її прояву через визначення відповідних рівнів сформованості, що забезпечить можливість об'єктивного встановлення фактичного стану сформованості професійної компетентності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб.

У межах дослідження доцільно виокремити три рівні сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам, а саме: ***високий, середній*** та ***низький***.

Високий рівень сформованості професійної компетентності соціальних працівників визначається наявністю цілісної та внутрішньо узгодженої системи професійних цінностей, стійких мотиваційних орієнтацій і розвинених особистісних якостей, що забезпечують відповідальне ставлення до виконання професійних обов'язків щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Для цього рівня характерний високий ступінь професійних знань, що виявляється у ґрунтовному володінні нормативно-правовими засадами, розумінні механізмів реагування та послідовності професійних дій у ситуаціях домашнього насильства. Високий рівень передбачає

високий ступінь сформованості практичних умінь і навичок, які забезпечують здатність своєчасно виявляти випадки домашнього насильства, здійснювати оцінювання потреб жінок, планувати зміст заходів допомоги та організовувати міжвідомчу взаємодію. Водночас, високий рівень передбачає здатність до самостійного прийняття професійно обґрунтованих рішень, неухильного дотримання етичних норм та систематичного рефлексивного оцінювання результатів надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Середній рівень сформованості професійної компетентності соціальних працівників передбачає наявність професійних цінностей і мотиваційних установок, що забезпечують загальну спрямованість на здійснення професійної діяльності щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, однак їх прояв має нестійкий або ситуативний характер і потребує подальшого зміцнення. Для цього рівня притаманний середній ступінь сформованості особистісно-професійних якостей, що виявляється у здатності виконувати професійні функції переважно у стандартних умовах, хоча в складніших ситуаціях можливі труднощі у прийнятті самостійних рішень. Володіння знаннями щодо нормативно-правових засад та алгоритмів реагування на випадки домашнього насильства оцінюється як середній рівень професійних знань, що характеризується достатністю базових уявлень, проте відсутністю їх системності та потребою у подальшому уточненні, розширенні й поглибленні.

Практичні уміння і навички організації професійних дій сформовані на середньому рівні, що забезпечує можливість їх реалізації у типових ситуаціях або за наявності методичних рекомендацій, проте в умовах варіативних або нестандартних обставин спостерігається залежність від зовнішньої допомоги чи консультацій. Загалом середній рівень відображає часткову сформованість здатності до прийняття професійно обґрунтованих рішень, дотримання етичних засад професійної діяльності та здійснення рефлексивного аналізу результатів наданої соціально-правової допомоги, що свідчить про наявність позитивної динаміки розвитку професійної компетентності, однак потребує подальшого цілеспрямованого удосконалення.

Низький рівень сформованості професійної компетентності соціальних працівників характеризується недостатнім розвитком професійних цінностей і мотиваційних установок, що зумовлює знижену спрямованість на здійснення професійної діяльності щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства та ускладнює усвідомлення її суспільної значущості. Для цього рівня притаманний низький ступінь сформованості особистісно-професійних якостей, що проявляється у відсутності стійкої внутрішньої мотивації до виконання професійних функцій і недостатній готовності до відповідального прийняття рішень у професійних ситуаціях.

Знання щодо нормативно-правових засад і механізмів реагування на випадки домашнього насильства відповідають низькому рівню професійних знань, мають фрагментарний, несистемний або поверховий характер, що ускладнює їх практичне застосування у професійній діяльності. Практичні уміння і навички організації та реалізації професійних дій сформовані на низькому рівні або залишаються недостатньо розвиненими, що зумовлює труднощі у виявленні випадків домашнього насильства, визначенні потреб жінок, плануванні заходів допомоги та організації взаємодії із суб’єктами системи реагування. Загалом низький рівень відображає обмежену здатність до прийняття професійно обґрунтованих рішень, несистемне дотримання етичних засад професійної діяльності та відсутність належного рефлексивного аналізу результатів наданої соціально-правової допомоги, що потребує цілеспрямованого професійного розвитку та підвищення рівня компетентності.

Таким чином, представлена авторська система компонентів, критеріїв та рівнів сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства забезпечує цілісне відображення її структурної організації та створює підґрунтя для здійснення емпіричного дослідження щодо стану сформованості професійної компетентності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, що представимо у Розділі 3.

Висновки до розділу 2

Здійснений науковий пошук у межах другого розділу щодо професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства дозволив сформулювати такі висновки:

Встановлено, що чинне нормативно-правове забезпечення України формує організаційні засади діяльності центрів соціальних служб, визначає їх повноваження, функції та основні напрями роботи щодо надання соціально-правової допомоги. Водночас, виявлено низку системних проблем, зокрема недостатню конкретизацію окремих функцій центрів соціальних служб, недосконаліть механізмів міжвідомчої взаємодії, нерівномірність інституційної спроможності територіальних громад, а також недостатній рівень професійної підготовленості соціальних працівників до роботи з жінками у ситуаціях домашнього насильства.

З’ясовано, що ефективність діяльності центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства безпосередньо залежить від рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників.

На основі узагальнення нормативно-правових актів і наукових підходів професійну компетентність соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства визначено як інтегративне динамічне утворення, що поєднує систему професійних знань, практичних умінь, навичок, професійно значущих особистісних якостей, ціннісних орієнтацій та здатності ефективно застосовувати їх у процесі професійної діяльності відповідно до нормативно-правових вимог і потреб постраждалих жінок.

Визначено напрями реалізації професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб, що охоплюють своєчасне виявлення випадків домашнього насильства, забезпечення безпеки і захисту прав постраждалих жінок, організацію комплексної соціально-правової допомоги та

міжвідомчої взаємодії, запобігання повторній віктимізації, сприяння відновленню автономії, правової обізнаності та життєстійкості жінок, а також забезпечення професійного розвитку і психологічної стійкості соціальних працівників.

На основі узагальнення сучасних наукових підходів обґрунтовано авторську структуру професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб, що охоплює особистісно-ціннісний, когнітивний і діяльнісний компоненти, а також визначено систему критеріїв і відповідних показників та рівнів сформованості, які забезпечують комплексне оцінювання професійних цінностей, мотиваційних орієнтацій, знань, умінь і навичок, необхідних для результативного надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Загалом результати другого розділу стали теоретико-практичним підґрунтям для проведення емпіричного роботи, що представлено в третьому розділі дисертаційного дослідження.

Основний зміст розділу відображено у таких публікаціях: 108; 109; 110; 111; 112; 118; 119; 120; 121; 122; 253.

РОЗДІЛ 3 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНООСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ЩОДО НАДАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ЖІНКАМ У СИТУАЦІЯХ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

3.1 Програма емпіричного дослідження. Констатувальний етап дослідження

У попередньому Розділі 2 у підрозділі 2.2 визначено функціональні складові, напрями та завдання реалізації професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, що дало змогу системно окреслити зміст професійної діяльності соціальних працівників у процесі надання соціально-правової допомоги. Подальшу конкретизацію структури професійної компетентності здійснено у підрозділі 2.3, де обґрунтовано авторську систему компонентів, критеріїв та рівнів її сформованості, що забезпечує узгодженість визначених структурних характеристик та створює методичні передумови для переходу до емпіричного дослідження сформованості професійної компетентності соціальних працівників у практичній діяльності центрів соціальних служб.

Спираючись на результати наукових досліджень у галузі соціальної педагогіки та соціальної роботи, у яких обґрунтовано ефективність експериментальних методів для перевірки результативності професійної підготовки фахівців, зокрема у працях Децюк Т., Курінної Л., Лісовець О., Співак Я. [41; 89; 93; 190], доцільно було застосувати експеримент як метод емпіричного дослідження. Його використання забезпечило отримання об’єктивних емпіричних даних та надало можливість встановити причинно-наслідкові зв’язки між упровадженими педагогічними впливами та отриманими результатами, а також здійснити науково обґрунтоване узагальнення результатів дослідження.

Реалізація такого підходу передбачала чітке планування емпіричного дослідження, визначення послідовності його етапів та їх змісту. Відповідно до визначених методологічних положень, емпіричне дослідження здійснювалося послідовно та включало п’ять взаємопов’язаних етапів: ***підготовчий, констатувальний, технологічний, формувальний та узагальнювально-аналітичний***, що узагальнено та представлено на рис. 3.1.

Рисунок 3.1 – Етапи емпіричного дослідження сформованості професійної компетентності соціальних працівників

Розглянемо послідовно зміст кожного етапу емпіричного дослідження (див. рис. 3.1).

У межах ***підготовчого етапу***, результати якого відображено у Розділі 1 (підрозділах 1.1–1.3) та Розділі 2 (підрозділах 2.1–2.3), було проведено узагальнення наукових джерел із проблеми надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, а також здійснено аналіз сучасних підходів до підвищення рівня професійної компетентності соціальних працівників. На основі категоріального аналізу уточнено зміст базових понять

дослідження та визначено їх взаємозв’язки у контексті діяльності центрів соціальних служб.

Окрему увагу було приділено узагальненню нормативно-правових засад діяльності центрів соціальних служб і аналізу практики організації соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, що дозволило окреслити сучасний стан її реалізації та визначити основні проблемні аспекти.

Узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду сприяло визначенню перспективних напрямів удосконалення діяльності центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги.

Проведення емпіричного дослідження здійснювалося на базі центру соціальних служб Одеської міської ради та центрів соціальних служб Луганської області, а саме: Луганського обласного, Сіверськодонецького та Лисичанського міських центрів соціальних служб, центру надання соціальних послуг Гірської міської територіальної громади, Кремінського міського центру надання соціальних послуг та комплексної реабілітації «Добро», центру надання соціальних послуг Попаснянської міської територіальної громади, Рубіжанського центру надання соціальних послуг Рубіжанської міської ради, центру надання соціальних послуг Щастинської міської військової адміністрації, центру надання соціальних послуг Білокуракинської селищної територіальної громади, Новоайдарського центру надання соціальних послуг Новоайдарської селищної ради, центру надання соціальних послуг Айдарської селищної ради, центру надання соціальних послуг Чмирівської сільської військової адміністрації; Комунальної установи «Центру надання соціальних послуг Турбівської селищної ради Вінницького району Вінницької області» упродовж 2022–2026 рр.

Вибір зазначених центрів соціальних служб зумовлений їх практичною діяльністю щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, що забезпечило можливість отримання достовірних емпіричних даних.

До участі в емпіричному дослідженні було залучено 140 соціальних працівників центрів соціальних служб віком 30–57 років з різним професійним стажем, професійна діяльність яких безпосередньо пов’язана з наданням соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, що забезпечило репрезентативність отриманих емпіричних даних.

Респондентів дослідження було розподілено на експериментальну (ЕГ) та контрольну групи (КГ) шляхом випадкового відбору в рівній кількості – по 70 осіб у кожній. Під час формування груп також було враховано вікові характеристики респондентів і стаж їхньої професійної діяльності з метою забезпечення зіставності груп за зазначеними параметрами та мінімізації їхнього можливого впливу на результати експерименту.

У межах організації емпіричного дослідження визначено його мету, яка полягає у ***визначенні рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства***.

Здійснене дослідження на підготовчому етапі стало підґрунтям для визначення функціональних складових, напрямів і завдань реалізації професійної компетентності соціальних працівників, обґрунтування системи її компонентів, критеріїв і рівнів сформованості, а також для добору та впорядкування діагностичного інструментарію щодо проведення емпіричного дослідження.

На основі узагальнення наукових підходів до оцінювання професійної компетентності соціальних працівників встановлено, що визначення рівнів сформованості структурних компонентів професійної компетентності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства доцільно здійснювати на основі комплексного підходу, який передбачає використання взаємодоповнювального діагностичного інструментарію, розроблення якого здійснювалося з урахуванням особистісно-ціннісного, когнітивного та діяльнісного компонентів професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання

соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, спрямованого на оцінювання професійної компетентності, враховуючи їх валідність, надійність та відповідність змісту досліджуваних показників.

Зазначимо, що при цьому особлива увага приділялася встановленню мети оцінювання, визначенню змістових характеристик кожного показника, розробці структури інструментів вимірювання, визначенню порядку проведення діагностики, а також способів обробки та інтерпретації отриманих результатів. Такий підхід забезпечив узгодженість між змістом професійної компетентності соціальних працівників та обраними методами оцінювання, що відображено у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Діагностичний інструментарій визначення рівнів сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб

Компонент	Критерій	Методика/Автор
Особистісно-ціннісний	мотиваційно-ціннісний	«Ціннісні орієнтації»/ Рокича М.;
		«Шкала емоційного відгуку»/ Меграбян А. (модифікація Епштейна Н.);
Когнітивний	знаннєво-орієнтаційний	Діагностика знань з надання соціально-правової допомоги / авторська методика;
Діяльнісний	операційно-практичний	Карта експертного оцінювання професійних умінь фахівців соціальної сфери (за структурою професійної діяльності, поданою у працях Безпалько О.).

Представлені у табл. 3.1 діагностичні інструменти забезпечили можливість комплексного визначення рівнів сформованості професійної компетентності соціальних працівників за встановленими компонентами та критеріями, для отримання об’єктивних вихідних показників рівнів сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Отже, у межах підготовчого етапу здійснено узагальнення теоретичних і нормативно-правових засад досліджуваної проблеми, визначено діагностичний

інструментарій, базу дослідження та склад вибірки учасників, що забезпечило організаційні умови для проведення констатувального етапу дослідження.

Констатувальний етап дослідження був спрямований на проведення первинної діагностики з метою визначення вихідного рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

На цьому етапі було здійснено практичне застосування визначеного на підготовчому етапі діагностичного інструментарію, що забезпечило отримання емпіричних даних щодо фактичного стану сформованості досліджуваної професійної компетентності.

У процесі діагностики було послідовно оцінено рівень сформованості особистісно-ціннісного, когнітивного та діяльнісного компонентів професійної компетентності соціальних працівників відповідно до визначених критеріїв і показників, що дозволило встановити вихідні характеристики професійної діяльності соціальних працівників та визначити наявні труднощі у здійсненні професійних дій щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, а саме:

- сформованість професійної мотивації, ціннісних орієнтацій, готовності до дотримання етичних норм професійної діяльності, відповідальності за результати професійних рішень, здатності до емпатійного реагування та здійснення професійної рефлексії у процесі взаємодії з жінками у ситуаціях домашнього насильства;
- рівень сформованості професійних знань щодо нормативно-правових засад надання соціально-правової допомоги, розуміння прав жінок, знання алгоритмів реагування на випадки домашнього насильства, обізнаність щодо міжвідомчої взаємодії та усвідомлення наслідків домашнього насильства для жінок;
- здатність соціальних працівників здійснювати основні професійні дії, зокрема виявлення випадків домашнього насильства, оцінювання потреб жінок,

планування індивідуальних заходів допомоги, інформування щодо правових можливостей захисту, організацію взаємодії з іншими суб'єктами надання соціально-правової допомоги, а також дотримання визначених алгоритмів професійної діяльності.

Таким чином, проведення первинної діагностики у межах констатувального етапу дослідження забезпечило визначення вихідного рівня сформованості особистісно-ціннісного, когнітивного та діяльнісного компонентів професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, що дало можливість визначити напрями подальшої реалізації емпіричного дослідження.

Технологічний етап дослідження був орієнтований на розроблення та наукове обґрунтування ***авторської програми з підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства*** та передбачав визначення її концептуальних засад, мети, завдань, структури й змістового наповнення відповідно до визначених компонентів професійної компетентності. У межах цього етапу здійснювалося проєктування структури програми з урахуванням результатів первинної діагностики, проведеної на констатувальному етапі, що дозволило визначити напрями її реалізації відповідно до виявлених труднощів у професійній діяльності соціальних працівників. Особлива увага приділялася визначенню змістових напрямів програми, обґрунтуванню форм і методів її реалізації, встановленню послідовності впровадження її структурних елементів, а також визначенню організаційних умов реалізації, зокрема тривалості, етапності впровадження та способів оцінювання результативності.

Розроблення авторської програми здійснювалося з урахуванням специфіки професійної діяльності соціальних працівників центрів соціальних служб та вимог чинного нормативно-правового регулювання щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Таким чином, у межах технологічного етапу було створено авторську програму з підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, що дозволило окреслити зміст і послідовність подальшої практичної діяльності у межах формувального етапу дослідження.

Формувальний етап дослідження полягав у практичній реалізації, тобто у впровадженні авторської програми з підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства у діяльність соціальних працівників ЕГ. Його зміст передбачав послідовну реалізацію визначених змістових напрямів програми відповідно до розробленої структури та встановлених організаційних умов.

У межах формувального етапу здійснювалася організація та проведення комплексу професійно спрямованих заходів, що включали інформаційно-роз'яснювальну роботу, виконання практичних завдань, аналіз професійних ситуацій, обговорення типових випадків професійної діяльності, а також індивідуальні й групові форми роботи, спрямовані на розвиток професійних знань, умінь і особистісних якостей, необхідних для ефективного надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Особлива увага приділялася підвищенню здатності соціальних працівників до прийняття обґрунтованих професійних рішень, дотримання етичних норм професійної діяльності, застосування нормативно-правових знань у практичній діяльності, а також удосконалення навичок взаємодії з іншими суб'єктами системи надання соціально-правової допомоги.

Реалізація формувального етапу здійснювалася відповідно до визначеної послідовності впровадження змістових елементів авторської програми та супроводжувалася поточним контролем виконання запланованих заходів.

Таким чином, реалізація формувального етапу дослідження забезпечила впровадження авторської програми з підвищення рівня сформованості професійної компетентності у професійну діяльність соціальних працівників ЕГ

та створила умови для підвищення рівня сформованості їх професійної компетентності щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Узагальнювально-аналітичний етап дослідження передбачав узагальнення результатів реалізації авторської програми з підвищення рівня сформовансті професійної компетентності та визначення її ефективності щодо підвищення рівня професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Зміст цього етапу передбачав проведення повторної діагностики рівнів сформованості особистісно-ціннісного, когнітивного та діяльнісного компонентів професійної компетентності соціальних працівників із застосуванням діагностичного інструментарію, використаного на констатувальному етапі дослідження.

У межах зазначеного етапу було проведено порівняльний аналіз результатів діагностики на різних етапах дослідження, що дозволило визначити динаміку змін рівнів сформованості професійної компетентності соціальних працівників експериментальної та контрольної груп. Дослідження передбачало оцінювання якісних і кількісних змін показників за мотиваційно-ціннісним, знаннєво-орієнтаційним та операційно-практичним критеріями, а також порівняння результатів упровадження авторської програми в експериментальній групі з відповідними показниками контрольної групи.

Для перевірки статистичної значущості відмінностей між КГ та ЕГ за рівнями сформованості професійної компетентності використано кутове перетворення Фішера (φ*), що дозволило оцінити відмінності у розподілі респондентів за визначеними рівнями, а для визначення характеру й тісноти кореляційних зв’язків між досліджуваними показниками використано коефіцієнт рангової кореляції Спірмена (r_s).

На основі узагальнення отриманих результатів здійснювалася їх інтерпретація та формулювання висновків щодо ефективності впровадження авторської програми та визначення перспектив подальшого вдосконалення

професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Таким чином, результати узагальнювально-аналітичного етапу дослідження забезпечили встановлення ефективності впровадження авторської програми з підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги у ситуаціях домашнього насильства та підтвердили доцільність її використання у практичній діяльності центрів соціальних служб.

З урахуванням визначених змісту та послідовності реалізації етапів дослідження логічним є представлення результатів первинної діагностики, проведеної на констатувальному етапі, що забезпечила встановлення вихідних рівнів сформованості за мотиваційно-ціннісним, знаннєво-орієнтаційним, операційно-практичним критеріями професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб.

Розглянемо більш детально результати констатувального етапу дослідження, які забезпечили встановлення вихідних рівнів сформованості за мотиваційно-ціннісним, знаннєво-орієнтаційним, операційно-практичним критеріями професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Аналіз результатів констатувального етапу дослідження щодо сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб за мотиваційно-ціннісним критерієм здійснено за показниками ціннісних орієнтацій та емпатійності, при цьому застосування визначеної методики «Ціннісні орієнтації» Рокича М. (див. Додаток А) дозволило встановити ієрархію професійно значущих цінностей соціальних працівників, рівень їх орієнтації на гуманістичні установки та усвідомлення соціальної значущості професійної діяльності щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. В свою чергу, використання

методики «Шкала емоційного відгуку» (Balanced Emotional Empathy Scale – BEES) Меграбяна А. (модифікація Епштейна Н.) (див. Додаток Б) забезпечило визначення здатності соціальних працівників до співпереживання емоційному стану жінок та встановлення довірливих взаємин у процесі надання соціально-правової допомоги. Результати констатувального етапу дослідження сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб за мотиваційно-ціннісним критерієм (методика «Ціннісні орієнтації»/ Рокича М (%)) представлено у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Результати констатувального етапу дослідження за мотиваційно-ціннісним критерієм (методика «Ціннісні орієнтації»/ Рокича М (%))

Критерій	Високий		Середній		Низький	
Мотиваційно-ціннісний	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
	15,72	17,15	32,87	34,30	51,41	48,55

Відповідно до отриманих результатів визначення рівня сформованості ціннісних орієнтацій за методикою «Ціннісні орієнтації» Рокича М. встановлено переважання низького та середнього рівнів серед соціальних працівників ЕГ та КГ. Зокрема, низький рівень сформованості ціннісних орієнтацій виявлено у 51,41% соціальних працівників ЕГ та у 48,55% – КГ, що засвідчує недостатню орієнтацію на гуманістичні та соціально значущі професійні цінності, зокрема усвідомлення відповідальності за результати професійної діяльності та забезпечення прав і гідності жінок у ситуаціях домашнього насильства. Середній рівень сформованості ціннісних орієнтацій встановлено відповідно у 32,87% соціальних працівників ЕГ та 34,30% – КГ, що характеризує часткову сформованість професійних установок та потребує їх подальшого розвитку. Високий рівень сформованості ціннісних орієнтацій визначено у 15,72% соціальних працівників ЕГ та 17,15% – КГ, що характеризує наявність стійкої орієнтації на гуманістичні цінності та соціальну відповідальність у процесі надання соціально-правової допомоги.

У межах подальшого оцінювання сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб за мотиваційно-ціннісним критерієм визначено рівень емпатійності (методика «Шкала емоційного відгуку» Меграбяна А. (модифікація Епштейна Н.), результати якого представлено у табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Результати констатувального етапу дослідження за мотиваційно-ціннісним критерієм (методика «Шкала емоційного відгуку» Меграбяна А. (модифікація Епштейна Н.) (%))

Критерій	**Високий**		**Середній**		**Низький**	
Мотиваційно-ціннісний	**ЕГ**	**КГ**	**ЕГ**	**КГ**	**ЕГ**	**КГ**
	15,71	17,14	35,71	28,56	48,58	54,3

Аналіз результатів визначення рівня емпатійності за методикою «Шкала емоційного відгуку» Меграбяна А. (модифікація Епштейна Н.) також засвідчив переважання низького та середнього рівнів серед соціальних працівників обох груп. Низький рівень емпатійності встановлено у 48,58% соціальних працівників ЕГ та у 54,3% – КГ, що засвідчує недостатню сформованість здатності до співпереживання емоційному стану жінок у ситуаціях домашнього насильства. Середній рівень сформованості емпатійності зафіксовано у 35,71% соціальних працівників ЕГ та 28,56% – КГ, що характеризує наявність базових умінь встановлення довірливих взаємин у процесі надання соціально-правової допомоги. Високий рівень сформованості емпатійності визначено у 15,71% соціальних працівників ЕГ та 17,14% – КГ.

Доцільним для подальшого емпіричного дослідження було визначення показників рівнів сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб за мотиваційно-ціннісним критерієм шляхом обчислення середнього значення результатів двох використаних методик, що забезпечило отримання загального показника для подальшого порівняльного аналізу на наступних етапах дослідження, результати якого представлено у табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Результати сформованості професійної компетентності за мотиваційно-ціннісним критерієм (%)

Мотиваційно-ціннісний критерій	Високий		Середній		Низький	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Методика «Ціннісні орієнтації»/ Рокича М.	15,72	17,15	32,87	34,30	51,41	48,55
Методика «Шкала емоційного відгуку» Меграбяна А. (модифікація Епштейна Н.)	15,71	17,14	35,71	28,56	48,58	54,3
Середнє значення рівня сформованості	**15,71**	**17,14**	**34,29**	**31,43**	**50**	**51,43**

Представлені у табл. 3.4 результати сформованості професійної компетентності за мотиваційно-ціннісним критерієм засвідчили збереження низького та середнього рівнів сформованості професійної компетентності у соціальних працівників ЕГ та КГ. Зокрема, середній показник низького рівня становив 50% в ЕГ та 51,43% в КГ, що характеризує недостатню сформованість за мотиваційно-ціннісним критерієм. Середній рівень сформованості становив відповідно 34,29% – ЕГ та 31,43% – КГ, що відображає наявність базових показників зазначеного критерію, однак зумовлює потребу їх подальшого цілеспрямованого розвитку. Водночас, частка високого рівня залишалася найменшою та становила 15,71% – ЕГ та 17,14% – КГ, що вказує на обмежену кількість соціальних працівників із достатнім (високий і середній) рівнем сформованості за мотиваційно-ціннісним критерієм.

Таким чином, результати констатувального етапу дослідження щодо сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб за мотиваційно-ціннісним критерієм вказують на перевагу низького і середнього рівнів серед соціальних працівників, що зумовлює необхідність цілеспрямованого розвитку професійно значущих особистісних характеристик, важливих для ефективного надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Водночас, наявність високого рівня у частини респондентів відображає потенціал для подальшого професійного зростання, що загалом вказує на наявність резервів для професійної

компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Подальший аналіз результатів констатувального етапу дослідження було спрямовано на визначення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб за знаннєво-орієнтаційним критерієм. Оцінювання здійснювалося на основі авторської методики (див. Додаток В), що передбачала визначення рівня сформованості знань щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Зазначимо, що зміст авторської методики охоплював перевірку знань нормативно-правового забезпечення щодо запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема положень профільного законодавства, алгоритмів дій соціального працівника у випадках виявлення фактів домашнього насильства, особливостей міжвідомчої взаємодії, а також специфіки надання соціально-правової допомоги жінкам у відповідних ситуаціях. Результати сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб за знаннєво-орієнтаційним критерієм представлено у табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Результати сформованості професійної компетентності за знаннєво-орієнтаційним критерієм (%)

Знаннєво-орієнтаційний критерій	**Високий**		**Середній**		**Низький**	
Діагностика знань з надання соціально-правової допомоги/ авторська методика	**ЕГ**	**КГ**	**ЕГ**	**КГ**	**ЕГ**	**КГ**
	17,06	18,57	35,75	34,29	47,19	47,14

Відповідно до отриманих результатів (див. табл. 3.5) встановлено переважання низького та середнього рівнів сформованості професійної компетентності за знаннєво-орієнтаційним критерієм серед соціальних працівників ЕГ та КГ. Зокрема, низький рівень сформованості знань зафіксовано у 47,19% соціальних працівників ЕГ та 47,14% – КГ, що вказує на фрагментарність засвоєння нормативно-правової бази, недостатню обізнаність

щодо алгоритмів надання соціально-правової допомоги та ускладнення у практичному застосуванні професійних знань.

Середній рівень сформованості знань виявлено у 35,75% соціальних працівників ЕГ та 34,29% – КГ, що характеризує наявність базових уявлень щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, проте ці знання не мають цілісного характеру та потребують систематизації й поглиблення.

Високий рівень сформованості знань встановлено у 17,06% соціальних працівників ЕГ та 18,57% – КГ, що відображає сформованість системних знань, їх усвідомленість і здатність до ефективного використання у процесі надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Таким чином, результати констатувального етапу дослідження щодо сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб за знаннєво-орієнтаційним критерієм засвідчують переважання низького та середнього рівнів сформованості знань, що зумовлює необхідність їх цілеспрямованого розвитку як важливої складової ефективного надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Водночас, наявність високого рівня у частини респондентів відображає потенціал до підвищення якості професійної діяльності, що загалом вказує на наявність потенціалу для подальшого вдосконалення професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Наступним критерієм, за яким було здійснено визначення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб, було визначено операційно-практичний критерій. Оцінювання за визначеним критерієм здійснювалося із використанням карти експертного оцінювання професійних умінь фахівців соціальної сфери (за структурою професійної діяльності, поданою у працях Безпалько О. В.) (див. Додаток Г), що передбачало визначення рівня сформованості практичних умінь, зокрема здатності до застосування алгоритмів дій у типових і складних

професійних ситуаціях, налагодження міжвідомчої взаємодії, здійснення консультування та прийняття обґрунтованих рішень у процесі професійної діяльності. Оцінювання за операційно-практичним критерієм представлено у табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Результати сформованості професійної компетентності за операційно-практичним критерієм (%)

Операційно-практичний критерій	**Високий**		**Середній**		**Низький**	
Карта експертного оцінювання професійних умінь фахівців соціальної сфери (за структурою професійної діяльності Безпалько О. В.)	**ЕГ**	**КГ**	**ЕГ**	**КГ**	**ЕГ**	**КГ**
	14,28	12,85	32,86	34,29	52,86	52,86

Відповідно до отриманих результатів (див. табл. 3.6) встановлено переважання низького та середнього рівнів сформованості професійної компетентності за операційно-практичним критерієм серед соціальних працівників ЕГ та КГ. Зокрема, низький рівень сформованості практичних умінь зафіксовано у 52,86% соціальних працівників ЕГ та 52,86% – КГ, що відображає ускладнення щодо практичного застосування знань у реальних професійних ситуаціях, невпевненість у прийнятті рішень та недостатній рівень сформованості практичного досвіду.

Середній рівень сформованості встановлено у 32,86% соціальних працівників ЕГ та 34,29% – КГ, що характеризує наявність базових практичних умінь, однак їх застосування має ситуативний характер і потребує подальшого розвитку та вдосконалення.

Високий рівень сформованості за операційно-практичним критерієм виявлено у 14,28% соціальних працівників ЕГ та 12,85% – КГ, що відображає здатність до ефективного виконання професійних завдань, самостійного прийняття рішень та впевненого застосування професійних умінь у процесі надання соціально-правової допомоги.

Таким чином, результати констатувального етапу дослідження щодо сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів

соціальних служб за операційно-практичним критерієм засвідчують переважання низького та середнього рівнів, що зумовлює необхідність цілеспрямованого розвитку практичної складової професійної діяльності як важливої умови підвищення ефективності надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Узагальнені результати констатувального етапу дослідження щодо сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства за мотиваційно-ціннісним, знаннєво-орієнтаційним та операційно-практичним критеріями представлено в табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Результати констатувального етапу дослідження щодо сформованості професійної компетентності

Критерії	Високий		Середній		Низький	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Мотиваційно-ціннісний	15,71	17,14	34,29	31,43	50	51,43
Знаннєво-орієнтаційний	17,06	18,57	35,75	34,29	47,19	47,14
Операційно-практичний	14,28	12,85	32,86	34,29	52,86	52,86

Результати констатувального етапу дослідження, наведені в таблиці 3.7, дозволяють констатувати переважання низького та середнього рівнів сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб. Отримані емпіричні дані засвідчили недостатню сформованість професійно значущих ціннісних орієнтацій та емпатійності, фрагментарність і несистемність знань щодо надання соціально-правової допомоги, а також наявність труднощів у практичному застосуванні професійних умінь у реальних ситуаціях діяльності.

Особливу увагу привертає те, що наявний рівень професійної підготовки частини соціальних працівників не повною мірою відповідає сучасним вимогам до здійснення соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Зокрема, спостерігається потреба у поглибленні знань нормативно-правового забезпечення, удосконаленні навичок міжвідомчої взаємодії, розвитку

здатності до прийняття обґрунтованих професійних рішень та підвищенні рівня сформованості особистісно-професійних якостей.

Крім того, отримані результати констатувального етапу дослідження опосередковано вказують на наявність соціальних працівників, які не мають високого та середнього рівнів спеціалізованої підготовки або системного підвищення кваліфікації щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, що ускладнює ефективне виконання професійних функцій.

Отже, результати констатувального етапу дослідження засвідчили наявність системного розриву між професійними вимогами до діяльності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства та фактичним рівнем сформованості їх професійної компетентності, що потребує цілеспрямованого й методично організованого впливу.

Зважаючи на вищевикладені обставини, доцільним вважаємо розробку авторської програми з підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, зміст і структуру якої представимо у наступному підрозділі.

3.2 Авторська програма з підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги у ситуаціях домашнього насильства

Результати констатувального етапу дослідження, здійсненого у підрозділі 3.1, за мотиваційно-ціннісним, знаннєво-орієнтаційним та операційно-практичним критеріями засвідчили переважання середнього та низького рівнів сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, що проявилося у

недостатньому рівні професійних знань щодо нормативно-правового забезпечення, труднощах у здійсненні професійної комунікації та міжвідомчої взаємодії, недостатній сформованості практичних умінь кризового реагування й оцінювання потреб жінок.

За таких умов, встановлені обставини обумовили необхідність розробки та впровадження авторської програми з підвищення рівня сформова

ності професійної компетентності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, орієнтованої на комплексне вдосконалення професійної компетентності соціальних працівників, спрямованої на поетапне підвищення та вдосконалення професійної компетентності у процесі професійної діяльності соціальних працівників.

Доцільність розробки саме програми, а не моделі, зумовлена практичною спрямованістю дослідження та необхідністю забезпечення поетапного підвищення рівня професійної компетентності соціальних працівників у реальних умовах діяльності центрів соціальних служб. На відміну від моделі, яка переважно відображає теоретичну конструкцію, структурні компоненти та взаємозв’язки досліджуваного явища, програма має прикладний характер і передбачає визначення конкретних змістових модулів, форм, методів, етапів та засобів реалізації процесу підвищення рівня сформованості професійної компетентності. Погоджуючись із науковими підходами Дулі А. [46], Поліщук О. [136], Кузьміної М. [86] та інших учених щодо доцільності використання авторських програм як ефективного засобу підвищення професійної компетентності соціальних працівників, вважаємо програмний підхід найбільш доцільним для поетапного її розвитку щодо соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

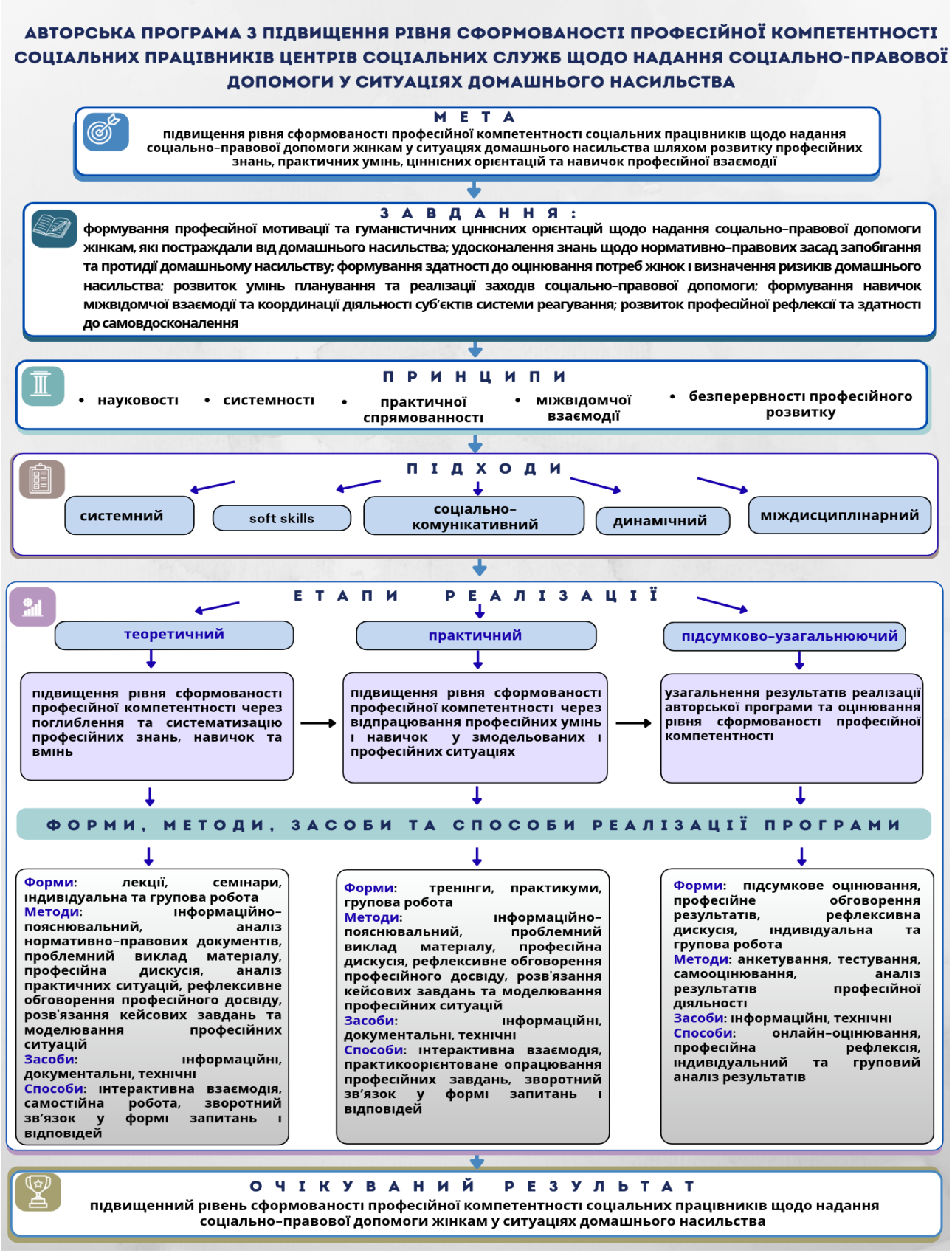

Рисунок 3.2 – Авторська програма з підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства

Авторська програма ґрунтувалася на теоретико-методологічних положеннях, обґрунтованих у Розділах 1-2 дослідження, результатах констатувального етапу дослідження, представлених у Розділі 3, підрозділі 3.1, а також на фундаменті опрацювань вітчизняних учених у галузі соціальної роботи та соціальної педагогіки Білозерової М. [12], Децюк Т. [41], Кузьміної М. [86], Скіпальської Г. [178] та ін.

Розроблена авторська програма являє собою цілісну систему взаємопов'язаних компонентів, що охоплює мету, завдання, принципи, підходи, етапи реалізації, форми, методи, засоби та способи професійного розвитку соціальних працівників. Її структура забезпечує послідовне підвищення рівня професійних знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій і професійної рефлексії відповідно до визначених критеріїв сформованості професійної компетентності, яку представлено на рис. 3.2.

Метою авторської програми стало підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства шляхом розвитку професійних знань, практичних умінь, ціннісних орієнтацій та навичок професійної взаємодії.

Відповідно до визначеної мети було сформульовано такі ***завдання авторської програми***:

- підвищення професійної мотивації та гуманістичних ціннісних орієнтацій щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства;
- удосконалення знань щодо нормативно-правових засад запобігання та протидії домашньому насильству;
- підвищення здатності до оцінювання потреб жінок і визначення ризиків домашнього насильства;
- розвиток умінь планування та реалізації заходів соціально-правової допомоги;

- підвищення навичок міжвідомчої взаємодії та координації діяльності суб'єктів системи реагування;

- розвиток професійної рефлексії та здатності до самовдосконалення.

Реалізація авторської програми здійснювалася на основі ***системи науково обґрунтованих принципів***, що забезпечили її цілісність, послідовність та ефективність, які представлено на рис. 3.3.

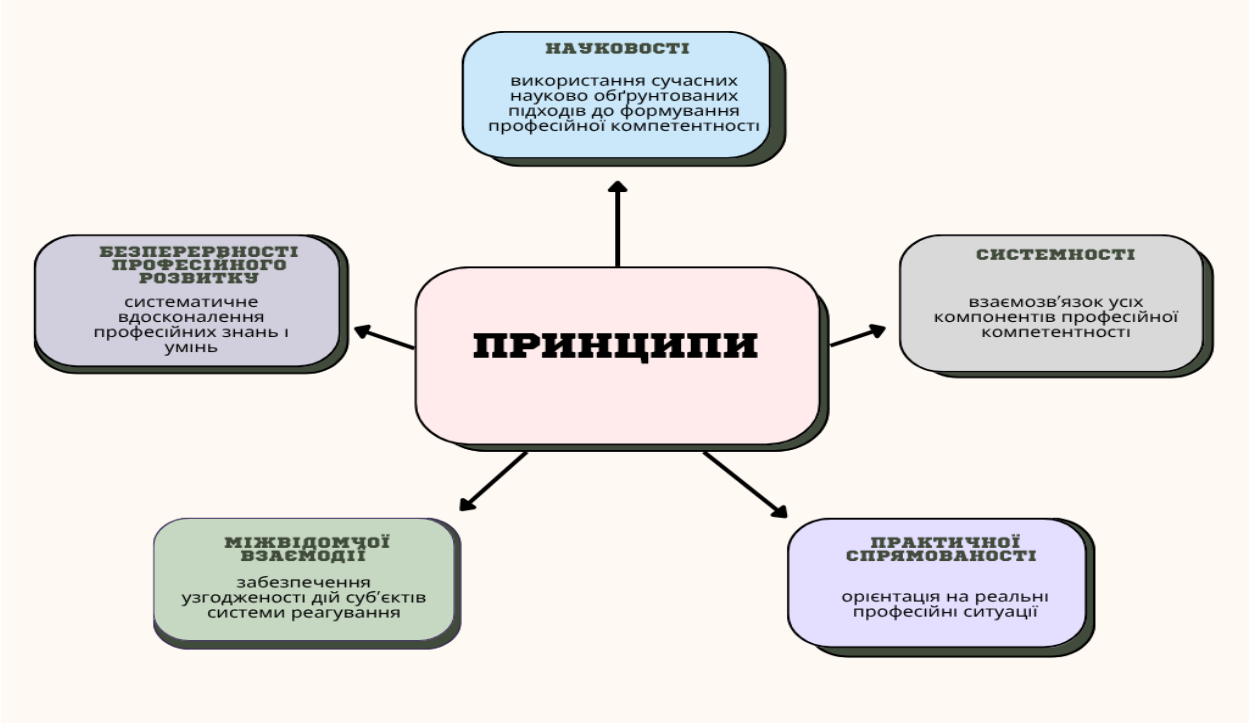

Рисунок 3.3 – Система принців реалізації авторської програми з підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства

Окреслені принципи посприяли ефективній реалізації авторської програми (див. рис. 3.2) та забезпечили результативність процесу підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Зазначимо, що ***підходи***, визначені в основі авторської програми, були детально розглянуті та узагальнені у підрозділі 2.2 дослідження, що дало

можливість зосередити увагу на їх практичному значенні для підвищення рівня професійної компетентності соціальних працівників. Зокрема, системний підхід забезпечив цілісність підвищення професійної компетентності; динамічний – орієнтував процес на безперервне професійне вдосконалення; соціально-комунікативний – сприяв розвитку навичок професійної взаємодії; підхід на засадах «soft skills» – формуванню надпрофесійних умінь; міждисциплінарний – інтеграції знань із соціальної роботи, права та психології. Їх комплексне застосування забезпечило наукову обґрунтованість і практичну спрямованість авторської програми.

Практична складова авторської програми мала ***поетапну структуру*** та передбачала послідовне підвищення і закріплення професійних умінь соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Її впровадження здійснювалося через три взаємопов’язані етапи: теоретичний, практичний та підсумково-узагальнюючий. Кожен із них забезпечувався через добір відповідних форм, методів, засобів і способів професійного навчання.

Зауважимо, що апробація авторської програми здійснювалася в експериментальній групі у складі 70 соціальних працівників центрів соціальних служб та тривала 6 місяців, що дало змогу оцінити ефективність її впровадження та вплив на рівень підвищення професійної компетентності соціальних працівників.

Розглянемо більш детально кожен етап авторської програми.

Теоретичний етап авторської програми був спрямований ***на підвищення*** рівня професійної компетентності соціальних працівників шляхом поглиблення та систематизації знань щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, ***актуалізацію*** ціннісних орієнтацій професійної діяльності та усвідомлення важливості міжвідомчої взаємодії, що реалізовувалося через використання ключових ***форм*** у вигляді лекційних і семінарських занять, групової та індивідуальної роботи (див. рис. 3.2).

Форма: лекція № 1 «Нормативно-правове забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству в Україні».

Мета: підвищення рівня системних знань соціальних працівників щодо нормативно-правових засад протидії домашньому насильству в Україні.

Завдання:

– актуалізувати та систематизувати знання соціальних працівників щодо нормативно-правового забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству щодо жінок;

– розкрити зміст основних положень законодавства щодо захисту жінок у ситуаціях домашнього насильства;

– охарактеризувати повноваження суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання та протидії домашньому насильству;

– підвищити рівень знань щодо правових механізмів захисту жінок у ситуаціях домашнього насильства;

– ознайомити з порядком застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству.

Методи: інформаційно-пояснювальний; аналіз нормативно-правових документів; проблемного викладу матеріалу; професійна дискусія; аналіз практичних ситуацій.

Засоби: мультимедійна презентація, тексти нормативно-правових актів, інформаційно-аналітичні матеріали щодо алгоритмів реагування на випадки домашнього насильства, інформаційно-методичні матеріали міжнародних організацій.

Способи: інтерактивна взаємодія, самостійна робота, зворотний зв'язок у формі запитань і відповідей.

Під час лекції у межах групової роботи розглянуто нормативно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству в Україні, зміст ключових положень законодавства щодо захисту жінок у ситуаціях домашнього насильства, повноваження суб'єктів у відповідній сфері, а також правові механізми та спеціальні заходи реагування у випадках домашнього насильства, з

поєднанням ***системного аналізу законодавства з практико-орієнтованим підходом***, що забезпечив підвищення рівня здатності соціальних працівників до застосовування ***правових механізмів у реальних професійних ситуаціях*** надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства (див. Додаток Д).

Для закріплення отриманих знань у межах індивідуальної роботи було запропоновано самостійно опрацювати матеріали всеукраїнської інформаційної кампанії «*Зроби крок. Чуйність перемагає насильство*», а також рекомендовано ознайомитися з інформаційним путівником «*Що робити, коли ви дізналися про домашнє насильство*», підготовленим за підтримки UNFPA в Україні, а також із брошурою «*Що варто пам'ятати у випадку домашнього та/або гендерно зумовленого насильства*».

Тривалість: лекція – 90 хвилин, самостійна робота – 120 хвилин.

Форма: лекція № 2 «Соціально-правова допомога жінкам у ситуаціях домашнього насильства: зміст, принципи та механізми надання».

Мета: підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників щодо змісту, принципів, механізмів та особливостей надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Завдання:

– актуалізувати та поглибити знання соціальних працівників щодо змісту соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства;

– уточнити професійні функції та повноваження соціального працівника у процесі надання соціально-правової допомоги;

– підвищити рівень знань щодо принципів надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства;

– удосконалити знання щодо оцінювання потреб жінок та визначення оптимальних шляхів розв'язання їхніх соціально-правових проблем;

– ознайомити з механізмами захисту прав та законних інтересів жінок у ситуаціях домашнього насильства;

– розширити знання щодо можливостей міжвідомчої взаємодії у процесі надання соціально-правової допомоги.

***Методи*:** інформаційно-пояснювальний; проблемного викладу матеріалу; аналіз практичних ситуацій; професійна дискусія; рефлексивне обговорення професійного досвіду.

Засоби: мультимедійна презентація; інформаційно-аналітичні матеріали щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства; нормативно-правові акти; методичні рекомендації для фахівців соціальної сфери; тематичні відеоматеріали.

Способи: інтерактивна взаємодія, самостійна робота, зворотний зв'язок у формі запитань і відповідей.

Під час лекції у межах групової роботи розглянуто зміст соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, принципи її надання, особливості організації роботи в центрах соціальних служб, порядок *визначення індивідуальних потреб* постраждалих жінок та *механізми захисту* їхніх прав і законних інтересів. Висвітлено професійні функції соціального працівника, алгоритм дій у випадках домашнього насильства, а також можливості міжвідомчої взаємодії під час вирішення соціально-правових проблем жінок (див. Додаток Е).

Для закріплення отриманих знань у межах індивідуальної роботи соціальним працівникам було рекомендовано самостійно опрацювати Практичний посібник для фахівців «*Ведення випадку домашнього насильства щодо жінок*», підготовлений Фондом ООН у галузі народонаселення (UNFPA) в Україні, ознайомитися з Методичними рекомендаціями щодо організації надання соціальних послуг особам у ситуаціях домашнього насильства, а також переглянути навчальний онлайн-курс «*Запобігання та протидія домашньому насильству*» підготовлений Національною соціальною сервісною службою України.

Тривалість: лекція – 90 хвилин, самостійна робота – 120 хвилин.

Форма: лекція № 3 «***Роль соціального працівника в системі міжвідомчої взаємодії суб'єктів реагування на випадки домашнього насильства***».

Мета: підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників щодо організації міжвідомчої взаємодії у процесі надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Завдання:

- актуалізувати та систематизувати знання щодо системи суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання та протидії домашньому насильству;
- поглибити розуміння місця та функцій соціального працівника в системі міжвідомчої взаємодії;
- розкрити особливості координації діяльності державних установ, організацій та громадських об'єднань під час надання допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства;
- підвищити рівень знань щодо алгоритму міжвідомчої взаємодії у випадках домашнього насильства;
- удосконалити розуміння механізмів професійної співпраці між суб'єктами реагування з метою забезпечення комплексної соціально-правової допомоги.

Методи: інформаційно-пояснювальний; проблемного викладу матеріалу; аналіз професійних ситуацій; професійна дискусія; рефлексивне обговорення професійного досвіду.

Засоби: мультимедійна презентація; нормативно-правові акти; інформаційно-аналітичні матеріали щодо діяльності суб'єктів реагування на випадки домашнього насильства; методичні рекомендації для соціальних працівників; тематичні відеоматеріали.

Способи: інтерактивна взаємодія, самостійна робота, зворотний зв'язок у формі запитань і відповідей.

Під час лекції у межах групової роботи розглянуто систему суб'єктів реагування на випадки домашнього насильства, їхні функції та особливості

міжвідомчої взаємодії у процесі надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Висвітлено роль соціального працівника в координації діяльності різних установ та організацій, а також питання ***професійної комунікації*** й забезпечення ***комплексного підходу*** до вирішення соціально-правових проблем (див. Додаток Ж).

Для закріплення отриманих знань у межах індивідуальної роботи соціальним працівникам було рекомендовано самостійно опрацювати Методичний посібник «*Міжвідомча взаємодія та перенаправлення щодо запобігання та протидії домашньому насильству*», підготовлений Координатором проектів ОБСЄ в Україні спільно з Мінсоцполітики, ознайомитися з Інформаційно-просвітницьким довідником «*Повноваження суб'єктів взаємодії на місцевому рівні*» від Фонду ООН у галузі народонаселення (UNFPA) в Україні, а також вивчити «*Алгоритм міжвідомчої взаємодії та картку перенаправлення постраждалих осіб*», розроблені ГО «Ла Страда - Україна».

Тривалість: лекція – 90 хвилин, самостійна робота – 120 хвилин.

Форма: семінар № 1 «Практичні аспекти застосування національного законодавства щодо протидії домашньому насильству та алгоритм надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства».

Мета: закріплення та практичне застосування знань щодо нормативно-правового забезпечення протидії домашньому насильству й алгоритму надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Завдання:

- удосконалити застосування нормативно-правових актів у процесі надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства;
- відпрацювати алгоритм дій соціального працівника у випадках домашнього насильства;
- удосконалити визначення потреб жінок у ситуаціях домашнього насильства у процесі аналізу практичних ситуацій;

- відпрацювати прийняття професійних рішень у типових та ускладнених практичних ситуаціях;
- відпрацювати механізми надання соціально-правової допомоги на основі аналізу випадків домашнього насильства;
- удосконалити застосування міжвідомчої взаємодії у процесі вирішення соціально-правових проблем жінок у ситуаціях домашнього насильства.

Методи: аналіз професійних ситуацій; розв'язання кейсових завдань; рольове моделювання професійних ситуацій; професійна дискусія; групове обговорення; рефлексивне обговорення професійного досвіду.

***Засоби*:** кейсові завдання; нормативно-правові акти; алгоритми надання соціально-правової допомоги; схеми міжвідомчої взаємодії; інформаційно-аналітичні матеріали щодо випадків домашнього насильства; роздаткові матеріали для роботи в малих групах.

***Способи*:** інтерактивна взаємодія, самостійна робота, зворотний зв'язок у формі запитань і відповідей.

Під час семінару у межах групової роботи соціальні працівники аналізували практичні випадки домашнього насильства щодо жінок, відпрацьовували алгоритм надання соціально-правової допомоги, моделювали міжвідомчу взаємодію та обговорювали професійні рішення щодо захисту прав і законних інтересів жінок (див. Додаток К).

***Тривалість*:** 120 хвилин.

Форма: семінар № 2 «Міжвідомча взаємодія як умова ефективного захисту жінок у ситуаціях домашнього насильства».

Мета: удосконалення професійної компетентності соціальних працівників щодо організації міжвідомчої взаємодії у процесі надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Завдання:

- поглибити розуміння функцій суб'єктів реагування на випадки домашнього насильства в системі міжвідомчої взаємодії;

- удосконалити координацію міжвідомчої взаємодії у процесі надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства;
- оптимізувати визначення індивідуального маршруту допомоги відповідно до потреб постраждалих;
- удосконалити застосування алгоритму перенаправлення між суб'єктами реагування;
- підвищити рівень професійної комунікації у процесі вирішення складних випадків домашнього насильства.

Методи: аналіз професійних ситуацій; моделювання професійних ситуацій; професійна дискусія; розв'язання кейсових завдань.

Засоби: нормативно-правові акти, інформаційно-методичні матеріали, презентаційні матеріали, мультимедійне обладнання, кейсові завдання, роздаткові матеріали.

Способи: інтерактивна взаємодія, самостійна робота, зворотний зв'язок у формі запитань і відповідей.

Під час семінару у межах групової роботи соціальні працівники аналізували складні випадки домашнього насильства щодо жінок та визначали алгоритми міжвідомчої взаємодії відповідно до їхніх потреб. У межах рольової вправи «*Засідання мультидисциплінарної команди*» учасники виконували ролі представників різних суб'єктів реагування (центр соціальних служб, поліція, заклад охорони здоров'я, служба у справах дітей, громадські організації), розробляли маршрут надання соціально-правової допомоги та презентували обґрунтовані рішення щодо захисту прав і законних інтересів жінок (див. Додаток Л).

Практичний етап авторської програми був спрямований на підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників шляхом ***відпрацювання професійних умінь і навичок*** у змодельованих та реальних професійних ситуаціях, пов'язаних із наданням соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, що реалізовувалося через використання ключових ***форм*** у вигляді тренінгів, практикумів та групової роботи.

Форма: тренінг № 1 «Відпрацювання алгоритмів надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства».

Мета: підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників шляхом відпрацювання алгоритмів надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства у змодельованих професійних ситуаціях.

Завдання:

- відпрацювати алгоритм первинного реагування у випадках домашнього насильства;
- удосконалити навички оцінювання потреб жінок у ситуаціях домашнього насильства;
- підвищити рівень уміння приймати професійні рішення у змодельованих ситуаціях;
- відпрацювати застосування нормативно-правових актів у практичних кейсах;
- удосконалити навички професійної комунікації з жінками у ситуаціях домашнього насильства.

Методи: інформаційно-пояснювальний, проблемний виклад матеріалу, професійна дискусія, рефлексивне обговорення професійного досвіду, розв’язання кейсових завдань та моделювання професійних ситуацій.

Засоби: інформаційні, документальні, технічні.

Способи: інтерактивна взаємодія, практикоорієнтоване опрацювання професійних завдань, зворотний зв’язок у формі запитань і відповідей.

Під час тренінгу у межах групової роботи соціальні працівники ***відпрацьовували алгоритми*** надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, шляхом аналізу кейсів і рольового моделювання професійних ситуацій, з акцентом на ***прийняття професійних рішень***, оцінювання потреб постраждалих та застосування нормативно-правових актів у практичній діяльності (див. Додаток М).

Тривалість: 120 хвилин.

Форма: тренінг № 2 «Розвиток професійних компетентностей соціальних працівників щодо міжвідомчої взаємодії при наданні соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства».

Мета: підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників шляхом розвитку навичок організації та здійснення міжвідомчої взаємодії у процесі надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, з урахуванням теоретичних положень, опрацьованих на лекційних заняттях.

Завдання:

- поглибити та актуалізувати знання щодо системи суб'єктів реагування на випадки домашнього насильства;
- відпрацювати навички координації міжвідомчої взаємодії у змодельованих професійних ситуаціях;
- удосконалити вміння формування індивідуального маршруту надання соціально-правової допомоги;
- відпрацювати алгоритм перенаправлення жінок у ситуаціях домашнього насильства між суб'єктами реагування;
- удосконалити професійну комунікацію в умовах міжвідомчої взаємодії.

Методи: інтерактивна взаємодія, практикоорієнтоване опрацювання професійних завдань, зворотний зв'язок у формі запитань і відповідей.

Засоби: інформаційні, документальні, технічні.

Способи: інтерактивна взаємодія, практикоорієнтоване опрацювання професійних завдань, зворотний зв'язок у формі запитань і відповідей.

Під час тренінгу у межах групової роботи соціальні працівники відпрацьовували ***механізми міжвідомчої взаємодії*** у форматі рольового моделювання роботи мультидисциплінарної команди, здійснювали розподіл функцій між суб'єктами реагування та приймали ***узгоджені професійні рішення*** щодо індивідуальних маршрутів соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства (див. Додаток Н).

Форма: практикум № 1 «Оцінювання потреб жінок та розроблення індивідуального плану надання соціально-правової допомоги».

Мета: підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників шляхом удосконалення вмінь оцінювати потреби жінок у ситуаціях домашнього насильства.

Завдання:

- удосконалити вміння здійснювати комплексне оцінювання потреб жінок у ситуаціях домашнього насильства;
- відпрацювати визначення пріоритетних напрямів соціально-правової допомоги відповідно до індивідуальної ситуації;
- удосконалити розроблення індивідуального плану надання соціально-правової допомоги;
- відпрацювати прийняття професійних рішень на основі аналізу професійних ситуацій;
- удосконалити документування результатів оцінювання потреб та планування допомоги.

Методи: інформаційно-пояснювальний, професійна дискусія, рефлексивне обговорення професійного досвіду, розв'язання кейсових завдань та моделювання професійних ситуацій.

Засоби: інформаційні, документальні, технічні.

Способи: інтерактивна взаємодія, практикоорієнтоване опрацювання професійних завдань, зворотний зв'язок у формі запитань і відповідей.

Під час практикуму у межах групової роботи соціальні працівники здійснювали оцінювання потреб жінок у ситуаціях домашнього насильства та визначали ***пріоритетні напрями*** соціально-правової допомоги та розробляли індивідуальні плани її надання на основі аналізу професійних ситуацій (див. Додаток П).

Тривалість: 120 хвилин.

Форма: практикум № 2 «Прийняття професійних рішень у процесі надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства».

Мета: підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників шляхом удосконалення вмінь приймати професійні рішення у процесі надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Завдання:

- удосконалити вміння аналізувати складні випадки домашнього насильства щодо жінок;
- відпрацювати прийняття професійних рішень відповідно до індивідуальних потреб жінок у ситуаціях домашнього насильства;
- удосконалити визначення оптимальних напрямів надання соціально-правової допомоги;
- відпрацювати застосування механізмів міжвідомчої взаємодії у процесі вирішення соціально-правових проблем жінок;
- удосконалити обґрунтування професійних рішень у складних практичних ситуаціях.

Методи: інформаційно-пояснювальний, практичні вправи; розв’язання ситуаційних завдань; моделювання професійних ситуацій; групове обговорення професійного досвіду.

Засоби: інформаційні, документальні, технічні.

Способи: інтерактивна взаємодія, практикоорієнтоване опрацювання професійних завдань, зворотний зв’язок у формі запитань і відповідей.

Під час практикуму у межах групової роботи соціальні працівники аналізували складні випадки домашнього насильства щодо жінок, визначали оптимальні напрями надання соціально-правової допомоги, відпрацьовували механізми міжвідомчої взаємодії та прийняття професійних рішень у практичних ситуаціях (див. Додаток Р).

Тривалість: 120 хвилин.

Підсумково-узагальнюючий етап реалізації авторської програми був спрямований на узагальнення результатів її впровадження та оцінювання рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, що здійснювалося через ключові ***форми*** у вигляді проміжного і підсумкового оцінювання, професійного обговорення результатів та рефлексивної дискусії.

Методи: анкетування, тестування, самооцінювання, аналіз результатів професійної діяльності.

Засоби: інформаційні, технічні.

Способи: онлайн-оцінювання, професійна рефлексія.

Реалізація зазначеного етапу здійснювалася упродовж завершального періоду впровадження авторської програми та ґрунтувалася на результатах констатувального етапу (див. підрозділ 3.1), у межах якого було визначено вихідний рівень сформованості професійної компетентності за відповідними критеріями, рівнями та їх показниками (див. підрозділ 2.3).

Отримані емпіричні дані слугували основою для подальшого порівняльного аналізу ефективності авторської програми, результати якого представимо у наступному підрозділі.

3.3 Оцінка ефективності впровадження авторської програми з підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Узагальнювально-аналітичний етап дослідження

Здійснена первинна діагностика рівнів сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства на констатувальному етапі дослідження (див. підрозділ 3.1), дозволила виявити низку проблемних аспектів у готовності соціальних працівників до надання такої

допомоги. Отримані результати стали вихідними орієнтирами для розробки авторської програми з підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства (див. підрозділ 3.2).

У межах формувального етапу дослідження було здійснено впровадження авторської програми, що передбачало послідовну реалізацію комплексу теоретичних і практико-орієнтованих заходів, спрямованих на підвищення професійних знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій і професійної рефлексії соціальних працівників відповідно до визначених критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної компетентності (див. Розділ 2, п. 2.3). Зауважимо, що у процесі впровадження авторської програми здійснювався поточний моніторинг її реалізації, проміжні результати якого мали допоміжний характер і не відображені в основному змісті емпіричної роботи.

Із метою оцінювання ефективності впровадженої авторської програми на узагальнювально-аналітичному етапі дослідження було проведено повторну діагностику рівнів сформованості професійної компетентності соціальних працівників. Розглянемо більш детально емпіричні показники узагальнювально-аналітичного етапу дослідження.

Результати дослідження рівнів сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб за мотиваційно-ціннісним критерієм, отримані за методикою «Ціннісні орієнтації» Рокича М. (%), на узагальнювально-аналітичному етапі дослідження, спрямованому на визначення ієрархії професійно значущих цінностей, ступеня орієнтації на гуманістичні цінності та усвідомлення соціальної значущості професійної діяльності щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства представлено в табл. 3.8.

Таблиця 3.8

Результати узагальнювально-аналітичного етапу дослідження за мотиваційно-ціннісним критерієм (методика «Ціннісні орієнтації»/ Рокича М (%))

Критерій	Високий		Середній		Низький	
Мотиваційно-ціннісний	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
	35,5	20,3	55,3	32,4	9,2	47,3

Відповідно до результатів повторної діагностики за методикою «Ціннісні орієнтації» Рокича М. високий рівень сформованості ціннісних орієнтацій виявлено у 35,5% соціальних працівників ЕГ, у порівнянні – 20,3% КГ; середній рівень сформованості ціннісних орієнтацій встановлено у 55,3% соціальних працівників ЕГ, у порівнянні – 32,4% КГ; низький рівень зафіксовано у 9,2% учасників ЕГ, у порівнянні – 47,3% КГ.

Отримані результати засвідчили *переважання високого та середнього рівнів сформованості* професійно значущих ціннісних орієнтацій у *соціальних працівників ЕГ*, а також *суттєве зменшення* частки респондентів із *низьким рівнем* у порівнянні з КГ, що підтверджує підвищення рівня сформованості професійної компетентності за мотиваційно-ціннісним критерієм, яке відобразилося у посиленні орієнтації соціальних працівників на гуманістичні цінності професії, поглибленні усвідомлення соціальної значущості діяльності з надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, підвищенні професійної відповідальності, готовності дотримуватися етичних принципів професійної діяльності та мотивації до ефективного виконання професійних функцій.

Водночас, у *КГ* також простежуються незначні позитивні зміни, які можуть бути зумовлені накопиченням професійного досвіду соціальних працівників, їхньою самоосвітньою діяльністю та участю у заходах професійного розвитку, але за *відсутності цілеспрямованого формувального* впливу такі *зміни* були *менш вираженими, ніж в ЕГ*.

Наступним етапом оцінювання рівнів сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб за мотиваційно-ціннісним критерієм стало визначення рівня емпатійності за методикою «Шкала емоційного відгуку» Меграбяна А. (модифікація Епштейна Н.), спрямованою на виявлення здатності соціальних працівників до емоційного відгуку, розуміння емоційного стану жінок у ситуаціях домашнього насильства та побудови довірливих взаємин у процесі надання соціально-правової допомоги, результати оцінювання за якою представлено у табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Результати узагальнювально-аналітичного етапу дослідження за мотиваційно-ціннісним критерієм (методика «Шкала емоційного відгуку» Меграбяна А. (модифікація Епштейна Н.) (%))

Критерій	Високий		Середній		Низький	
Мотиваційно-ціннісний	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
	37,1	18,5	53,4	33,8	9,5	47,7

За результатами повторної діагностики рівнів емпатійності за методикою «Шкала емоційного відгуку» Меграбяна А. (модифікація Епштейна Н.) високий рівень сформованості емпатійності встановлено у 37,1% соціальних працівників ЕГ, у порівнянні – 18,5% КГ; середній рівень сформованості емпатійності виявлено у 53,4% соціальних працівників ЕГ, у порівнянні – 33,8% КГ; низький рівень зафіксовано у 9,5% респондентів ЕГ, у порівнянні – 47,7% КГ.

Отримані результати *засвідчили переважання високого та середнього рівнів* сформованості емпатійності у соціальних працівників ЕГ, а також *суттєве зменшення* частки респондентів *із низьким рівнем* порівняно з КГ, що підтверджує підвищення рівня сформованості професійної компетентності за мотиваційно-ціннісним критерієм, яке відобразилося у підвищенні здатності до емоційного розуміння переживань жінок у ситуаціях домашнього насильства, розвитку емпатійної взаємодії, встановленні довірливих професійних взаємин, а також готовності до надання соціально-правової допомоги з урахуванням індивідуальних потреб, емоційного стану та специфіки травматичної ситуації.

Разом із тим у *КГ* спостерігається незначна позитивна динаміка, яку можна пов'язати з набуттям практичного досвіду, самостійним удосконаленням професійних знань і вмінь та участю в окремих формах підвищення професійної компетентності, але *відсутність цілеспрямованої експериментальної роботи* зумовила значно *нижчу інтенсивність* змін порівняно з ЕГ.

Доцільним для подальшого емпіричного дослідження було визначення загального показника рівнів сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб за мотиваційно-ціннісним критерієм шляхом обчислення середнього значення результатів двох використаних методик, результати якого представлено у табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Результати сформованості професійної компетентності за мотиваційно-ціннісним критерієм (%)

Мотиваційно-ціннісний критерій	**Високий**		**Середній**		**Низький**	
	ЕГ	**КГ**	**ЕГ**	**КГ**	**ЕГ**	**КГ**
Методика «Ціннісні орієнтації»/ Рокича М.	35,5	20,3	55,3	32,4	9,2	47,3
Методика «Шкала емоційного відгуку» Меграбяна А. (модифікація Епштейна Н.)	37,1	18,5	53,4	33,8	9,5	47,7
Середнє значення рівня сформованості	**36,3**	**19,4**	**54,35**	**33,1**	**9,35**	**47,5**

Представлені у табл. 3.10 результати рівнів сформованості професійної компетентності соціальних працівників за мотиваційно-ціннісним критерієм засвідчили позитивні зміни, зокрема високий рівень сформованості виявлено у 36,3% соціальних працівників ЕГ, у порівнянні – 19,4% КГ; середній рівень сформованості встановлено у 54,35% соціальних працівників ЕГ, у порівнянні – 33,1% КГ; низький рівень зафіксовано у 9,35% соціальних працівників ЕГ, у порівнянні – 47,5% КГ.

Таким чином, результати узагальнювально-аналітичного етапу дослідження засвідчили *підвищення рівня* сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб *за мотиваційно-ціннісним критерієм в ЕГ*, що характеризувалося переважанням високого та середнього рівнів і суттєвим зменшенням частки респондентів із

низьким рівнем у порівнянні з КГ. Одержані результати відображають підвищення професійної мотивації соціальних працівників, посилення їхньої орієнтації на професійно значущі цінності, усвідомлення соціальної значущості професійної діяльності, розвиток емпатійності та готовності до відповідального надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. У КГ також простежувалися незначні позитивні зміни, зумовлені накопиченням професійного досвіду та самоосвітньою діяльністю соціальних працівників, однак за відсутності цілеспрямованого формувального впливу вони були *менш вираженими, ніж в ЕГ*.

Подальша емпірична робота була спрямована на визначення рівнів сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб за знаннєво-орієнтаційним критерієм на основі авторської методики, яка передбачала оцінювання знань щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, результати якого наведено у табл. 3.11.

Таблиця 3.11

Результати сформованості професійної компетентності за знаннєво-орієнтаційним критерієм (%)

Знаннєво-орієнтаційний критерій	**Високий**		**Середній**		**Низький**	
Діагностика знань з надання соціально-правової допомоги/ авторська методика	**ЕГ**	**КГ**	**ЕГ**	**КГ**	**ЕГ**	**КГ**
	41,1	20,4	52,2	36,4	6,7	43,2

Відповідно до отриманих результатів (див. табл. 3.11) встановлено, що високий рівень сформованості виявлено у 41,1% соціальних працівників ЕГ, у порівнянні – 20,4% КГ; середній рівень встановлено у 52,2% соціальних працівників ЕГ, у порівнянні – 36,4% КГ; низький рівень зафіксовано у 6,7% респондентів ЕГ, у порівнянні – 43,2% КГ.

Загалом результати дослідження за знаннєво-орієнтаційним критерієм засвідчили підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників *ЕГ*, що характеризувалося *збільшенням високого та*

середнього рівнів і суттєвим зменшенням частки респондентів *із низьким рівнем* у *порівнянні з КГ*. Виявлені зміни відобразилися у поглибленні професійних знань щодо нормативно-правових засад, змісту, форм, методів та особливостей надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, підвищенні здатності застосовувати набуті знання під час виконання професійних завдань і приймати обґрунтовані професійні рішення відповідно до конкретної ситуації. У КГ також відзначено окремі позитивні зміни, проте вони не мали системного характеру та були менш вираженими порівняно з ЕГ.

Наступним критерієм повторної діагностики рівнів сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб був операційно-практичний критерій, оцінювання якого здійснювалося за допомогою карти експертного оцінювання професійних умінь фахівців соціальної сфери (за структурою професійної діяльності Безпалько О. В.), що дало змогу встановити рівні сформованості практичних умінь, зокрема здатності до застосування алгоритмів дій у типових і складних професійних ситуаціях, організації міжвідомчої взаємодії, здійснення консультування та ухвалення обґрунтованих рішень у професійній діяльності, результати якого представлено у табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Результати сформованості професійної компетентності за операційно-практичним критерієм (%)

Операційно-практичний критерій	**Високий**		**Середній**		**Низький**	
Карта експертного оцінювання професійних умінь фахівців соціальної сфери (за структурою професійної діяльності Безпалько О. В.)	**ЕГ**	**КГ**	**ЕГ**	**КГ**	**ЕГ**	**КГ**
	40,8	15,2	50,7	37,1	8,5	47,7

Відповідно до отриманих результатів (див. табл. 3.12) встановлено, що високий рівень сформованості за операційно-практичним критерієм виявлено у 40,8% соціальних працівників ЕГ, у порівнянні – 15,2% КГ; середній рівень визначено у 50,7% респондентів ЕГ, у порівнянні – 37,1% КГ; низький рівень зафіксовано у 8,5% соціальних працівників ЕГ, у порівнянні – 47,7% КГ.

Таким чином, *результати* дослідження за *операційно-практичним критерієм засвідчили* позитивну динаміку сформованості професійної компетентності соціальних працівників ЕГ, що проявилася у *збільшенні частки респондентів із високим і середнім рівнями* та відповідному *зменшенні* кількості осіб із *низьким рівнем* сформованості *у порівнянні з КГ*. Виявлені зміни вказують на вдосконалення практичної складової професійної компетентності соціальних працівників, що виявилося у підвищенні їхньої здатності ефективно застосовувати професійні алгоритми дій, організовувати міжвідомчу взаємодію, здійснювати консультування, ухвалювати обґрунтовані професійні рішення та комплексно реалізовувати професійні функції відповідно до вимог практичної діяльності під час надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. У КГ також спостерігалися незначні зміни, що зумовлено природним професійним розвитком соціальних працівників у процесі їхньої практичної діяльності та участю у заходах професійного вдосконалення, проте динаміка цих змін була менш вираженою.

Узагальнені результати узагальнювально-аналітичного етапу дослідження щодо рівнів сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства за мотиваційно-ціннісним, знаннєво-орієнтаційним та операційно-практичним критеріями представлено в табл. 3.13.

Таблиця 3.13

Результати узагальнювально-аналітичного етапу дослідження щодо сформованості професійної компетентності

Критерії	Високий		Середній		Низький	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Мотиваційно-ціннісний	36,3	19,4	54,35	33,1	9,35	47,5
Знаннєво-орієнтаційний	41,1	20,4	52,2	36,4	6,7	43,2
Операційно-практичний	40,8	15,2	50,7	37,1	8,5	47,7

Результати узагальнювально-аналітичного етапу дослідження, наведені в таблиці 3.13, відображають збільшення частки соціальних працівників ЕГ, які досягли високого рівня сформованості професійної компетентності, що

відобразилося у підвищенні професійної мотивації, сформованості професійно значущих ціннісних орієнтацій, поглибленні знань щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства та вдосконаленні практичних умінь, необхідних для ефективного виконання професійних завдань, а також зростання кількості респондентів із середнім рівнем її сформованості та скорочення частки соціальних працівників із низьким рівнем порівняно з КГ, у якій також зафіксовано незначні зміни за всіма досліджуваними критеріями, проте ці зміни були менш вираженими.

Із метою порівняльного аналізу результатів первинної та повторної діагностики й оцінювання ефективності реалізації авторської програми з підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства узагальнено результати, отримані на констатувальному (КЕ) та узагальнювально-аналітичному етапах (УАЕ) дослідження, які представлено в табл. 3.14.

Таблиця 3.14

Порівняльна характеристика констатувального та узагальнювально-аналітичного етапів дослідження щодо сформованості професійної компетентності

Критерії	Високий				Середній				Низький			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	КЕ	УАЕ	КЕ	УАЕ	КЕ	УАЕ	КЕ	УАЕ	КЕ	УАЕ	КЕ	УАЕ
Мотиваційно-ціннісний	**15,7**	**36,3**	**17,1**	**19,4**	**34,2**	**54,35**	**31,4**	**33,1**	**50,1**	**9,35**	**51,5**	**47,5**
Знаннєво-орієнтаційний	**17,6**	**41,1**	**18,6**	**20,4**	**35,7**	**52,2**	**34,3**	**36,4**	**46,7**	**6,7**	**47,1**	**43,2**
Операційно-практичний	**14,3**	**40,8**	**12,7**	**15,2**	**32,8**	**50,7**	**34,5**	**37,1**	**52,9**	**8,5**	**52,8**	**47,7**

Порівняльний аналіз результатів констатувального та узагальнювально-аналітичного етапів дослідження, наведених у таблиці 3.14, засвідчив суттєве підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників ЕГ. *Порівняно з результатами первинної діагностики*, у соціальних працівників *ЕГ* істотно *збільшилася* частка респондентів із *високим і середнім*

рівнями сформованості професійної компетентності та відповідно *скоротилася* кількість осіб із *низьким рівнем* за всіма визначеними критеріями.

Водночас, порівняно з ЕГ, *у КГ* за всіма критеріями сформованості професійної компетентності *зафіксовано* лише *незначні зміни* у співвідношенні високого, середнього та низького рівнів, що засвідчує значно *менш виражену динаміку досліджуваних показників*.

З метою статистичного підтвердження результативності реалізації авторської програми та встановлення значущості відмінностей між ЕГ і КГ було використано кутове перетворення Фішера (φ*) [197].

Оскільки чисельність ЕГ та КГ становила по 70 соціальних працівників, розрахунок здійснювався за абсолютними показниками, а рівні сформованості професійної компетентності було об’єднано у дві категорії: достатній (високий і середній) та низький, відповідно до методичних особливостей застосування кутового перетворення Фішера, призначеного для порівняння часток респондентів за двома альтернативними ознаками, результати якого представлено на гістограмі рис. 3.4.

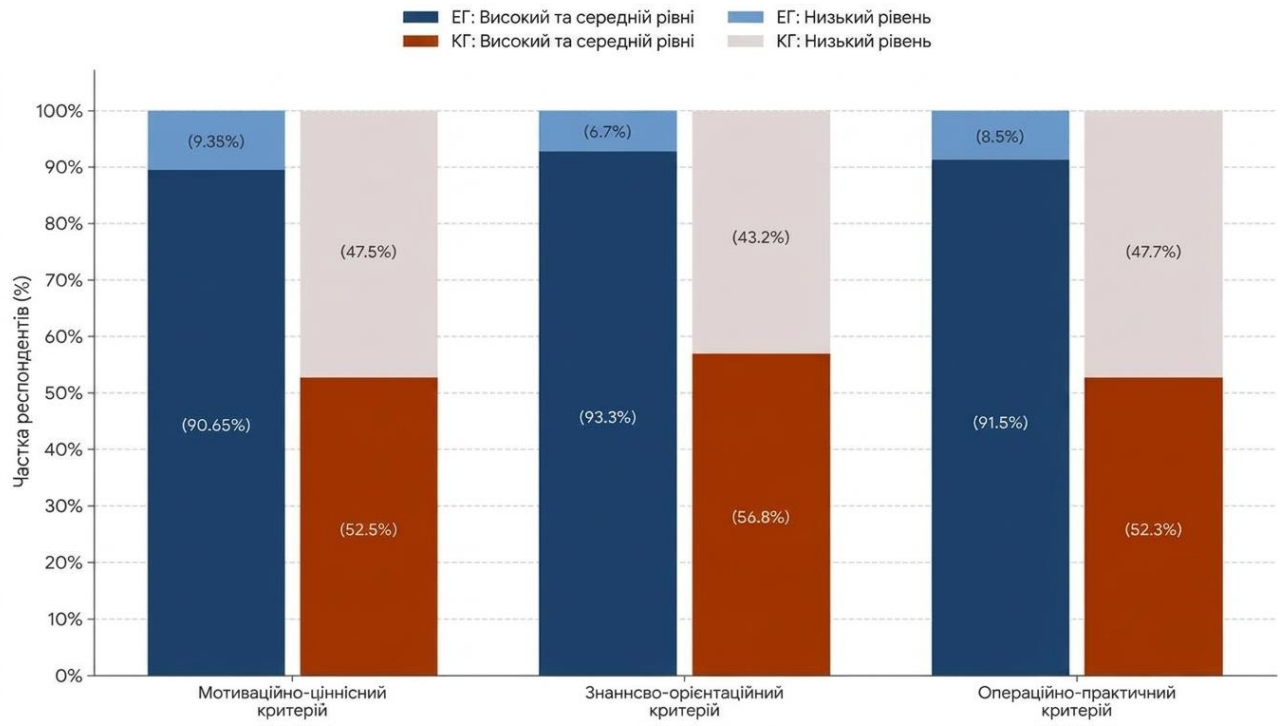

Рисунок 3.4 – Показники рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників ЕГ і КГ за результатами повторної діагностики

Для перевірки статистичної значущості відмінностей між ЕГ та КГ було сформульовано статистичні гіпотези, де:

H_0 – частка соціальних працівників із достатнім рівнем сформованості професійної компетентності в ЕГ та КГ статистично не відрізняється.

H_1 – частка соціальних працівників із достатнім рівнем сформованості професійної компетентності в ЕГ та КГ статистично відрізняється.

Емпіричне значення кутового перетворення Фішера (φ*) визначали окремо для кожного відповідного критерію за формулою:

$$\varphi^*_{\text{емп}} = |\varphi_1 - \varphi_2| \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}},$$

де:

- φ_1 – кутове значення, що відповідає частці соціальних працівників ЕГ;
- φ_2 – кутове значення, що відповідає частці соціальних працівників КГ;
- n_1 – чисельність ЕГ;
- n_2 – чисельність КГ.

Визначено, що за мотиваційно-ціннісним критерієм високий та середній рівні сформованості професійної компетентності встановлено у 90,65% соціальних працівників ЕГ та 52,5% соціальних працівників КГ, відповідно до формули кутового перетворення Фішера значення $\varphi_1 = 2{,}527$ та $\varphi_2 = 1{,}618$, емпіричне значення критерію обчислено за формулою:

$$\varphi^*_{\text{емп}} = (2{,}527 - 1{,}618) \cdot \sqrt{\frac{70 \cdot 70}{70 + 70}} = 0{,}909 \cdot 5{,}916 = 5{,}38$$

Критичне значення кутового перетворення Фішера при рівні статистичної значущості $p \leq 0{,}05$ становило $\varphi кр* = 1{,}64$.

Оскільки $\varphi емп* = 5{,}38 > \varphi кр* = 1{,}64$, між ЕГ і КГ було встановлено статистично значущі відмінності за мотиваційно-ціннісним критерієм.

Відповідно, за знаннєво-орієнтаційним критерієм високого та середнього рівнів сформованості професійної компетентності досягли 93,3% соціальних працівників ЕГ та 56,8% соціальних працівників КГ, що дорівнює кутовому

перетворенню Фішера $\varphi_1 = 2{,}628$ та $\varphi_2 = 1{,}711$, емпіричне значення критерію визначено за формулою:

$$\varphi^*_{\text{емп}} = (2,628 - 1,711) \cdot \sqrt{\frac{70 \cdot 70}{70 + 70}} = 0,917 \cdot 5,916 = 5,43$$

Оскільки $\varphi_{\text{емп}}^* = 5{,}43 > \varphi_{\text{кр}}^* = 1{,}64$, між ЕГ і КГ було встановлено статистично значущі відмінності за знаннєво-орієнтаційним критерієм.

Встановлено, що за операційно-практичним критерієм високого та середнього рівнів сформованості професійної компетентності досягли (91,5% соціальних працівників ЕГ та 52,3% соціальних працівників КГ, через що кутове перетворення Фішера становило $\varphi_1 = 2{,}551$ та $\varphi_2 = 1{,}62$, емпіричне значення критерію визначено за формулою:

$$\varphi^*_{\text{емп}} = (2,551 - 1,620) \cdot \sqrt{\frac{70 \cdot 70}{70 + 70}} = 0,931 \cdot 5,916 = 5,51$$

Оскільки $\varphi_{\text{емп}}^* = 5{,}51 > \varphi_{\text{кр}}^* = 1{,}64$, між ЕГ та КГ було встановлено статистично значущі відмінності за операційно-практичним критерієм.

Таким чином, результати статистичної перевірки за допомогою кутового перетворення Фішера засвідчили перевищення емпіричних значень над критичними за мотиваційно-ціннісним, знаннєво-орієнтаційним та операційно-практичним критеріями ($\varphi_{\text{емп}} > \varphi_{\text{кр}}$; $p \leq 0{,}05$), що дало підстави відхилити нульову гіпотезу та прийняти альтернативну, відповідно до якої між ЕГ та КГ виявлено статистично значущі відмінності.

Для поглибленого аналізу отриманих результатів на узагальнювально-аналітичному етапі дослідження додатково здійснено кореляційний аналіз взаємозв’язків між мотиваційно-ціннісним, знаннєво-орієнтаційним та операційно-практичним критеріями професійної компетентності соціальних працівників експериментальної групи, із застосуванням коефіцієнту рангової кореляції Спірмена (r_s), що дало змогу визначити напрям і тісноту статистичних взаємозв’язків між досліджуваними показниками з урахуванням їхнього порядкового характеру (див. Додаток С).

Результати розрахунків засвідчили наявність додатних статистично значущих кореляційних зв’язків між усіма трьома критеріями. Зокрема, між мотиваційно-ціннісним і знаннєво-орієнтаційним критеріями встановлено помірний додатний зв’язок ((r_s=0{,}450); (p<0{,}001)), а між мотиваційно-ціннісним та операційно-практичним критеріями також помірний додатний зв’язок ((r_s=0{,}470); (p<0{,}001)).

Найтісніший взаємозв’язок виявлено між знаннєво-орієнтаційним та операційно-практичним критеріями ((r_s=0{,}745); (p<0{,}001)), що характеризується як сильний додатний кореляційний зв’язок.

Таким чином, одержані результати засвідчили взаємопов’язаність мотиваційно-ціннісної, знаннєво-орієнтаційної та операційно-практичної складових професійної компетентності соціальних працівників, при цьому найбільш виражений зв’язок між знаннєво-орієнтаційним та операційно-практичним критеріями вказує на узгодженість показників професійних знань і практичних умінь, необхідних для організації соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Висновки до розділу 3

Здійснене емпіричне дослідження у межах третього розділу, спрямоване на визначення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, а також перевірку ефективності авторської програми з її підвищення, дозволило сформулювати такі висновки.

Обґрунтовано організацію та методику емпіричного дослідження, що передбачала послідовну реалізацію п’яти взаємопов’язаних етапів, залучення 140 соціальних працівників центрів соціальних служб, розподілених на експериментальну та контрольну групи по 70 осіб, а також добір комплексу взаємодоповнювальних діагностичних методик відповідно до визначених

компонентів, критеріїв, показників і рівнів сформованості професійної компетентності.

За результатами констатувального етапу дослідження виявлено низький та середній рівень сформованості професійно значущих ціннісних орієнтацій, емпатійності й практичних умінь щодо оцінювання потреб жінок, кризового реагування, міжвідомчої взаємодії та прийняття професійних рішень.

Розроблено та науково обґрунтовано авторську програму з підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб, що поєднує теоретичний, практичний і підсумково-узагальнювальний етапи та передбачає вдосконалення професійних знань, умінь, ціннісних орієнтацій, навичок міжвідомчої взаємодії й професійної рефлексії фахівців щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

За результатами впровадження авторської програми встановлено позитивну динаміку сформованості професійної компетентності соціальних працівників експериментальної групи за всіма визначеними критеріями, яка засвідчила підвищення професійної мотивації, орієнтації на гуманістичні цінності, розвиток емпатійності та відповідального ставлення до надання допомоги, поглиблення знань нормативно-правових засад і організаційних особливостей соціально-правової допомоги, а також удосконалення практичних умінь застосовувати професійні алгоритми дій, налагоджувати міжвідомчу взаємодію, здійснювати консультування й оцінювання потреб постраждалих жінок та ухвалювати обґрунтовані професійні рішення.

Порівняльний аналіз результатів констатувального та узагальнювально-аналітичного етапів дослідження засвідчив суттєве підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників експериментальної групи, що супроводжувалося збільшенням частки респондентів із високим і середнім рівнями її сформованості, тоді як у контрольній групі також зафіксовано позитивні зміни, проте вони були менш вираженими.

Статистичну значущість отриманих результатів підтверджено за допомогою кутового перетворення Фішера, а для визначення характеру й тісноти кореляційних зв’язків між досліджуваними критеріями професійної компетентності соціальних працівників експериментальної групи на узагальнювально-аналітичному етапі застосовано коефіцієнт рангової кореляції Спірмена.

Отримані результати експериментального дослідження підтвердили ефективність авторської програми та засвідчили доцільність її використання в системі підвищення кваліфікації, професійної підготовки, супервізійного супроводу й післядипломної освіти соціальних працівників центрів соціальних служб для вдосконалення їхньої професійної компетентності та підвищення ефективності надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Основний зміст розділу відображено у таких публікаціях: 108; 111; 112; 118; 119; 121; 123; 124; 129.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексне дослідження теоретичних і практичних засад соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб, що, відповідно до визначеної мети, завдань, гіпотези, дало змогу сформулювати такі висновки:

1. Проаналізовано теоретико-практичні засади соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб.

Здійснено категоріальний аналіз базових концептів заявленої проблеми на засадах термінологічного підходу, що забезпечило систематизацію понятійного апарату дослідження. Із позицій системного, комплексного, правового та соціально-діяльнісного підходів уточнено зміст концепту «соціально-правова допомога» як комплексного напряму професійної діяльності соціальних працівників, що передбачає поєднання соціальних і правових засобів реагування на складні життєві обставини жінок, зумовлені домашнім насильством.

Визначено зміст концепту «домашнє насильство щодо жінок», із позицій термінологічного, нормативно-правового, соціально-філософського, психологічного, соціально-педагогічного підходів та практики соціальної роботи, як асоціального явища, що характеризується умисністю, повторюваністю, систематичністю та латентністю, виявляється у фізичній, психологічній, сексуальній та економічній формах і зумовлюється сукупністю взаємопов’язаних чинників, урахування яких є важливим для організації комплексної соціально-правової допомоги з огляду на індивідуальні потреби постраждалих жінок. Розглянуто причини, чинники, стереотипи, суперечності та наслідки домашнього насильства над жінками, які мають глибокий вплив, спричиняючи серйозні соціальні, економічні та демографічні виклики на різних рівнях суспільної взаємодії: особистісному, малих, середніх та великих соціальних груп, що зумовлює масштабні негативні наслідки для суспільства і сучасного соціального розвитку загалом.

2. Здійснено аналіз зарубіжного й вітчизняного досвіду організації і надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства та визначено сучасний стан реалізації в центрах соціальних служб України.

Розглянуто основні рівні із запобігання домашньому насильству щодо жінок: міжнародний, загальнодержавний, спеціальний, індивідуальний у зарубіжній та вітчизняній практиці соціальної роботи. Проаналізовано досвід низки європейських країн та США щодо способів запобігання домашньому насильству над жінками, які використовуються в системі соціальної роботи та пройшли перевірку часом та практикою, застосування яких доведено ефективністю, зокрема у зниженні рівня домашнього насильства над жінками, захисті жінок та ресоціалізації кривдників.

Узагальнено ключові нормативно-правові й організаційні засади надання соціально-правової допомоги жінкам, які постраждали від домашнього насильства в Україні, що засвідчили наявність інституційної моделі реагування, яка включає багаторівневу нормативно-правову базу, систему міжвідомчої взаємодії та широку мережу спеціалізованих служб.

Встановлено, що, попри сформовану нормативно-правову та інституційну основу, її практична реалізація супроводжується низкою організаційних і професійних труднощів, зокрема: відмінностями в кадровому та ресурсному забезпеченні центрів; нерівномірністю доступу до спеціалізованих послуг; не сформованістю сталої програми соціально-правової допомоги жінкам, яка б поєднувала правовий супровід, адвокацію інтересів постраждалих і захист у судовій площині в межах діяльності центрів соціальних служб; необхідністю системності міжвідомчої взаємодії та вдосконаленні механізмів комплексного реагування на індивідуальні потреби жінок у ситуаціях домашнього насильства.

Досліджено стан реалізації соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб в Україні крізь призму нормативно-правового, інституційного, діяльнісного та професійного підходів. Здійснено комплексну оцінку характеристик щодо стану діяльності

центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам, які зазнали домашнього насильства; окреслено її складові, потенціал та виклики.

Встановлено, що діяльність центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства охоплює виявлення випадків домашнього насильства, оцінювання потреб, організацію соціального супроводу, консультування та координацію взаємодії з уповноваженими суб'єктами. Проаналізовано та узагальнено практичні кейси діяльності центрів соціальних служб, що демонструють, яким чином територіальна доступність і адміністративно-просторове розташування громади впливають на якість та організацію надання соціально-правової допомоги жінкам, які постраждали від домашнього насильства. Виявлено розрив між нормативними вимогами щодо професійних стандартів і реальною здатністю соціальних працівників надавати соціально-правову допомогу, особливо у малих громадах. Наголошено, що професійна компетентність соціальних працівників є ключовою умовою результативності діяльності центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам, які постраждали від домашнього насильства.

3. Уточнено сутність концепту «професійна компетентність соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства» із позицій компетентнісного та професійного підходів; визначено структуру, компоненти, критерії, показники та рівні сформованості.

Визначено, що специфіка професійної компетентності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства зумовлена комплексним характером соціально-правової допомоги, необхідністю врахування індивідуальних потреб і життєвих обставин жінок, оцінювання ризиків для їхньої безпеки, забезпечення захисту прав та законних інтересів, а також здійснення міжвідомчої та міжгалузевої взаємодії.

Систематизовано функціональні складові: діагностично-аналітична, прогностично-проєктувальна, організаційно-координаційна, правозахисна, комунікативно-медіативна, психосоціально-підтримувальна, ресурсно-

активізаційна, профілактично-просвітницька, рефлексивно-оцінювальна та побудовано матрицю ключових напрямів та завдань реалізації професійної компетентності соціальних працівників, що охоплюють своєчасне виявлення випадків домашнього насильства над жінками та реагування на них, забезпечення безпеки та захисту прав жінок, організацію комплексної соціально-правової допомоги, запобігання повторній віктимізації та сприяння відновленню автономії постраждалих жінок.

Обґрунтовано авторську систему структурних компонентів: особистісно-ціннісний (аксіологічна основа), когнітивний (знаннєва основа), діяльнісний (практична основа); критеріїв: мотиваційно-ціннісний, знаннєво-орієнтаційний, операційно-практичний; рівнів: високий, середній та низький та їх показників сформованості професійної компетентності, з урахуванням специфіки професійної діяльності соціальних працівників, змісту завдань щодо надання соціально-правової допомоги жінкам, а також необхідності поєднання професійних знань, практичних умінь, мотиваційно-ціннісних орієнтацій та особистісних якостей, необхідних для ефективного реагування на випадки домашнього насильства.

4. Досліджено вихідний рівень сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства за визначеними критеріями, показниками та рівнями її сформованості.

Обґрунтовано програму емпіричного дослідження, яка включала п’ять взаємопов’язаних етапів: підготовчий, констатувальний, технологічний, формувальний та узагальнювально-аналітичний, окреслено їх зміст.

Визначено діагностичний інструментарій визначення рівнів сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб за встановленими компонентами та критеріями, для отримання об’єктивних вихідних показників рівнів сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

За результатами констатувального етапу встановлено, що значна частина соціальних працівників експериментальної та контрольної групи характеризувалася перевагою низького і середнього рівнів сформованості професійної компетентності за мотиваційно-ціннісним, знаннєво-орієнтаційним та операційно-практичним критеріями. Виявлено недостатню сформованість професійно значущих ціннісних орієнтацій та емпатійності, фрагментарність знань нормативно-правового забезпечення й алгоритмів надання допомоги, а також труднощі практичного застосування професійних умінь у типових і складних ситуаціях. Отримані емпіричні дані засвідчили потребу в цілеспрямованому підвищенні рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

5. Розроблено та експериментально перевірено ефективність авторської програми з підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства за визначеними критеріями, показниками та рівнями її сформованості.

Авторську програму розроблено з урахуванням системного поєднання мети, завдань, принципів, наукових підходів, етапів реалізації, форм, методів і засобів професійного навчання, що забезпечило інтеграцію теоретичної підготовки з практичним відпрацюванням професійних дій, спрямованих на вдосконалення знань, умінь, ціннісних орієнтацій, навичок міжвідомчої взаємодії та професійної рефлексії соціальних працівників. Зміст програми визначено відповідно до виявлених проблем сформованості за мотиваційно-ціннісним, знаннєво-орієнтаційним та операційно-практичним критеріями.

У межах формувального етапу дослідження реалізовано впровадження авторської програми, що передбачало послідовну реалізацію комплексу теоретичних і практико-орієнтованих заходів, спрямованих на підвищення професійних знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій і професійної рефлексії

соціальних працівників відповідно до визначених критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної компетентності.

Здійснено оцінку ефективності впровадження авторської програми шляхом повторної діагностики рівнів сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Порівняльний аналіз результатів констатувального та узагальнювально-аналітичного етапів засвідчив суттєве підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників експериментальної групи, що характеризувалося перевагою показників високого та середнього рівнів сформованості, у порівнянні з контрольною групою.

Результати емпіричного дослідження підтвердили ефективність розробленої авторської програми з підвищення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам, які постраждали від домашнього насильства, що виявилося в позитивній динаміці за мотиваційно-ціннісним, знаннєво-орієнтаційним та операційно-практичним критеріями.

Практична релевантність результатів дослідження та розробленої авторської програми полягають в можливості їх імплементації для вдосконалення професійної діяльності соціальних працівників, організації підвищення їхньої кваліфікації та супервізійного супроводу, підготовки навчально-методичних матеріалів, розвитку міжвідомчої взаємодії, а також удосконалення змісту професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти за спеціальністю І10 «Соціальна робота та консультування».

Перспективами подальших розвідок є вдосконалення методичного інструментарію та інтеграція цифрових технологій у формування професійної компетентності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам, які постраждали від домашнього насильства; розробка адаптивних алгоритмів супервізії впродовж професійної кар’єри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко С.М., Мельник А.Р., Єрмоленко О. В. Домашнє насильство: історична ретроспектива та сучасні виклики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. № 85. С. 33–38. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.33 (дата звернення: 25.03.2025).

2. Акімова О., Кузнецова О., Одарченко В. Інтегральна компетентність як складник професійної підготовки майбутніх фахівців спеціальності 013 початкова освіта. Освіта. Інноватика. Практика. 2023. № 11 (5). С. 7–12. DOI: https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i5-001 (дата звернення: 14.01.2025).

3. Андрущенко Ю. І. Концепт «жінка» у вимірах сучасних гуманітарних наук. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. : Філологія*. 2014. Вип. 70. С. 54 – 59.

4. Аніщук Н. В. Правові засоби викорінення ґендерного насильства в Україні : історико-теоретичний аналіз : автореф. дис. … д-ра. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2008. 36 с.

5. Архипова Є.О. Мережеве урядування як модель публічного управління. *Сучасні проблеми управління: діалектика централізації та децентралізації* : мат. VIII Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 10 грудня 2015 р.). Київ. 2015. С. 87–88 URL : https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/02/t-15_Merezh.uryaduv_Such.prob.upr.pdf (дата звернення: 26.03.2025).

6. Байдарова, О., Карагодіна, О., Кликова, П. Як побудувати дієву модель професійних компетентностей фахівців сфери захисту прав та інтересів дітей в Україні? *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2019. № 1. С. 42–59. DOI: https://doi.org/10.33287/11194 (дата звернення: 26.03.2025).

7. Банчук О., Демкова М. Правова допомога: Зарубіжний досвід та пропозиції для України. Київ : Факт, 2004. 336 с.

8. Баран А. В. Домашнє насильство: історичні аспекти. *Європейські перспективи*. 2020. № 2. С. 138–142.

9. Бахаєва А. С. Мобільна група у межах пілотного проєкту «ПОЛІНА» як ефективний інструмент реагування на факти вчинення домашнього насильства.

Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.) : зб. тез доп. на міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя створення ун-ту (м. Харків, 22 листоп. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 55–57. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/12913 (дата звернення: 30.04.2025).

10. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка та соціальна робота у сучасному освітологічному просторі. *Освітологічний дискурс*. 2011. № 1. С. 103–111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys_2011_1_12 (дата звернення: 30.04.2025).

11. Беспаль О. Л. Насильство у кримінальному законодавстві України. *Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації* : зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України, професора Тетяни Андріївни Денисової (м. Харків, 16 квіт. 2021 р.). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. Справ, Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2021. С. 179 – 181.

12. Білозерова М. Формування поліпрофесійної мобільності майбутніх соціальних працівників в умовах євроінтеграції : дис. ... д-ра філософії : 231 Соціальна робота. Київ ; Харків, 2021. 303 с.

13. Білуха М.Т. Методологія наукових досліджень : підручник. К. : АБУ, 2002. 480 с.

14. Бліхар В. Екзистенція правової допомоги як філософсько-правового феномену. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 855. С. 130–135.

15. Бова Є. Організація безоплатної правової допомоги в Україні : дис. … канд. юрид. наук. : 12.00.10. Київ, 2009. 215 с.

16. Бойко Д.М. Поняття «насильство» в соціологічному дискурсі: критична традиція. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2018. Вип. 41. С. 23–28.

17. Бойченко Н.М. Філософське розуміння природи насильства. *Актуальні питання філософської антропології.* 2017. № 12. С. 16–26.

18. Болотіна Н. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні. К. : Знання, 2005. 381 с.

19. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К. Ірпінь : ВТФ Перун, 2009. 1736 с.

20. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI : станом на 01 груд. 2024 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text (дата звернення: 25.12.2024).

21. Велика українська енциклопедія [Електронний ресурс] / Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво». URL: https://vue.gov.ua/ (дата звернення: 23.05.2024).

22. Великий енциклопедичний словник юриста [в 3-х тт.] / за ред. Коротюк О.В. Київ : ОВК, 2018. 1 Т. 508 с.

23. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид., переробл. і доповн. К. : Вид-во «Юридична думка», 2012. 1020 с.

24. Вітковська І. М. Домашнє насильство як соціальна проблема в сучасній Україні. *Socionpocmip* : міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. 2021. № 11. URL: https://periodicals.karazin.ua/socioprostir/article/view/17301/15931 (дата звернення: 23.02.2024).

25. Все про соціальну роботу : навчальний енциклопедичний словник-довідник / За наук. ред. д.с.н., проф. В.М.Пічі. Вид. 3-ге, Львів : «Новий Світ –

26. Всесвітня доповідь про насильство і здоров’я / під ред. Е. Круга, Л. Даля, Дж. Мерсі та ін.; Всесвітня організація охорони здоров’я. Женева : ВООЗ, 2002. 346 с.

27. Вступ до соціальної роботи : нав. посіб. / за ред. Т. В. Семигіної, І.І. Миговича. Київ : «Академвидав», 2005. 306 с.

28. Галаган С.О. Правова допомога. Українська дипломатична енциклопедія : У 2-х т. / Редкол. : Л. В. Губерський (голова) та ін. К. : Знання України, 2004. Т.2. 812 с.

29. Гапотій В., Шевченко С., Сербаєва Д. Знання права як умова боротьби з правовим нігілізмом. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького*. 2023. № 2 (31). С. 35–40. DOI: https://doi.org/10.33842/22195203-2024-02-15-2-31-35-40 (дата звернення: 25.03.2024).

30. Гладун Г. Правова допомога як соціальний феномен : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Хмельницький, 2019. 18 с.

31. Глосарій термінів освітньо-наукової програми «Соціальна робота. Соціальна реабілітація» спеціальності І10 «Соціальна робота та консультування» галузі знань І »Охорона здоров'я та соціальне забезпечення» здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти [Електронне навчально-методичне видання] / упоряд. Г. Кравченко та ін. Київ : ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, 2025. 152 с.

32. Головань М. С. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність». *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі* : збірник наукових праць. Вип. VII. Кривий Ріг: Видавничий відділ НМетАУ, 2012. С. 55–62.

33. Головатий М.Ф. Основи соціології : підручник. Київ : МАУП, 2003. 392 с.

34. Горин В. Соціальна допомога в Україні : проблеми та напрями реформування. *Проблеми розвитку економіки і підприємництва в Україні в контексті міжнародних інтеграційних процесів* : мат. Всеукр. науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 26-27 травня 2005 р.). Тернопіль : ІЕП, 2005. С. 20–21.

35. Громадська організація «Ла Страда-Україна» URL: https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2022/09/la-strada-poll (дата звернення: 25.03.2024).

36. Данильчук Л.О. Компетентнісний підхід до обґрунтування необхідних міжгалузевих спеціальних компетентностей у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2024. № 4. С. 124–13. URI: http://hdl.handle.net/123456789/12445 (дата звернення:

37. Данильчук Л. О. Теорія і методика соціальної профілактики торгівлі людьми засобами інформаційно-комунікативних технологій : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Хмельницький, 2018. 544 с.

38. Декларація про викорінення насильства щодо жінок : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 20.12.1993 № 48/104. URL: https://digitallibrary.un.org/record/179739 (дата звернення: 28.01.2025).

39. Деревянко Н. «Допомога іншому» як стратегія просоціального розвитку особистості. *Психологія: реальність і перспективи*. 2019. № 13. С. 20–24 URL : https://prap.rv.ua/index.php/prap_rv/article/view/117/117 С.20-24 (дата звернення: 23.05.2025).

40. Дерега В. Соціальна і гуманітарна політика : навч. посіб. Миколаїв, 2012. 230 с.

41. Децюк Т. Формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників у позааудиторній роботі в умовах вищого навчального закладу : дис. ... кан. пед. наук. : 13.00.05. Чернігів, 2015. 288 с.

42. Деякі питання діяльності центрів соціальних служб : постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 479. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/479-2020-%D0%BF (дата звернення: 25.07.2025).

43. Джуська А.В. Конституційне право людини на професійну правничу допомогу в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2018. 20 с.

44. Домашнє насильство з використанням інформаційних технологій. Куди звернутися по допомогу? / Департамент кіберполіції Національної поліції України. URL: https://cyberpolice.gov.ua/article/domashnye-nasylstvo-z-vykorystannyam-informaczijnyx-texnologij-kudy-zvernutysya-po-dopomogu-782/ (дата звернення: 10.02.2025).

45. Дударьов В. В. Професійна компетентність працівників: методи управління. *Грані*. 2015. № 4. С. 27–32. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64. (дата звернення: 25.03.2025).

46. Дуля А. В. Соціальна підтримка недержавними організаціями сімей учасників антитерористичної операції : дис. … д-ра філософії зі спеціальності 231 Соціальна робота. Київ, 2023. 355 с.

47. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І. Д. Звєрєвої. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. С. 59–61.

48. Енциклопедія Сучасної України / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. URL: https://esu.com.ua/article-70523 (дата звернення: 25.03.2025).

49. Європейська соціальна хартія (переглянута) : Рада Європи від 03.05.1996. № 994_062 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 29.10.2024).

50. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення та результати їх розслідування (2019-2023 рр.) / Офіс Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення: 25.03.2025).

51. Єріна А.М., Захожий В.Б., Єрін Д.Л. Методологія наукових досліджень : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 212 с.

52. Желянова В. В., Рій Ю. В. Критерії, показники та рівні сформованості готовності вчителів закладу загальної середньої освіти до професійного самовдосконалення. *Освітньо-науковий простір.* 2025. № 8 (2). С. 30–38. DOI: 10.31392/ONP.2786-6890.8(1)/2.2025.03 (дата звернення: 25.01.2026).

53. Жиренко Х. В Одесі надають допомогу особам, постраждалим від насильства. *Главком*. 2020. від 30 вересня 2020 р. URL: glavcom.ua/odesa/news/v-odesi-nadayut-dopomogu-osobam-postrazhdalim-vid-nasilstva (дата звернення: 20.05.2025).

54. Забезпечення надання правових послуг особам, постраждалим від домашнього насильства : практичний посібник для надавачів правової допомоги / За заг. ред. д.ю.н., доц. Благої А. Київ, 2023. 136 с.

55. Заблоцький А. Р. Підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в різних формах сімейного виховання. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка.* 2023. № 17. С. 2020–227. DOI: https://doi.org/10.32782/2410-2075-2023-17.27 (дата звернення: 20.05.2025).

56. Завалевський Ю., Бережна Т. Професійна компетентність вчителя у реалізації концепції нової української школи. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: педагогіка та психологія*. 2023. № 2. С. 16–22. DOI: https://doi.org/10.54929/pmtp-2023-2-02-01 (дата звернення: 14.01.2025).

57. Загальна декларація прав людини : резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 № 217 А (III). URL: https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights (дата звернення: 29.10.2024).

58. Загороднюк С. О. Щодо поняття та характеристики обставин, що виключають злочинність діяння. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 4. С. 31–33.

59. Запобігання та реагування на насильство за гендерною ознакою: національна правова база та міжнародні стандарти / UNFPA, А. Б. Блага, О. О. Кочемировська, О. А. Мартиненко. Київ, 2022. 63 с.

60. Звіт «Домашнє насильство в Україні : реагування в умовах війни (І півріччя 2022 року)» *Аналітичний центр ЮрФем* (проєкт Ради Європи «Боротьба з насильством стосовно жінок в Україні»). URL: https://jurfem.com.ua/domashne-nasylstvo-reahuvannya-v-umovakh-viyny/ (дата звернення: 15.02.2024).

61. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2020 році. Національна поліція України. 16 лют. 2021. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/zvit-nacionalnoyi-policiyi-ukrayini-pro-rezultati-roboti-u-2020-roci (дата звернення: 20.04.2024).

62. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2024 році. Національна поліція України. 08 квіт. 2025. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/zvit-natsionalnoi-politsii-ukrainy-pro-rezultaty-roboty-u-2024-rotsi (дата звернення: 14.05.2025).

63. Зінсу О. І. Домашнє насильство як поліфонічний глибинний конфлікт. *Держава та регіони*. 2020. № 3. С. 8–12.

64. Зінсу О. І. Міжнароно-правові стандарти та зарубіжний досвід у сфері запобігання, протидії домашньому насильству. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2021. № 1. (118). С. 31–40. URL: https://lawscience.com.ua/web/uploads/pdf/SJNAIA_2021_26(1)_31-40.pdf. (дата звернення: 04.04.2025).

65. Зосимов А.М., Голік В.П. Дисертаційні помилки. Харків : Інжек, 2004. 215 с.

66. Ігнатов О. Протидія кримінальному насильству потребує вдосконалення кримінального законодавства. *Актуальні проблеми кримінального права та кримінології, кримінально-виконавчого права* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю Міжнар. гуманіт. ун-ту (м. Одеса, 28 жовт. 2011 р.). Одеса : Фенікс, 2011. С. 339-342.

67. Ісакова В. Право на правову допомогу: поняття, особливості, гарантії : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2013. 207 с.

68. Кабаченко Н. В. Методи соціальної роботи : Навчальний посібник. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 312 с.

69. Калюжна Т. Г. Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти : монографія / За наук. ред. О.В. Уваркіної. К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. 128 с.

70. Келлі Ліз. Насильство щодо жінок і дітей. Новий погляд на поліцейську дільність, її інноваційність і професіоналізм : посібник для Ради Європи : посібник. Львів : Астролябія, 2011. 176 с.

71. Кива В. Аналіз змісту показник та критерій оцінювання у процесі наукового пізнання. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 9 (27). С. 822–833. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-9(27) (дата звернення: 20.04.2025).

72. Кількість випадків домашнього насильства зросла на 20% : МВС та Парламент працюють над посиленням відповідальності / Міністерство внутрішніх справ України. 30.03.2024. URL: https://mvs.gov.ua/news/kilkist-vipadkiv-domasnyogo-nasilstva-zrosla-na-20-mvs-ta-parlament-praciuiut-nad-posilenniam-vidpovidalnosti-1 (дата звернення: 01.07.2024).

73. Кічук Я. В. Теоретичні і методичні засади формування правової компетентності майбутнього соціального педагога в умовах університетської педагогічної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Одеса, 2010. 375 с.

74. Клочко О. Соціальна допомога в Україні: реалії, перспективи. Перспективи. *Соціально-політичний журнал*. 2020. № 4. С. 155–162. DOI: https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2020.4.22 (дата звернення: 01.07.2024).

75. Ковальова О.В., Плужнік О.І., Павлютін О.М. Міжнародні стандарти на національне законодавство у сфері запобігання та протидії домашньому насильству : хрестоматія / під Заг. ред. М.В. Корнієнко. Одеса : ОДУВС, 2020. 410 с.

76. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень. Київ : Слово, 2009. 239 с.

77. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X : станом на 17 трав. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення: 29.10.2024).

78. Козирев Г. Соціальна дія, взаємодія, поведінка та спеціальний контроль. *Соціологічне дослідження*. 2005. № 8. С. 124–129.

79. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : прийнята Резолюцією 39/46 Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1984 р. ; ратифікована Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 26.01.1987 р. № 3484-XI. *Офіційний вісник України*. 2006. № 52. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 29.10.2024).

80. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) : Рада Європи від 11.05.2011. № 994_001-11. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11 (дата звернення: 09.03.2024).

81. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 01 січ. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/Text (дата звернення: 04.09.2025).

82. Крамар О. У 2020 році в Україні за домашнє насильство засудили 921 людину. Це вчетверо більше, ніж у 2019-му. *Hromadske*. 15.03.2021. URL: https://hromadske.ua/posts/u-2020-roci-v-ukrayini-za-domashnye-nasilstvo-zasudili-921-lyudinu-ce-vchetvero-bilshe-nizh-u-2019-mu (дата звернення: 20.04.2024).

83. Кречетова Д. Не лише фізичне: 6 типів домашнього насильства. *Українська правда. Життя.* від 05. 01. 2025 URL: https://life.pravda.com.ua/society/domashnye-nasilstvo-yaki-yogo-tipi-isnuyut-i-yak-jih-rozpiznati-305747/ (дата звернення: 10.12.2025).

84. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 15 лют. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 10.12.2025).

85. Кубицький С. Насильство щодо підлітків як соціально-педагогічна проблема. *Вісник Національного університету оборони України*. 2012. № 2 (27). С. 124–127.

86. Кузьміна М. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи у закладі вищої освіти : дис. … д-ра філософії : 231 Соціальна робота. Запоріжжя, 2023. 256 с.

87. Кульчицька А. В. Психологія агресії, насильства і травми : програма вибіркової навчальної дисципліни підготовки магістрів спеціальності 053 Психологія Освітньої програми (спеціалізації) Психологія : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2019. 12 с.

88. Курило В. С., Караман О. Л. Формування психологічних якостей майбутніх фахівців гуманітарного профілю в процесі професійної підготовки.

Освіта та педагогічна наука. 2022. № 1 (179). С. 17–26. URL: https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream (дата звернення: 26.03.2025).

89. Курінна Л. Формування соціокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки : дис. … кан. пед. наук : 13.00.05. Запоріжжя. 2020. 344 с.

90. Лало В. Л. Поняття та стан правового регулювання протидії домашньому насильству в Україні: кримінально-правове дослідження. *Морська безпека та оборона*. 2023. № 1. С. 53–61. DOI: https://doi.org/10.32782/msd/2023 (дата звернення: 26.03.2025).

91. Левченко К. Організаційно-правові засади роботи Експертної ради з питань протидії дискримінації за ознакою статі. *Публічне право*. 2013. № 4. С. 19–27.

92. Личко В. Поняття та види правової допомоги в Україні: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2013. 24 с.

93. Лісовець О. В. Теорія та практика формування соціально-правової компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти : дис. ... д-ра пед. наук. : 13.00.05. Київ, 2019. 595 с.

94. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості : К.: Видавництво ТОВ «КММ», 2006. 240 с.

95. Марчишина А. Стереотипний образ гендерної ідентичності жінки в англомовному дискурсі. *Українська жінка у національному та глобальному просторі: історія, сучасність, майбутнє* : збірник матеріалів І Міжнародного наукового форуму. ДДПУ ім. І. Франка (м. Дрогобич, 24–25 листопада 2016 р.). Дрогобич : Трек Лтд, 2016. С. 96–98.

96. Марчук Л., Кашуба З. Лексико-семантичне поле концептосфери «жінка» в аспекті гендерної парадигматики (на матеріалі інтимної лірики). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* : збірник Наук. конф., 16-17 березня 2011 р. / редкол. : О. Завальнюк

(гол.) та ін. ; Кам’янець-Поділ. ун-т ім. І. Огієнка. Кам’янець-Подільський, 2011. Вип. 10. Т 3. С. 143–144.

97. Мекшун А. Д. Компетентність соціальних працівників як невід’ємна складова професійної успішності. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2013. № 3-4. С. 30–38.

98. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству : лист Міністерства освіти і науки України від 18.05.2018 № 1/11-5480. URL: https://imzo.gov.ua/2018/05/21/lyst-mon-vid-18-05-2018-1-11-5480-metodychni-rekomendatsiji-schodo-zapobihannya-ta-protydiji-nasylstvu/ (дата звернення: 10.02.2025).

99. Методологія наукових досліджень в соціальній роботі : навч. посібник практикум / укладач А.В.Камбур. Чернівці : Чернівецький ун-т, 2022. 161 с.

100. Михайлишин Г., Мандро Л. Навички особистої ефективності як складова професійної компетентності соціального працівника. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2021. № *1* (19). С. 92–102. DOI: https://doi.org/10.35387/od.1(19).2021.92-102 (дата звернення: 29.10.2024).

101. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень : прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 20.12.2006 р. № 61/177. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l54 (дата звернення: 29.10.2024).

102. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права : прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 16.12.1966 р. № 2200A (XXI). URL: https://www.ohchr.org/en//instruments/international-covenant-civil-and-political-rights (дата звернення: 23.03.2024).

103. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права : прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 16.12.1966 р. № 2200A covenant-economic-social-and-cultural-rights (дата звернення: 29.10.2024).

104. Мілорадова, Н. Е., Доценко, В. В. і Червоний, П. Д. Ретроспективний аналіз науково-психологічних концепцій домашнього насильства. *Вісник*

Харківського національного університету внутрішніх справ. 2023. № 4 (103). С. 377–390. DOI: https://doi.org/10.32631/v.2023.4.36 (дата звернення: 29.10.2024).

105. Мойсеєнко Р. М. Компетентнісний підхід як основа підготовки майбутнього компетентного фахівця. *Молодь і ринок.* 2018. № 9 (164).

106. Наконечна Л. А. Насильство як наскрізне кримінально-правове поняття : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2016. 210 с.

107. Наконечна М.М. Допомога іншому як психологічний засіб розвитку особистості : автореф. дис… канд. психол. наук : 19.00.01. Київ, 2009. 21 с.

108. Нестерчук В. В. Цифрові технології як простір підтримки та самозахисту жінок, які зазнали домашнього насильства. *Соціономічні студії* : збірник наук. праць за матеріалами. І Науково-практ. конф. (Полтава–Лубни, 6 листопада 2025 р.) / за заг. ред. проф. Л. О. Данильчук. Лубни, 2025. С. 103–107.

109. Нестерчук В.В. Вплив ратифікації Стамбульської конвенції на захист жінок, що постраждали від домашнього насильства у соціально-правовому аспекті. *Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі* : збірник матеріали І Міжнар. науково-практ. конф, (м. Івано-Франківськ, 19–20 травня 2023 р.). Івано-Франківськ : НАІР, 2023. С. 102–103.

110. Нестерчук В.В. Вплив рівня агресії в суспільстві на динаміку домашнього насильства. *Наука і освіта в глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку* : матеріали. IV Міжнар. науково-практ. конф. (Полтава–Лубни, 20-21 лютого 2025 р.) / за ред. Л. О. Данильчук. Полтава : в-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2025. Том ІІ. С. 10–13.

111. Нестерчук В.В. Данильчук Л.О. Міжнародний досвід протидії домашньому насильству щодо жінок: комплексний підхід. *Соціальна педагогіка: теорія та практика.* 2026. № 1. С. 65–72. DOI: https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-65-72 (дата звернення: 29.02.2026).

112. Нестерчук В.В. Діяльність роботи в центрах соціальних служб України щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. *Сучасні напрями розвитку педагогіки та педагогічної*

психології; актуальні питання філології та мовознавства: матеріали II Міжнар. спеціалізованої наук. конф. (м. Івано-Франківськ, 11 червня 2021 р.). Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2021. С. 101–103.

113. Нестерчук В.В. Домашнє насилля над жінками, його особливості та види. *Формування сучасної наукової думки* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Кропивницький, 31 січня 2020 р.). Кропивницький : МЦНД, 2020. С. 122–123.

114. Нестерчук В.В. Домашнє насильство над жінками як об'єкт соціальної роботи. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Збірник наукових праць*. 2019. № 5 (92). С. 172–183. URL: https://odnb.odessa.ua/vnn/book/6758 (дата звернення: 29.10.2024).

115. Нестерчук В.В. Домашнє насильство над жінками як соціальна проблема України. *Наука, освіта, суспільство: інструменти і механізми сучасного інноваційного розвитку*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27–28 березня 2020 р.). Київ. 2020. С. 196–198.

116. Нестерчук В.В. Домашнє насильство як соціальна проблема сучасного суспільства. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 23–24 квітня 2020 р.). Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. С. 137–138.

117. Нестерчук В.В. Домашнє насильство як феномен соціальної роботи. *Social Work and Education*. 2020. Т. 7. № 3. С. 254–262. DOI: https://doi.org/10.25128/2520-6230.20.3.1. (дата звернення: 29.10.2024).

118. Нестерчук В.В. Дослідження ефективності соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб України. *Modern scientific researches*. 2021. № 15. С. 55–59.

119. Нестерчук В.В. Емоційний інтелект як фактор психологічної стійкості жінок, які зазнали домашнього насильства. *Проблемні питання насильства в сім'ї та насильства за ознаками статі в Україні в умовах воєнного стану* : матер. Всеукр. науково-практ. конф. (м. Рівне, 18 березня 2025 р.) / Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука.

Львів–Торунь: Liha-Pres, 2025. С. 115–117. DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-487-3-31 (дата звернення: 29.01.2026).

120. Нестерчук В.В. Зарубіжний досвід надання соціально-правової підтримки жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку : матеріали XLVIII Міжнар. наук.-прак. конф. (м. Констанца, Румунія, 07 вересня 2024 р.) / за ред. І.В. Жукової, Є.О. Романенка. м. Констанца. 2024. С. 127–129.

121. Нестерчук В.В. Критерії, показники та рівні професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб. *Ввічливість. Humanitas.* 2026. № 3. С. 74–81. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2026.3.10 (дата звернення: 15.09.2026).

122. Нестерчук В.В. Наукові підходи до вивчення соціально-правової допомоги жінкам в ситуаціях домашнього насильства. *Sociology, pedagogy, psychology – prospects for the development of modern society* : abstracts of the 1st International scientific and practical conference. (Antalya, Turkey, 11–12 November 2019). Ankara Publishing Group, 2019. P. 57–60.

123. Нестерчук В.В. Науково-методичні рекомендації щодо підвищення професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.* 2026. № 3. С. 151–156. DOI: https://doi.org/10.24195/2617-6688-2026-3-20.

124. Нестерчук В.В. Основні підходи до підвищення рівня професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. *Соціальне забезпечення та соціальна робота в умовах сучасних викликів :* зб. матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 21 травня 2026 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2026. С. 22–25.

125. Нестерчук В.В. Поняття домашнього насильства. *Science, society, education: topical issues and development prospects* : Abstracts of the 2nd

International scientific and practical conference. (Kharkiv, Ukraine, 20–21 January 2020). SPC «Sci-conf.com.ua», 2020. P. 449–451.

126. Нестерчук В.В. Правові аспекти домашнього насильства над жінками. *Priority directions of science and technology development*. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference. (Kyiv, Ukraine, 24–26 January, 2021). SPC «Sci-conf.com.ua», 2021. С. 1080–1082.

127. Нестерчук В.В. Соціальні аспекти домашнього насильства над жінками. *Розвиток наукової думки постіндустріального суспільства: сучасний дискурс* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Т. 3). (м. Миколаїв, 13 листопада 2020 р.). Миколаїв, Україна : МЦНД, 2020. С. 22–23.

128. Нестерчук В.В. Соціально-правові аспекти домашнього насильства над жінками. *Освіта та педагогічна наука*. 2020. № 3 (175). С. 64–78. DOI: https://doi.org/10.12958/2227-2747-2020-3(175)-64-78 (дата звернення: 29.10.2024).

129. Нестерчук В.В. Специфіка професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб у роботі з жінками, які постраждали від домашнього насильства. *Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи :* матеріали V Всеукр. науково-практ. конф. з міжнародною участю. (м. Хмельницький, 19-20 березня 2026 р.) / Ред. колегія: Василенко О. та ін./ М-во освіти і науки України, Хмельницький нац. ун-т., каф. соц. роб. і соц. пед. Хмельницький: ХНУ, 2026. С. 73–77.

130. Павлиш С. О. Проблема насильства в українських сім’ях : соціологічне опитування. Київ – Запоріжжя : Друкарський світ, 2010. 52 с.

131. Паніна Н.В. Соціальні орієнтації населення України. НАН України. Інститут соціології. Київ : Інститут соціології НАН України, 1999. 215 с.

132. Пасічніченко С. Благодійність як соціальний феномен та основа формування соціальної допомоги. *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 87–91.

133. Педагогічна майстерність : підручник / За заг. ред І.А. Зязюна. Київ : СПД Богданова А.М., 2008. 376 с.

134. Пекінська Декларація : Декларація ООН від 15.09.1995 р. № 995_507. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text (дата звернення: 23.05.2024).

135. Поліщук В. Компетентнісний підхід до науково-дослідницької підготовки майбутніх соціальних працівників. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2018. № 2 (43). С. 206–209. DOI: https://doi.org/10.24144/2524-0609.2018.43.206-209 (дата звернення: 20.05.2025).

136. Поліщук О. А. Трудова реабілітація осіб з обмеженими можливостями здоров'я в умовах реабілітаційних центрів : дис. ... кан. пед. наук. : 13.00.05. Старобільськ, 2018. 268 с.

137. Положення про центр соціальних служб Одеської міської ради. Рішення Одеської міської ради № 170-VIII від 17.03.2021 р. Офіційний сайт міста Одеса. URL : https://www.omr.gov.ua/2021/ispolkom/rtf (дата звернення: 20.05.2025).

138. Понятійно-термінологічний словник: для підготовки майбутніх спеціалістів соціальної сфери діяльності / за ред. Л.І.Міщик. Глухів: РВВ ГНІТУ ім. О.Довженка, 2013. 152 с.

139. Постраждалим від насильства та торгівлі людьми. Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України. URL : https://msp.gov.ua/otrym-sots-pidtr/postr-vid-nasylstva-ta-torhivli-lyu (дата звернення: 30.04.2025).

140. Права людини в порівняльному вимірі : метод. рекомендації [Електронне видання] / Д. С. Терлецький, Ю. Д. Батан; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2022. 44 с.

141. Приносячи безпеку додому: боротьба з насильством щодо жінок у регіоні ОБСЄ. Збірник прикладів гарного досвіду. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/d/37439.pdf (дата звернення: 30.04.2024).

142. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI : станом на 10 жовт. 2024 р. URL:

143. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI : станом на 01 квіт. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text (дата звернення: 29.10.2024).

144. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII : станом на 11 січн. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text (дата звернення: 14.01.2025).

145. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі : Закон України від 20.11.2024 р. № 4073-IX : станом на 30 квіт. 2025 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4073-20#Text (дата звернення: 30.04.2025).

146. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 22.05.2024 р. № 3733-IX : станом на 30 квіт. 2025 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3733-20#Text (дата звернення: 30.04.2025).

147. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992, № 2811-XII : станом на 25 груд. 2024 р. Верховна Рада України: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12/ed19921121#Text (дата звернення: 25.12.2024р.).

148. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 р. № 2866–IV : станом на 09 берез. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text (дата звернення: 01.02.2025).

149. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII : станом на 09 берез. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text (дата звернення: 09.03.2024).

150. Про затвердження Випуску 80 «Соціальні послуги» Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників : наказ Міністерства соціальної політики України від 29.03.2017 № 518. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0518739-17#Text (дата звернення: 25.07.2025).

151. Про затвердження Державного стандарту надання притулку бездомним особам : наказ Міністерства соціальної політики України від 13.08.2013 № 495. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1447-13#Text (дата звернення: 25.07.2025).

152. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах : наказ Міністерства соціальної політики України від 31.03.2016 № 318. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16#Text (дата звернення: 25.07.2025).

153. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги кризового та екстреного втручання : наказ Міністерства соціальної політики України від 01.07.2016 № 716. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-16#Text (дата звернення: 25.07.2025).

154. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги натуральної допомоги : наказ Міністерства соціальної політики України від 25.03.2021 р. № 147 : станом на 11 трав. 2022 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0589-21#Text (дата звернення: 25.07.2025).

155. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг: Наказ Міністерства соціальної політики України від 23.06.2020 № 429. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text (дата звернення: 25.07.2025).

156. Про затвердження Порядку взаємодії суб’єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text (дата звернення: 30.04.2025).

157. Про затвердження професійного стандарту «Соціальний працівник»: наказ Міністерства соціальної політики України від 07.07.2019 р. № 1049. URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/75-1049.pdf (дата звернення: 30.04.2025).

158. Про затвердження професійного стандарту «Фахівець із соціальної роботи»: Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 20.06.2020 № 1179. URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/88-1179.pdf (дата звернення: 30.04.2025).

159. Про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція Рада Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n289 (дата звернення: 29.10.2024).

160. Про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок : Конвенція ООН від 18.12.1979 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU79K04R (дата звернення: 05.02.2024).

161. Про організацію надання соціальних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. : станом на 28.10.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF/ed20211103#Text (дата звернення: 05.02.2024).

162. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Закон України від 20 червня 2022 р. № 2319-IX : станом на 01 бер. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#Text (дата звернення: 20.03.2024).

163. Про соціальні послуги: Закон України від 17.11.2019. № 2671-VIII : станом на 10 жовт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text (дата звернення: 25.12.2024).

164. Про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 07 червня 2017 р. № 390. URL : https://www.kmu.gov.ua/npas/250049925 (дата звернення: 30.04.2024).

165. Публічний звіт Голови Нацсоцслужби за результатами діяльності у 2024 році. Національна соціальна сервісна служба України. Київ, 2025. URL: https://nssu.gov.ua/storage/app/sites/22/uploaded-files/pdf (дата звернення: 14.05.2025).

166. Реут А. Система державної соціальної допомоги в Україні: сучасні виклики та вплив на бідність. *Demography and Social Economy*. 2015. № 1 (23). С 44–55.

167. Рішко М. Забезпечення права на безоплатну правову допомогу в Україні: теоретико-правове дослідження : дис. … кан. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2019 238 с.

168. Рутьян Л. Історія і розвиток домашнього насильства над жінкам як наукового поняття. *Молодь і ринок*. 2021 № 5-6. С. 167 – 172.

С. 42–48. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/1153 (дата звернення: 29.10.2025).

169. Сембрат А., Самойленко Н. Компетентнісний підхід у сучасному вітчизняному та зарубіжному освітньому просторі. *Збірник праць «Педагогічні науки».* 2016. Т.2. №. 69. С. 134–137. URL: https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/3313/2952 (дата звернення: 30.04.2025).

170. Семигіна Т. В. Сучасна соціальна робота. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

171. Семигіна Т. Насильство в українських сім’ях: офіційний та неофіційний зрізи. *Соціальна робота і охорона здоров’я.* 2008. Вип. 32. С. 16–23.

172. Семигіна Т. Соціальна робота в Україні: основи та сфери професійної діяльності. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2017. 240 с.

173. Семигіна Т., Пожидаєва О. Формування компетентностей соціальних працівників: міжнародна та локальна практика. *Publishing House «UKRLOGOS Group»*, 2020. С. 47–63. DOI: https://doi.org/10.36074/rodmmrfssn.ed-1.05 (дата звернення: 30.04.2025).

174. Семигіна Т.В. Словник із соціальної політики. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 253 с.

175. Сисоєва С. Основи педагогічної творчості : Підручник. Київ : Міленіум, 2006. 344 с.

176. Сільвестрова О., Жук О., Майборода О. Культурно-історичні та соціально-філософські основи соціальної допомоги. *Ввічливість. Humanitas*. 2021. № (3). С. 98–105. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.3.14 (дата звернення: 30.04.2025).

177. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III : станом на 10.10.2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text (дата звернення: 28.10.2024).

178. Скіпальска Г. Б. Соціальна підтримка жінок, які постраждали від домашнього насильства, громадськими та благодійними організаціями : дис. … д-ра філософії : 231 – соціальна робота. Київ, 2024. 267 с.

179. Склярук А. Психологія соціалізації особистості в проблемній сім'ї : автореф …. д-р псих. наук : 19.00.05. Сєвєродонецьк, 2019. 37 с.

180. Словник основних термінів і понять з дисципліни «Фінансове право» для студентів спеціальності 081 «Право» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти «бакалавр» / М. М. Бліхар, Г. Ю. Лук'янова. Львів : Растр-7, 2022. 139 с.

181. Словник професійної термінології для майбутніх фахівців сфери соціальної роботи (до курсів) / за ред. Г.В. Коваль. Львів: ЛДУ БЖД, 2021. 284 с.

182. Словник-довідник із соціальної роботи : навч. посібник / за ред. М.М. Букача. Миколаїв: ФОП Швець В.Д., 2015. 384 с.

183. Слюсар В.М. Насилля: соціально-філософська природа : монографія. Житомир : Вид-во Євенок О.О., 2017. 450 с.

184. Соха М., Саноцька О. Всі люди мають потенціал: про ідею допомоги для самодопомоги. Львів : ПАІС, 2008. 132 с.

185. Соціальна педагогіка : Підручник. 4-те вид. виправ. та доп. / За ред. проф. А. Й. Капської. К.: Центр учбової літератури, 2009. 488 с.

186. Соціальна психологія : навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н.Ю. Волянюк, Г.В. Ложкін, О.В. Винославська. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с. URL: https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/ (дата звернення: 29.10.2024).

187. Соціальна робота в Україні : навч. посібник / За заг. ред. І. Д. Звєрєвої, Г. М. Лактіонової. К. : Науковий світ, 2003. 233 с.

188. Соціальний звіт за 2020 рік. Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України. 21 трав. 2021. URL: https://www.msp.gov.ua//document (дата звернення: 20.04.2024).

189. Соціологія : підручник / За ред. докт. соціол. наук, проф. В.М. Пічі. Львів : «Магнолія 2006», 2009. 293 с.

190. Співак Я.О. Теорія та практика формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників із соціального захисту прав молоді : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Слов'янськ. 2020. 528 с.

191. Ставицька Л. Ґендер : мова, свідомість, комунікація. Київ : КММ, 2015. 440 с.

192. Стандарти надання соціальних послуг особам, які постраждали від насильства в сім'ї: міжнародний досвід та рекомендації для України / Заг. ред С. Павлиш. К. : Запоріжжя : Друкарський світ, 2011. 228 с. URL: https://gender.org.ua/images/lib/standarty_soc_poslug.pdf (дата звернення: 30.04.2024).

193. Сукаленко Т. Мовні одиниці у формуванні концепту «жінка» в сучасній українській лінгвокультурі. *Проблеми гуманітарних наук*. 2021. Вип. 47. С. 199–205.

194. Сукмановська Л. І. Історичні аспекти виникнення проблеми домашнього насильства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2015. № 1. С. 350–358.

195. Султанова Н. В., Рогальська-Яблонська І.П. Соціально-педагогічна проблема профілактики та подолання насильства над дітьми в неблагополучних сім'ях. *Педагогічний альманах*. 2023. Вип. 53. С. 163–171. DOI: https://doi.org/10.37915/pa.vi53.430 (дата звернення: 30.04.2025).

196. Сучасна правова енциклопедія / О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, В. С. Ковальский [та ін.]; Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 205 с.

197. Тверезовська Н.Т., Сидоренко В. К. Методологія педагогічного дослідження : навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 440 с.

198. Термінологічний словник з трудового права та права соціального забезпечення України / Уклад. Л. В. Можечук. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 152 с.

199. Титаренко Т.М. Соціальна психологія особистості : навч. посібник Київ : Міленіум, 2004. 321 с.

200. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю : Навчальний посібник. К. : ДЦССМ, 2002. 132 с.

201. Тунтуєва С. В. Соціально-педагогічна робота з особами, постраждалими від насильства сім'ї : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». 2015. 172 с.

202. Українська А. Р. Психологічна допомога жертвам насильства. *PsyMag*. 18 жовт. 2021. URL: https://psymag.info/article/psiholog-chna-dopomoga-zhertvam-nasilstva-1634568473/ (дата звернення: 10.02.2024).

203. Філософський енциклопедичний словник / За заг. ред. В.І. Шинкарчук, Київ : Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, «Абрис», 2002. 751 с.

204. Фуркало В. Проблема ненасилля і природа людини. *Філософія*. 2012. № 5 (119). С. 146–149.

205. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 19.09.2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 29.10.2024).

206. Циган Н. В. Особливості формування професійної компетентності при підготовці фахівців для різних типів соціальних закладів. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2017. № 13. С. 71–75.

207. Цимбалюк М. Історико-філософське та філософсько-правове обґрунтування правової допомоги. *Історія філософії права*. 2016. № 2 (12). С. 150–157.

208. Чернета С. Ю. Теорія та практика підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг : дис. ... д-ра пед. наук. 13.00.05. Луцьк, 2023. 546 с.

209. Шаргородська С. Насилля в сім'ї : види, наслідки, шляхи подолання. *Соціальний педагог*. 2007. № 2. С. 14–16.

210. Шиделко А. В. Психологічні детермінанти домашнього насильства над жінками. *Актуальні проблеми психології*. 2018. Т. XI. Вип. 17. С. 262–273.

211. Шиделко А., Шимко Л. Сутність поняття та види домашнього насильства над жінками. *Innovations and prospects of world science* : proceedings of the 2nd International scientific and practical conference. Perfect Publishing. Vancouver, Canada. 2021. Pp. 386–394.

212. Шрамко Ю.Т. Конституційне право на правову допомогу в Україні: актуальні питання законодавчого регулювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2016. 18 с.

213. Шурмакевич В. У Європі кожна третя жінка пережила насильство-опитування. *Українська правда*. 25. лист 2024. URL: https://life.pravda.com.ua/nasilstva-opituvannya (дата звернення: 10.02.2025).

214. Юридична енциклопедія: У 6 т./ Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 5. 744 с.

215. Юридичний словник / За ред. С.Г. Гавриша та ін. Харків : Право, 2003. 472 с.

216. Юрків Я. І. Насильство дітей у сім'ї як соціально-педагогічна проблема. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2013. Вип. 28. С. 185–189.

217. Юрків, Я. І., Молдованов, А. В. Психолого-педагогічні основи розвитку фасилітативної компетентності майбутніх соціальних працівників у системі професійної підготовки. *Психологія та соціальна робота*. 2025. № 2. С. 246–255. DOI: https://doi.org/10.32782/2707-0409.2025.2.23 (дата звернення: 10.12.2025).

218. Юшкевич О. Надання правової допомоги як вид соціальних послуг. *Право і Безпека*. 2009. № 1. С. 129–135.

219. Ягупов В. Ціннісно-мотиваційний компонент професійної компетентності фахівців: методологічний аспект. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 70 (6). С. 207–219. DOI: https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-70-6-207-219 (дата звернення: 10.12.2025).

220. Якимчук О. Компетентісний підхід в освіті: українські реалії. *Вища освіта України*. 2020. № 3. С. 19–25. URL: https://journals.udu.kyiv.ua/index.php/vou/article/view/129/100 (дата звернення: 10.12.2025).

221. Betshy P. Women who are mad. *Creative Commons.* 2021. DOI : 10.13140/RG.2.2.22702.43844 (дата звернення: 30.09.2025).

222. Blikhar M., Andrusiak I., Khytra O., Hula I., Pasternak V. Domestic violence and reproductive health: problems of update of state legal policy. *Reproductive endocrinology*. 2024. № 71. P. 109–116.

223. Cabries S. At This Textile Laboratory in Puglia, Traditional Craft Is a Vessel for Women's Empowerment. *Vogue*. 2023. 14 November. URL : https://www.vogue.com/article/le-costantine-textile-laboratory-puglia?utm.com (дата звернення: 30.04.2024).

224. Canada's Strategy to Prevent and Address Gender-Based Violence. Government of Canada, 2017. URL: https://www.canada.ca/en/women-gender-equality/gender-based-violence/gender-based-violence-strategy.html (дата звернення: 02.04.2025).

225. Capasso A., Skipalska H., Chakrabarti U., Guttmacher S., Navario P., & Castillo, T. Patterns of Gender-Based Violence in Conflict-Affected Ukraine : A Descriptive Analysis of Internally Displaced and Local Women Receiving Psychosocial Services. *Journal of Interpersonal Violence.* 2021.V 27. P. 23–24. DOI: https://doi.org/10.1177/08862605211063009 (дата звернення: 30.04.2024).

226. Centre of Social Services Prague. URL : https://euda.eu/centre-of-social-services-prague (дата звернення: 30.04.2024).

227. CEP Probation. Sweden: IDAP–Integrated Domestic Abuse Programme. URL: https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2019/11/Sweden-Idap.pdf (дата звернення: 30.04.2024).

228. Council of Europe. GREVIO baseline evaluation report – Germany. Strasbourg : Council of Europe, 2019. 80 c.

229. Danylchuk L., Yosyfovych D., Kohut Y., Todortseva Y., & Kozyra P. New challenges in the problem of combating human trafficking in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2021. № 10 (44), P. 28–37. DOI: https://doi.org/10.34069/AI/2021.44.08.3 (дата звернення: 10.12.2025).

230. Danylchuk L., Yurkiv Y. To the problem of professional training of psychologists: criteria and levels of readiness of practical psychologists for health preservation by means of recreational resources. *Personality and Environmental Issues*. 2025. № 4 (2), P. 17–22. DOI: https://doi.org/10.31652/2786-6033-2025-4(2)-17-22 (дата звернення: 10.12.2025).

231. Domestic violence benefits to be granted. *The Portugal News*. 2023. URL: https://www.theportugalnews.com/domestic-violence-benefits-to-be-granted/

232. European Crime Prevention Network**.** *France: Social workers in Police Stations*. URL: https://eucpn.org/document/france-social-workers-in-police-stations (дата звернення: 04.04.2025).

233. European Social Network. France : Emergency financial assistance to victims of domestic violence. URL: https://www.esn-eu.org/social-services-index/2023/france (дата звернення: 30.04.2025).

234. FRA – European Union Agency for Fundamental Rights. Violence against women: an EU-wide survey. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. 264 p.

235. Fundația Vodafone România. The phenomenon of domestic violence remains relevant in Romania. Bright Sky RO – the mobile app supporting victims of domestic violence, used almost 32,000 times since its launch in Romania. URL:

https://fundatia-vodafone.ro/uncategorized/the-phenomenon-of-domestic-violence-remains-relevant-in-romania-bright-sky-ro-the-mobile-app-supporting-victims-of-domestic-violence-used-almost-32000-times-since-its-launch-in-romania/ (дата звернення: 04.04.2025).

236. Georgia's first domestic violence crisis centre opens in Tbilisi. 2016. 26 September. URL: https://eca.unwomen.org/en/news/stories/2016/09/georgia-s-first-domestic-violence-crisis-centre-opens-in-tbilisi (дата звернення: 30.04.2024).

237. GREVIO Report on Albania. Council of Europe. 2020. URL: https://rm.coe.int/grevio-report-on-albania/168099323e (дата звернення: 30.04.2023).

238. Hearn J. The Violences of Men: How Men Talk About and How Agencies Respond to Men's Violence to Women. London : SAGE Publications, 1998. 50 p DOI: https://doi.org/10.4135/9781446279069 (дата звернення: 10.12.2025).

239. Improdova Project. *National frameworks in France - Online training materials on violence*. URL: https://training.improdova.eu/en/national-frameworks-in-france/ (дата звернення: 03.04.2025).

240. Improving police authorities' responses and follow-up procedures regarding victims and perpetrators of domestic violence. *European Network for the Work with Perpetrators of Domestic Violence*. URL: https://www.work-with-perpetrators.eu/tactics (дата звернення: 20.05.2025).

241. Johnson Michael P. A typology of domestic violence: intimate terrorism, violent resistance, and situational couple violence. *Northeastern University Press*. 2008. 168 pp.

242. Korolova V. Concept «woman» in the linguistic consciousness of modern youth. *Journal «Ukrainian sense».* 2024. № 1. P.70–77. DOI: https://doi.org/10.15421/462406 (дата звернення: 20.05.2025).

243. Legislative proposal for the protection of women against violence in Germany. German Policy. 2025. URL: https://germanpolicy.com/2025/01/08/legal-proposal-for-the-protection-of-women-against-violence/ (дата звернення: 02.04.2025).

244. Lenore E. Walker. The battered woman syndrome. New York: Springer Publishing Company, 2016. 71 pp. URL: https://dl.icdst.org/pdfs/files3/54b12836483cc27d01a2ec3f33679b35.pdf (дата звернення: 10.02.2024).

245. Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género. *Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado*. URL: https://boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2004-21760 (дата звернення: 02.04.2025)

246. Loi n° 2020-936 du 30 juillet 2020 relative au port du bracelet anti-rapprochement pour les auteurs de violences conjugales. France 24, 2020. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000042176652 (дата звернення: 02.04.2025).

247. Martin T. E., Gover A. R., & Langton L. The Relationship Between Formal Help-Seeking and Sexual Orientation Among Victims of Domestic Violence. *Journal of Interpersonal Violence*. 2023. V. *38*(1–2). P. 156–182. DOI: https://doi.org/10.1177/08862605221080150 (дата звернення: 30.04.2024).

248. Mogaji R. Redefining Domestic Violence: An Earth-Eco-Socialist Consideration. *International Journal for Multidisciplinary Research, Review and Studies*. 2024. V. 1. Issue 1. https://ijmrrs.com/wp-content/uploads/2024/09/Redefining-Domestic-Violence.pdf (дата звернення: 02.04.2025).

249. Mohseni T., Kaldi A, Javadianzadeh M. The study of domestic violence in Marrid Women Addmitted to Yazd Legal Medicine Organization and Welfare Organization. *Tolooebehdasht.* 2013. V 11 (3). P. 11–24. URL: https://www.magiran.com/paper/1095867/the-study-of-domestic-violence-in-marrid-women-addmitted-to-yazd-legal-medicine-organization-and-welfare (дата звернення: 30.04.2024).

250. Murray J. Pilot domestic abuse experts to answer 999 emergency calls in England. *The Guardian*. URL: https://www.theguardian.com/europe (дата звернення: 03.04.2025).

251. National Plan to Reduce Violence against Women and Their Children 2010–2022. Government of Australia, 2010. URL: https://plan4womenssafety.dss.gov.au/the-national-plan/ (дата звернення: 02.04.2025).

252. National research on domestic violence against women in Georgia: UNFPA Georgia CO. 2014. P. 151. URL: https://georgia.unfpa.org/sites/default//pub-pdf.eng (дата звернення: 30.04.2024).

253. Nesterchuk V.V. Organization of work of Ukraine's social service centers for rendering social and legal support to women in domestic violence situation. *Věda a perspektivy*. 2021. № 7 (7). С. 189–195. URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/vp/issue/view/31/55 (дата звернення: 30.04.2024).

254. Nesterchuk V.V., Izbash K.S. International socio-legal practices in combating domestic violence against women: response models and institutional support. *Science and education in the third millennium: information technology, education, law, psychology, social security and work, management: international collective monograph on the topic*. Lublin, Polska, 2025. P. 427–463 DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.16942335 (дата звернення: 30.11.2025).

255. Regulatory and legal framework. European Institute for Gender Equality. URL: https://eige.europa.eu/gender-based-violence/regulatory-and-legal-framework (дата звернення: 02.04 2025).

256. Sagidolda *G*., Abdimaulen *G*. The national and cultural character of the concept «Woman». *Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Philology Series*. 2023. № *139* (2), P. 20–30. DOI: https://doi.org/10.32523/2616-678X-2022-139-2-20-30 (дата звернення: 30.11.2025).

257. Secretary-General's in-depth study on all forms of violence against women. URL: https://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/v-sg-study.htm (дата звернення: 30.04.2025).

258. Stark E. Coercive Control: How Men Entrap Women in Personal Life. Oxford University Press. 2007. DOI: https://doi.org/10.1093/oso/9780195154276.001.0001 (дата звернення: 30.11.2025).

259. The Spanish National Police Units for Women and Family Affairs. URL: https://www.eucpn.org/document/the-spanish-national-police-units-for-women-and-family-affairs (дата звернення: 04.04.2025).

260. Violence Against Women Act of 1994: a federal law aimed at preventing and combating violence against women, providing assistance to victims, and ensuring accountability for offenders. Encyclopaedia Britannica, 2023. URL: https://www.britannica.com/event/Violence-Against-Women-Act (дата звернення: 23.04.2025).

261. Violence against women prevalence estimates, 2018: global, regional and national prevalence estimates for intimate partner violence against women and global and regional prevalence estimates for non-partner sexual violence against women. World Health Organization. 2021. 87 pp. URL: https://www.who.int/publications/i/item/9789240026681 (дата звернення: 30.04.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (бланк для респондентів)

Інструкція: Перед Вами подано перелік життєвих цінностей. Ваше завдання – розташувати їх у порядку особистої значущості для вас.
Присвойте кожній цінності номер від 1 до 18, де:
1 – найбільш важлива для Вас цінність
18 – найменш важлива
Кожен номер можна використати лише один раз!
Список 1
Термінальні цінності (життєві цілі)

№	Цінність	Ранг
1	Активне діяльне життя	
2	Впевненість у собі	
3	Життєва мудрість	
4	Здоров'я	
5	Краса природи та мистецтва	
6	Любов	
7	Матеріально забезпечене життя	
8	Наявність добрих і вірних друзів	
9	Пізнання	
10	Продуктивне життя	
11	Розваги	
12	Розвиток	
13	Свобода	
14	Суспільне визнання	
15	Творчість	
16	Цікава робота	
17	Щасливе сімейне життя	
18	Щастя інших людей	

Список 2
Інструментальні цінності (особистісні якості)

№	Цінність	Ранг
1	Акуратність	
2	Відповідальність	
3	Виконавчість	
4	Високі запити	
5	Вихованість	
6	Ефективність у справах	
7	Життєрадісність	
8	Незалежність	
9	Непримиренність до недоліків	
10	Освіченість	
11	Раціоналізм	
12	Самоконтроль	
13	Сміливість у відстоюванні думки	
14	Тверда воля	

15	Терпимість	
16	Чесність	
17	Чуйність	
18	Широта поглядів	

Обробка результатів методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокича
(для дослідника)
Після заповнення бланків здійснюється аналіз рангових позицій визначених гуманістично спрямованих цінностей, представлених у Списку 1 (термінальні цінності) та Списку 2 (інструментальні цінності).
Особлива увага приділяється таким цінностям:
Термінальні цінності (Список 1)
Аналізуються рангові позиції:
Любов – № 6
Наявність добрих і вірних друзів – № 8
Продуктивне життя –№10
Розвиток – № 12
Свобода – № 13
Щастя інших людей – №18

Інструментальні цінності (Список 2)
Аналізуються рангові позиції:
Відповідальність – № 2
Самоконтроль – № 12
Терпимість – № 15
Чесність – № 16
Чуйність – № 17
Широта поглядів – № 18

Алгоритм визначення рівнів
Виписати ранги зазначених цінностей.
Обчислити середній ранг:

Середній ранг = сума рангів / 12
(6 термінальних + 6 інструментальних).

Високий рівень (Середнє значення рангу)
1–6 (Гуманістично спрямовані цінності займають провідні позиції у структурі ціннісних орієнтацій особистості).

Середній рівень (Середнє значення рангу)
7–12 (Гуманістично спрямовані цінності займають середні позиції у структурі цінностей).

Низький рівень (Середнє значення рангу)
13–18 (Гуманістично спрямовані цінності займають низькі позиції у структурі цінностей).

Додаток Б

Методика «Шкала емоційного відгуку» / Меграбян А.

(модифікація Епштейна Н.)

Мета методики спрямована на діагностику рівня сформованості мотиваційно-ціннісного критерію професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб, що дозволяє визначити рівень емпатійності, гуманістичної спрямованості, професійної мотивації, емоційної чутливості, ціннісного ставлення до жінок у ситуаціях домашнього насильства, а також готовності до здійснення соціально-правової допомоги у складних життєвих ситуаціях.

Інструкція для респондентів

Уважно прочитайте кожне твердження та визначте ступінь своєї згоди з ним. Оцінювання здійснюється за такою шкалою:

5 балів – повністю погоджуюсь;
4 бали – скоріше погоджуюсь;
3 бали – важко відповісти;
2 бали – скоріше не погоджуюсь;
1 бал – повністю не погоджуюсь.

Питання

1. Я вважаю допомогу жінкам у ситуаціях домашнього насильства суспільно важливим напрямом діяльності соціального працівника.
2. Історії жінок у ситуаціях домашнього насильства викликають у мене емоційний відгук.
3. Я прагну зрозуміти емоційний стан жінки під час надання соціально-правової допомоги.
4. Для мене важливо, щоб жінка почувалася у безпеці під час професійної взаємодії.
5. Я вважаю, що соціальний працівник повинен проявляти чуйність і толерантність до жінок у ситуаціях домашнього насильства.
6. Я відчуваю внутрішню мотивацію до надання соціально-правової допомоги.
7. Я усвідомлюю відповідальність соціального працівника за якість надання допомоги жінкам.
8. Під час професійної діяльності я намагаюся уникати формального ставлення до отримувачок допомоги.
9. Мене хвилюють випадки порушення прав жінок у сім'ї.
10. Я вважаю важливим враховувати емоційний стан жінки під час прийняття професійних рішень.
11. Я прагну вдосконалювати власні професійні якості для ефективнішої допомоги жінкам.
12. Для мене важливо будувати професійну взаємодію на основі довіри та поваги.
13. Я негативно ставлюся до проявів дискримінації та насильства щодо жінок.
14. Я здатний(а) співпереживати жінкам, які опинилися у складних життєвих обставинах.
15. Я вважаю, що емоційна чутливість є необхідною складовою професійної компетентності соціального працівника.
16. Мене мотивує можливість сприяти захисту прав жінок.
17. Я прагну уважно вислуховувати жінок, які звертаються по допомогу.
18. Я переконаний(а), що ефективна допомога неможлива без гуманного ставлення до людини.
19. Я намагаюся проявляти терпимість і стриманість навіть у складних професійних ситуаціях.
20. Я вважаю важливим підтримувати атмосферу психологічного комфорту під час професійної взаємодії.

21. Мене турбує психологічний стан жінок у ситуаціях домашнього насильства.

22. Я прагну підвищувати рівень своїх знань щодо проблематики домашнього насильства.

23. Я вважаю, що соціально-правова допомога має ґрунтуватися на принципах гуманності та поваги до прав людини.

24. Я усвідомлюю важливість емоційної стійкості у професійній діяльності соціального працівника.

25. Я готовий(а) докладати додаткових зусиль для забезпечення ефективної допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Обробка результатів

Максимальна кількість балів – 125.

Мінімальна кількість балів – 25.

Інтерпретація результатів

100–125 балів – високий рівень сформованості. Характеризується стійкою професійною мотивацією, усвідомленим прагненням до надання якісної соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, а також вираженою гуманістичною спрямованістю професійної діяльності. Соціальний працівник демонструє високий рівень емпатійності, емоційної чутливості, толерантності та здатності до етичної взаємодії з отримувачами соціальних послуг. Простежується сформоване розуміння соціальної значущості професії, відповідальне ставлення до виконання професійних обов'язків, готовність до професійного саморозвитку та вдосконалення практичних умінь. Фахівець виявляє ініціативність, зацікавленість у результативності роботи, здатність підтримувати професійний контакт у складних життєвих ситуаціях клієнток та дотримуватися принципів конфіденційності, поваги до гідності людини і недопущення дискримінації.

62–99 балів – середній рівень сформованості. Соціальний працівник загалом демонструє позитивне ставлення до професійної діяльності, розуміння її суспільної значущості та необхідності надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Водночас, професійна мотивація має недостатньо стійкий характер і може залежати від зовнішніх чинників або конкретних умов професійної діяльності. Емоційна включеність у процес роботи проявляється ситуативно, а рівень емпатійності та готовності до глибокого розуміння потреб клієнток є недостатньо вираженим. У професійній поведінці можуть спостерігатися окремі труднощі у встановленні довірливої взаємодії, підтриманні емоційної стійкості або виявленні ініціативності під час вирішення складних випадків. Фахівець усвідомлює потребу у професійному розвитку, однак не завжди проявляє систематичну активність щодо підвищення власної професійної компетентності.

25–61 бал – низький рівень сформованості. Відзначається недостатньо виражена професійна мотивація, поверхове розуміння значущості професійної діяльності та низький рівень зацікавленості у наданні соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Соціальний працівник може демонструвати формальне ставлення до виконання професійних обов'язків, недостатню емоційну чутливість до проблем клієнток, труднощі у встановленні довірливої взаємодії та підтриманні професійного контакту. Спостерігається слабко виражена гуманістична спрямованість, недостатній рівень емпатійності та обмежене усвідомлення етичних засад професійної діяльності. Фахівець рідко виявляє ініціативність, не проявляє стійкої потреби у професійному саморозвитку, а також може уникати складних професійних завдань або перекладати відповідальність за результати роботи на зовнішні обставини.

Додаток В

«Діагностика знань щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства» (авторська методика)

Мета методики спрямована на визначення рівня знань соціальних працівників центрів соціальних служб щодо теоретичних, нормативно-правових та організаційних засад здійснення соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Зміст методики

Авторська методика охоплює комплекс тестових завдань, спрямованих на виявлення рівня обізнаності соціальних працівників щодо:

- сутності та видів домашнього насильства;
- нормативно-правового забезпечення діяльності щодо запобігання та протидії домашньому насильству;
- принципів здійснення соціально-правової допомоги;
- особливостей професійної діяльності соціального працівника;
- етичних засад професійної взаємодії;
- алгоритму дій у ситуаціях домашнього насильства;
- міжвідомчої взаємодії суб'єктів допомоги;
- прав жінок у ситуаціях домашнього насильства;
- специфіки діяльності центрів соціальних служб.

Інструкція для респондентів

Респондентам пропонується пройти тестування, обравши один правильний варіант відповіді до кожного запитання. За кожну правильну відповідь нараховується 1 бал.

Максимальна кількість балів визначається відповідно до кількості тестових завдань.

Інтерпретація результатів

Високий рівень **20–25 балів*:*** соціальний працівник демонструє ґрунтовні та систематизовані знання щодо нормативно-правових, етичних та організаційних засад здійснення соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Фахівець орієнтується у чинному законодавстві України, розуміє особливості міжвідомчої взаємодії, володіє знаннями щодо алгоритму професійних дій у випадках домашнього насильства та здатний застосовувати їх у практичній діяльності. Простежується усвідомлення принципів професійної етики, конфіденційності, недискримінації та забезпечення безпеки жінки. Соціальний працівник здатний професійно оцінювати потреби постраждалої особи, визначати необхідні види допомоги та ефективно взаємодіяти з іншими суб'єктами системи запобігання та протидії домашньому насильству.

Середній рівень **11–19 балів**: соціальний працівник володіє базовими знаннями щодо здійснення соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, однак окремі аспекти професійної діяльності засвоєні недостатньо повно. Фахівець загалом орієнтується у нормативно-правових засадах та основних принципах професійної діяльності, проте може відчувати труднощі у застосуванні знань під час аналізу складних професійних ситуацій або визначення оптимального алгоритму дій. Виявляється недостатня обізнаність щодо специфіки міжвідомчої взаємодії, окремих прав постраждалих осіб, етичних стандартів чи практичних механізмів надання допомоги. Наявний рівень знань забезпечує виконання базових професійних функцій, однак потребує подальшого поглиблення та систематизації.

Низький рівень **0–10 балів*:*** соціальний працівник має фрагментарні, несистематизовані або поверхові знання щодо змісту, принципів та нормативно-правових засад здійснення соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Виявляються труднощі у розумінні особливостей професійної діяльності, алгоритму дій у ситуаціях домашнього насильства, принципів міжвідомчої взаємодії та етичних вимог професії. Недостатній рівень знань ускладнює здатність фахівця своєчасно оцінювати ризики, визначати потреби жінки, забезпечувати належний рівень професійної взаємодії та ефективно організовувати процес надання соціально-правової допомоги. Соціальний працівник потребує

цілеспрямованого підвищення професійної підготовки та поглиблення спеціальних знань щодо запобігання та протидії домашньому насильству.

Тестові завдання

1.Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», економічне насильство передбачає:

а) одноразову сімейну суперечку;

б) обмеження доступу особи до житла, коштів, документів чи можливості працювати;

в) небажання спілкуватися з членами сім'ї;

г) різницю у поглядах між партнерами.

2. До повноважень центрів соціальних служб щодо протидії домашньому насильству належить:

а) винесення судових рішень щодо кривдника;

б) надання соціальних послуг та організація допомоги постраждалим особам;

в) проведення оперативно-розшукової діяльності;

г) застосування адміністративних стягнень.

3. Первинна оцінка потреб жінки, яка зазнала домашнього насильства, здійснюється з метою:

а) формування статистичної звітності;

б) визначення рівня небезпеки та необхідних видів допомоги;

в) перевірки правдивості звернення;

г) отримання письмових пояснень від членів сім'ї.

4. Одним із принципів надання соціально-правової допомоги є:

а) пріоритет інтересів установи;

б) добровільність отримання допомоги;

в) обов'язкове примирення сторін;

г) обмеження права жінки на вибір рішення.

5. Соціальний працівник під час взаємодії з жінкою, яка зазнала домашнього насильства, повинен насамперед:

а) оцінити її поведінку у сімейному конфлікті;

б) забезпечити безпечні умови комунікації та з'ясувати актуальні потреби;

в) рекомендувати зберегти сім'ю за будь-яких обставин;

г) повідомити інформацію родичам без згоди жінки.

6. Конфіденційність у професійній діяльності соціального працівника означає:

а) приховування випадку від усіх суб'єктів взаємодії;

б) нерозголошення інформації без згоди жінки, окрім випадків, визначених законодавством;

в) передачу інформації на вимогу сусідів;

г) публічне обговорення ситуаціях з колегами.

7. Одним із проявів психологічного насильства є:

а) позбавлення житла;

б) систематичне приниження, погрози та контроль поведінки;

в) тілесні ушкодження;

г) обмеження доступу до медичних послуг.

8. Міжвідомча взаємодія щодо протидії домашньому насильству передбачає:

а) автономну діяльність кожного суб'єкта;

б) координацію дій установ та служб для комплексного надання допомоги;

в) передачу всіх повноважень поліції;

г) взаємодію виключно громадських організацій.

9. До спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб належать:

а) центри зайнятості;

б) мобільні бригади соціально-психологічної допомоги та притулки;

в) податкові органи;

г) органи державної статистики.

10. Соціально-правова допомога жінкам у ситуаціях домашнього насильства включає:

а) виключно юридичне консультування;

б) комплекс соціальних, правових, інформаційних та організаційних заходів;

в) лише психологічні бесіди;

г) матеріальне забезпечення без оцінки потреб.

11. Професійна етика соціального працівника передбачає:

а) засудження поведінки жінки;

б) дотримання принципів поваги до гідності, неупередженості та толерантності;

в) надання переваги особистим переконанням;

г) уникнення роботи зі складними випадками.

12. Одним із наслідків домашнього насильства для жінки може бути:

а) підвищення соціальної активності;

б) психологічна травматизація та соціальна дезадаптація;

в) покращення сімейної комунікації;

г) зростання рівня довіри до кривдника.

13. Соціальний працівник має право передати інформацію про випадок домашнього насильства іншим суб’єктам взаємодії:

а) без будь-яких підстав;

б) у межах законодавства та з урахуванням безпеки жінки;

в) лише за усною вимогою знайомих;

г) виключно через засоби масової інформації.

14. Одним із завдань соціального працівника є:

а) встановлення вини жінки у виникненні насильства;

б) інформування про права, можливості захисту та доступні послуги;

в) переконання відмовитися від звернення по допомогу;

г) примушування до прийняття певного рішення.

15. До основних ознак професійної компетентності соціального працівника належить:

а) орієнтація виключно на власний досвід;

б) здатність застосовувати нормативно-правові знання у практичній діяльності;

в) уникнення взаємодії з іншими установами;

г) формальне виконання посадових обов’язків.

16. Виявлення випадків домашнього насильства у професійній діяльності соціального працівника передбачає:

а) ігнорування непрямих ознак насильства;

б) здатність аналізувати поведінкові, психологічні та соціальні прояви ризику;

в) втручання лише після рішення суду;

г) роботу виключно за письмовими зверненнями.

17.Одним із принципів ефективної професійної взаємодії є:

а) авторитарне нав’язування рішень;

б) партнерська комунікація та врахування потреб жінки;

в) уникнення емоційного контакту;

г) мінімізація участі жінки у прийнятті рішень.

18. Під час оцінки ситуацій домашнього насильства соціальний працівник повинен враховувати:

а) лише матеріальний стан сім’ї;

б) рівень небезпеки, потреби жінки та наявні ресурси допомоги;

в) виключно думку родичів;

г) особисте ставлення до клієнтки.

19. Нормативно-правове забезпечення діяльності щодо протидії домашньому насильству базується на:

а) внутрішніх правилах установи;

б) законодавстві України та міжнародних стандартах захисту прав людини;

в) усних рекомендаціях працівників;

г) рішеннях окремих посадових осіб.

20. Професійна діяльність соціального працівника у роботі з жінками у ситуаціях домашнього насильства має бути спрямована на:

а) формальний супровід випадку;

б) забезпечення безпеки, захисту прав та покращення соціального функціонування жінки;

в) контроль особистого життя клієнтки;

г) перекладання відповідальності на інші служби.

21. Ознакою професійно неетичної поведінки соціального працівника є:

а) дотримання конфіденційності;

б) оцінювання та звинувачення жінки у ситуаціях насильства;

в) повага до права жінки на вибір;

г) дотримання професійних стандартів.

22. Ефективність соціально-правової допомоги значною мірою залежить від:

а) випадкових обставин;

б) рівня професійної компетентності та міжвідомчої взаємодії;

в) особистих симпатій соціального працівника;

г) кількості документації.

23. Одним із прав жінки, яка зазнала домашнього насильства, є право на:

а) безоплатне отримання інформації та допомоги;

б) приховування фактів насильства від уповноважених органів у будь-яких випадках;

в) самостійне застосування покарання до кривдника;

г) обмеження доступу до соціальних послуг інших осіб.

24. У процесі професійної діяльності соціальний працівник повинен керуватися:

а) особистими переконаннями щодо сімейних ролей;

б) нормами професійної етики, законодавством та принципом недискримінації;

в) порадами сторонніх осіб;

г) суб’єктивною оцінкою поведінки жінки.

25. Основною метою здійснення соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства є:

а) контроль сімейних стосунків;

б) захист прав, забезпечення безпеки та відновлення соціального функціонування жінки;

в) примусове збереження сім’ї;

г) обмеження самостійності жінки.

Ключ відповідей до авторської методики «Діагностика знань з надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства»

№ питання	Правильна відповідь	№ питання	Правильна відповідь	№ питання	Правильна відповідь	№ питання	Правильна відповідь	№ питання	Правильна відповідь
1	б	6	б	11	б	16	б	21	б
2	б	7	б	12	б	17	б	22	б
3	б	8	б	13	б	18	б	23	б
4	б	9	б	14	б	19	б	24	б
5	б	10	б	15	б	20	б	25	б

Додаток Г

Карта експертного оцінювання професійних умінь фахівців соціальної сфери (за структурою професійної діяльності, поданою у працях Безпалько О.)

Мета методики: визначення рівня сформованості професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб за діяльнісним компонентом та операційно-практичним критерієм щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Методика: самооцінювання професійних умінь соціальними працівниками центрів соціальних служб за визначеними показниками професійної діяльності.

Інструкція: оцініть рівень сформованості власних професійних умінь, необхідних для надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Для кожного твердження оберіть один варіант відповіді, який найбільшою мірою відповідає Вашій професійній практиці.

Шкала оцінювання:

3 бали – уміння сформоване на високому рівні: професійну дію виконую самостійно, правильно, послідовно та своєчасно, відповідно до визначених професійних алгоритмів;

2 бали – уміння сформоване на середньому рівні: професійну дію загалом виконую правильно, проте в окремих випадках потребую уточнення, консультації або додаткової підтримки;

1 бал – уміння сформоване на низькому рівні: маю труднощі під час виконання професійної дії, допускаю помилки, потребую допомоги або додаткового супроводу.

№	Професійне уміння	3 бали	2 бали	1 бал
1	Виявляти ознаки та випадки домашнього насильства під час професійної взаємодії з жінками			
2	З'ясовувати обставини та характер ситуації домашнього насильства			
3	Проводити оцінювання потреб жінок у ситуаціях домашнього насильства			
4	Визначати пріоритетні потреби жінок та першочергові напрями допомоги			
5	Визначати необхідні види соціальних послуг та заходи соціально-правової допомоги відповідно до виявлених потреб			
6	Розробляти індивідуальний план надання соціально-правової допомоги			
7	Визначати послідовність професійних дій відповідно до конкретної ситуації			
8	Дотримуватися визначених алгоритмів професійної діяльності у процесі надання допомоги			
9	Інформувати жінок про їхні права та законодавчо визначені можливості захисту від домашнього насильства			
10	Надавати інформацію про соціальні, правові, психологічні, медичні та інші види допомоги			
11	Сприяти зверненню жінок до відповідних установ та організацій для отримання необхідної допомоги			
12	Організовувати взаємодію з іншими суб’єктами щодо запобігання та протидії домашньому насильству			

13	Здійснювати перенаправлення жінок до відповідних суб’єктів надання допомоги відповідно до визначених потреб			
14	Координувати власні професійні дії з діяльністю інших суб’єктів під час надання комплексної допомоги			
15	Забезпечувати документування процесу та результатів надання соціально-правової допомоги			
16	Коригувати індивідуальний план допомоги відповідно до зміни потреб та життєвої ситуації жінки			
17	Здійснювати моніторинг виконання запланованих заходів соціально-правової допомоги			
18	Оцінювати результати власної професійної діяльності та визначати подальші професійні дії			

Визначення рівня сформованості

За кожним показником соціальний працівник отримує від 1 до 3 балів. Загальний результат визначається як середнє арифметичне значення балів за всіма показниками.

2,34–3,00 бала – високий рівень;

1,67–2,33 бала – середній рівень;

1,00–1,66 бала – низький рівень.

Високий рівень характеризується сформованістю професійних умінь, необхідних для самостійного, послідовного та своєчасного здійснення соціальним працівником основних професійних дій щодо виявлення випадків домашнього насильства, оцінювання потреб жінок, планування та організації соціально-правової допомоги. Соціальний працівник упевнено застосовує визначені алгоритми професійної діяльності, належним чином інформує жінок про їхні права та можливості захисту, організовує взаємодію з іншими суб’єктами та здійснює моніторинг результатів наданої допомоги.

Середній рівень характеризується достатньою сформованістю основних професійних умінь, проте їх реалізація може супроводжуватися окремими труднощами. Соціальний працівник загалом здатний виявляти випадки домашнього насильства, оцінювати потреби жінок, планувати та організовувати необхідні заходи допомоги, однак у складних або нестандартних ситуаціях потребує додаткових консультацій, уточнення алгоритму дій чи методичної підтримки.

Низький рівень характеризується недостатньою сформованістю професійних умінь щодо практичної реалізації соціально-правової допомоги. Соціальний працівник відчуває труднощі під час виявлення випадків домашнього насильства, оцінювання потреб жінок, визначення необхідних заходів допомоги та їх планування, не завжди дотримується визначених алгоритмів професійної діяльності, має труднощі з організацією взаємодії з іншими суб’єктами та потребує додаткової допомоги у виконанні професійних дій.

Додаток Д

Лекція № 1: **«Нормативно-правове забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству в Україні»**

Мета: сформувати у соціальних працівників цілісне уявлення про нормативно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, особливості правового захисту постраждалих жінок та повноваження суб'єктів, залучених до надання соціально-правової допомоги.

Завдання:

– ознайомити слухачів із міжнародними та національними нормативно-правовими актами щодо запобігання та протидії домашньому насильству;

– розкрити зміст основних положень законодавства України щодо захисту прав постраждалих осіб;

– охарактеризувати повноваження суб'єктів системи реагування на випадки домашнього насильства;

– визначити роль соціального працівника у процесі надання соціально-правової допомоги жінкам;

– сформувати готовність до застосування нормативно-правових знань у професійній діяльності.

План лекції

1. Домашнє насильство як соціально-правова проблема.
2. Міжнародно-правові засади протидії домашньому насильству.
3. Законодавче забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству в Україні.
4. Суб'єкти системи реагування на випадки домашнього насильства.
5. Роль соціального працівника у наданні соціально-правової допомоги жінкам.

Хід лекції

Проблема домашнього насильства належить до числа найбільш актуальних соціальних проблем сучасного суспільства. Вона порушує фундаментальні права людини, негативно впливає на фізичне та психічне здоров'я постраждалих осіб, зумовлює соціальну ізоляцію, економічну залежність та погіршення якості життя. Особливо вразливою категорією залишаються жінки, які найчастіше зазнають різних форм домашнього насильства та потребують комплексної соціально-правової підтримки.

Ефективність діяльності соціального працівника значною мірою залежить від рівня його нормативно-правової обізнаності. Знання законодавства дозволяє правильно визначати права постраждалої особи, організовувати взаємодію з іншими суб'єктами допомоги та забезпечувати належний захист її інтересів.

Важливе значення у формуванні національної системи протидії домашньому насильству мають міжнародно-правові документи. Серед них особливе місце посідає Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, яка закріплює принцип рівності прав жінок і чоловіків та зобов'язує держави створювати механізми захисту жінок від насильства.

Визначальним міжнародним документом у цій сфері є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству, більш відома як Стамбульська конвенція. Документ визначає комплексний підхід до запобігання насильству, захисту постраждалих осіб та притягнення кривдників до відповідальності. Положення Конвенції стали важливим орієнтиром для удосконалення українського законодавства.

Основним нормативно-правовим актом України є Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». У ньому домашнє насильство визначається як діяння фізичного, сексуального, психологічного або економічного характеру, що вчиняються в сім'ї, між родичами, між колишнім або теперішнім подружжям чи між особами, які спільно проживають або проживали однією сім'єю.

Закон визначає основні напрями державної політики щодо запобігання домашньому насильству, систему суб'єктів реагування, права постраждалих осіб та механізми надання

допомоги. Особлива увага приділяється питанням безпеки постраждалих та координації діяльності всіх суб'єктів, залучених до роботи з випадками насильства.

Важливим нормативним актом є Закон України «Про соціальні послуги», який визначає організаційні та правові засади надання соціальних послуг особам, що перебувають у складних життєвих обставинах. Жінки у ситуаціях домашнього насильства мають право на отримання комплексу соціальних послуг, зокрема консультування, кризового втручання, соціального супроводу та представництва інтересів.

Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» гарантує постраждалим особам можливість отримання правової підтримки за рахунок держави. Це дає змогу жінкам захищати свої права в суді, отримувати юридичні консультації та сприяє відновленню справедливості.

До суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання та протидії домашньому насильству, належать Міністерство соціальної політики України, місцеві органи влади, центри соціальних служб, служби у справах дітей, уповноважені підрозділи Національної поліції України, заклади охорони здоров'я, центри безоплатної правничої допомоги, спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб, громадські та благодійні організації.

Особливу роль у зазначеній системі відіграють соціальні працівники центрів соціальних служб. Вони здійснюють первинне оцінювання потреб постраждалих осіб, організовують соціальний супровід, координують взаємодію між суб'єктами допомоги, забезпечують інформування щодо прав та можливостей отримання підтримки, а також сприяють відновленню соціального функціонування жінки.

Важливою умовою ефективної роботи є міжвідомча взаємодія. Жоден суб'єкт не здатний самостійно забезпечити комплексне вирішення проблем постраждалої особи. Саме тому взаємодія соціальних служб, правоохоронних органів, закладів охорони здоров'я, системи безоплатної правничої допомоги та громадських організацій є необхідною передумовою надання якісної соціально-правової допомоги.

Підсумовуючи, слід зазначити, що нормативно-правове забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству становить основу професійної діяльності соціального працівника. Від рівня його правової компетентності залежить своєчасність виявлення випадків насильства, ефективність захисту прав постраждалих жінок та результативність міжвідомчої взаємодії.

Питання для обговорення

1. Які міжнародні документи регулюють питання запобігання домашньому насильству?
2. Які форми домашнього насильства визначені українським законодавством?
3. Які права мають жінки у ситуаціях домашнього насильства?
4. Які функції виконує соціальний працівник у роботі з постраждалими особами?
5. Чому міжвідомча взаємодія є необхідною умовою ефективної допомоги?

Рекомендовані джерела

1. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».
2. Закон України «Про соціальні послуги».
3. Закон України «Про безоплатну правничу допомогу».
4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству.
5. Скіпальска, Г., Лях, Т., Клішевич, Н. (2021) Жінки, які постраждали від домашнього насильства, як об'єкт соціальної роботи. Ввічливість. Humanitas, 5, 82–89, doi: https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.5.12

Додаток Е

Лекція № 2: «Соціально-правова допомога жінкам у ситуаціях домашнього насильства: зміст, принципи та механізми надання»

Мета: сформувати у соціальних працівників цілісне розуміння змісту соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, розкрити принципи її надання та механізми реалізації в умовах діяльності центрів соціальних служб.

Завдання:

– розкрити сутність та зміст соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства;

– охарактеризувати основні принципи надання соціально-правової допомоги;

– визначити особливості оцінювання потреб постраждалих жінок;

– ознайомити з механізмами надання соціально-правової допомоги та алгоритмом дій соціального працівника;

– сформувати розуміння ролі міжвідомчої взаємодії у забезпеченні комплексної підтримки постраждалих осіб.

План лекції

1. Сутність та зміст соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.
2. Принципи надання соціально-правової допомоги.
3. Оцінювання потреб постраждалої жінки як основа планування допомоги.
4. Механізми надання соціально-правової допомоги.
5. Роль соціального працівника в організації комплексної підтримки постраждалих осіб.

Хід лекції

Домашнє насильство є складною соціальною проблемою, яка потребує комплексного підходу до її вирішення. Наслідки насильства охоплюють не лише фізичну шкоду, але й психологічні, соціальні, економічні та правові проблеми. Саме тому ефективна підтримка жінок у ситуаціях домашнього насильства передбачає надання соціально-правової допомоги, що поєднує соціальні, правові, інформаційні та координаційні заходи.

У сучасній соціальній роботі соціально-правова допомога розглядається як комплекс професійних дій, спрямованих на захист прав та законних інтересів особи, подолання складних життєвих обставин, відновлення соціального функціонування та забезпечення доступу до необхідних ресурсів і послуг.

У роботі з жінками у ситуаціях домашнього насильства соціально-правова допомога включає:

– інформування щодо прав та можливостей отримання допомоги;

– консультування з соціальних та правових питань;

– оцінювання потреб постраждалої особи;

– представництво інтересів;

– соціальний супровід;

– перенаправлення до спеціалізованих служб підтримки;

– координацію міжвідомчої взаємодії;

– сприяння відновленню соціального функціонування жінки.

Ефективність соціально-правової допомоги значною мірою залежить від дотримання основних принципів професійної діяльності. До таких принципів належать гуманізм, повага до гідності особистості, конфіденційність, добровільність отримання допомоги, недискримінація, індивідуальний підхід, безпека постраждалої особи та міжвідомча взаємодія.

Принцип гуманізму передбачає визнання цінності кожної людини незалежно від її життєвої ситуації. Соціальний працівник повинен забезпечувати підтримку жінки без осуду чи звинувачення.

Принцип конфіденційності вимагає нерозголошення інформації про постраждалу особу без її згоди, за винятком випадків, передбачених законодавством.

Принцип безпеки передбачає першочергове врахування ризиків для життя і здоров'я жінки та її дітей під час планування допомоги.

Важливим етапом роботи є оцінювання потреб постраждалої жінки. Воно дозволяє визначити характер проблем, рівень загрози, наявні ресурси та необхідні види допомоги. Під час оцінювання соціальний працівник з'ясовує житлову ситуацію жінки, стан її здоров'я, соціальне оточення, матеріальне становище, правові проблеми та потребу в додаткових послугах.

На основі оцінювання складається індивідуальний план допомоги. Він може включати соціальний супровід, кризове втручання, залучення психолога, отримання безоплатної правничої допомоги, тимчасового притулку або інших соціальних послуг.

Механізм надання соціально-правової допомоги передбачає декілька послідовних етапів:

- виявлення випадку домашнього насильства;
- первинний контакт із постраждалою особою;
- оцінювання потреб та ризиків;
- розроблення індивідуального плану допомоги;
- організацію міжвідомчої взаємодії;
- здійснення соціального супроводу;
- моніторинг результатів надання допомоги.

Особливого значення набуває міжвідомча взаємодія. Соціальний працівник координує співпрацю між центрами соціальних служб, правоохоронними органами, закладами охорони здоров'я, центрами безоплатної правничої допомоги, службами у справах дітей та громадськими організаціями. Така взаємодія забезпечує комплексність допомоги та підвищує ефективність підтримки постраждалої особи.

Таким чином, соціально-правова допомога жінкам у ситуаціях домашнього насильства є складним багатокомпонентним процесом, що потребує високого рівня професійної компетентності соціального працівника, знання нормативно-правової бази, володіння технологіями соціальної роботи та здатності до ефективної міжвідомчої взаємодії.

Питання для обговорення

1. У чому полягає зміст соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства?
2. Які принципи є визначальними у роботі соціального працівника з постраждалими особами?
3. Чому оцінювання потреб є важливим етапом надання допомоги?
4. Які етапи включає механізм надання соціально-правової допомоги?
5. Яке значення має міжвідомча взаємодія у роботі з постраждалими жінками?

Рекомендовані джерела

1. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».
2. Закон України «Про соціальні послуги».
3. Державний стандарт соціальної послуги консультування.
4. Державний стандарт соціальної послуги соціального супроводу.

Додаток Ж

Лекція № 3: «Роль соціального працівника в системі міжвідомчої взаємодії суб'єктів реагування на випадки домашнього насильства»

Мета: Сформувати у соціальних працівників цілісне розуміння ролі та функцій соціального працівника в системі міжвідомчої взаємодії, розкрити механізми координації діяльності суб'єктів реагування на випадки домашнього насильства та розвинути здатність до ефективної професійної співпраці в інтересах постраждалих жінок.

Завдання:

– розкрити сутність міжвідомчої взаємодії щодо запобігання та протидії домашньому насильству;

– охарактеризувати суб'єктів реагування на випадки домашнього насильства та їх повноваження;

– визначити місце і роль соціального працівника у системі міжвідомчої взаємодії;

– ознайомити з алгоритмом координації допомоги постраждалим жінкам;

– сформувати навички професійної комунікації та взаємодії з представниками різних установ і організацій.

План лекції

1. Міжвідомча взаємодія як умова ефективного реагування на випадки домашнього насильства.
2. Суб'єкти системи реагування на випадки домашнього насильства.
3. Функції та повноваження соціального працівника в системі міжвідомчої взаємодії.
4. Організація координації допомоги постраждалим жінкам.
5. Професійна комунікація як інструмент міжвідомчої співпраці.

Хід лекції

1. Міжвідомча взаємодія як умова ефективного реагування на випадки домашнього насильства

Домашнє насильство є складною соціальною проблемою, подолання якої потребує комплексного підходу та об'єднання зусиль різних державних і недержавних інституцій. Практика свідчить, що жоден суб'єкт не може самостійно забезпечити повний спектр допомоги постраждалій особі. Саме тому одним із ключових принципів сучасної системи реагування на домашнє насильство виступає міжвідомча взаємодія.

Під міжвідомчою взаємодією розуміють узгоджену діяльність різних установ та організацій, спрямовану на забезпечення комплексної допомоги постраждалим особам, захист їхніх прав та попередження повторних випадків насильства.

Ефективна взаємодія дозволяє:

– своєчасно виявляти випадки домашнього насильства;

– забезпечувати оперативне реагування на загрози;

– надавати комплексну соціальну, психологічну та правову допомогу;

– координувати діяльність різних суб'єктів допомоги;

– мінімізувати ризик повторної віктимізації постраждалої особи.

2. Суб'єкти системи реагування на випадки домашнього насильства

Відповідно до чинного законодавства України до суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання та протидії домашньому насильству, належать:

– Міністерство соціальної політики України;

– місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування;

– центри соціальних служб;

– служби у справах дітей;

– уповноважені підрозділи Національної поліції України;

– заклади охорони здоров'я;

– заклади освіти;

– центри безоплатної правничої допомоги;

– спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб;

– громадські та благодійні організації.

Кожен із зазначених суб'єктів виконує власні функції, проте їх діяльність повинна бути взаємоузгодженою та спрямованою на досягнення спільної мети – захист прав та інтересів постраждалої особи.

3. Функції та повноваження соціального працівника в системі міжвідомчої взаємодії

Соціальний працівник є одним із ключових учасників міжвідомчої взаємодії, оскільки саме він часто здійснює первинний контакт із постраждалою жінкою та координує подальше надання допомоги.

До основних функцій соціального працівника належать:

– виявлення випадків домашнього насильства;

– первинне оцінювання потреб постраждалої особи;

– інформування щодо прав та можливостей отримання допомоги;

– організація соціального супроводу;

– координація взаємодії між різними суб'єктами допомоги;

– моніторинг ефективності наданих послуг;

– представництво інтересів клієнтки.

Соціальний працівник виступає своєрідним посередником між постраждалою жінкою та системою соціальної підтримки, забезпечуючи доступ до необхідних ресурсів та послуг.

4. Організація координації допомоги постраждалим жінкам

Ефективна допомога жінці, яка постраждала від домашнього насильства, передбачає дотримання певного алгоритму міжвідомчої взаємодії.

Основними етапами такої взаємодії є:

- отримання інформації про випадок домашнього насильства.
- первинна оцінка ситуації та рівня небезпеки.
- визначення потреб постраждалої особи.
- розроблення індивідуального плану допомоги.
- залучення необхідних суб'єктів міжвідомчої взаємодії.
- надання соціальних, правових, психологічних та інших послуг.
- моніторинг результатів роботи та оцінювання ефективності допомоги.

Особливого значення набуває своєчасний обмін інформацією між установами, дотримання принципів конфіденційності та узгодженість професійних дій усіх учасників процесу.

5. Професійна комунікація як інструмент міжвідомчої співпраці

Успішність міжвідомчої взаємодії значною мірою залежить від рівня комунікативної компетентності соціального працівника.

Професійна комунікація передбачає:

– ведення конструктивного професійного діалогу;

– уміння представляти інтереси клієнтки;

– налагодження партнерських відносин між установами;

– підготовку службової документації;

– участь у міжвідомчих нарадах та робочих зустрічах;

– вирішення конфліктних ситуацій.

Володіння навичками професійної комунікації сприяє підвищенню ефективності міжвідомчої співпраці та забезпечує комплексність допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Висновки

Міжвідомча взаємодія є необхідною умовою ефективного реагування на випадки домашнього насильства та надання комплексної соціально-правової допомоги постраждалим жінкам. Центральне місце в цьому процесі займає соціальний працівник, який здійснює координацію діяльності різних суб'єктів допомоги, забезпечує оцінювання потреб клієнтки, організовує соціальний супровід та сприяє відновленню її соціального функціонування.

Ефективність професійної діяльності соціального працівника значною мірою визначається його здатністю до міжвідомчої співпраці, комунікації та координації спільних дій.

Рекомендовані джерела

1. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».
2. Постанова КМУ № 658 від 22.08.2018 р. «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству».
3. Закон України «Про соціальні послуги».
4. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О.М. Денисюк та ін. ; ред. кол.: О.В. Епель, Т.Л. Лях, І.В. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.

Додаток К

Семінар № 1: «Практичні аспекти застосування національного законодавства щодо протидії домашньому насильству та алгоритм надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства»

Мета: закріплення та практичне застосування знань щодо нормативно-правового забезпечення протидії домашньому насильству й алгоритму надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Завдання:

- удосконалити застосування нормативно-правових актів у процесі надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства;
- відпрацювати алгоритм дій соціального працівника у випадках домашнього насильства;
- удосконалити визначення потреб жінок у ситуаціях домашнього насильства у процесі аналізу практичних ситуацій;
- відпрацювати прийняття професійних рішень у типових та ускладнених практичних ситуаціях;
- відпрацювати механізми надання соціально-правової допомоги на основі аналізу випадків домашнього насильства;
- удосконалити застосування міжвідомчої взаємодії у процесі вирішення соціально-правових проблем жінок у ситуаціях домашнього насильства.

Методи проведення: аналіз професійних ситуацій, розв'язання кейсових завдань, рольове моделювання професійних ситуацій, моделювання міжвідомчої взаємодії, професійна дискусія, групове обговорення, рефлексивний аналіз професійного досвіду.

Засоби проведення: кейсові завдання, нормативно-правові акти, алгоритми надання соціально-правової допомоги, схеми міжвідомчої взаємодії, інформаційно-аналітичні матеріали щодо випадків домашнього насильства, роздаткові матеріали для роботи в малих групах.

Тривалість: 120 хвилин.

ХІД СЕМІНАРУ

Етап семінару	Зміст роботи	Методи та засоби	Час
Організаційний етап	Привітання учасників. Оголошення теми, мети та завдань семінару. Актуалізація знань щодо нормативно-правового забезпечення протидії домашньому насильству та особливостей надання соціально-правової допомоги жінкам.	Професійна бесіда, групове обговорення.	10 хв.
Аналіз практичної ситуації	Учасники аналізують запропонований випадок домашнього насильства щодо жінки. Визначають види насильства, потреби жінки, нормативно-правові підстави діяльності соціального працівника та можливі напрями міжвідомчої взаємодії.	Аналіз професійної ситуації, кейсове завдання, нормативно-правові акти.	25 хв.
Відпрацювання алгоритму надання соціально-правової допомоги	Робота в малих групах над визначенням послідовності дій соціального працівника від моменту звернення жінки до залучення необхідних суб'єктів взаємодії та організації допомоги.	Групова робота, алгоритми надання соціально-правової допомоги, роздаткові матеріали.	25 хв.
Рольове моделювання професійних ситуацій	Учасники відпрацьовують навички професійної комунікації під час первинного контакту з жінкою, яка зазнала домашнього насильства, визначення її потреб та інформування про можливості захисту прав.	Рольова гра, моделювання професійних ситуацій.	30 хв.
Моделювання міжвідомчої взаємодії	Розроблення схеми взаємодії між центром соціальних служб, правоохоронними органами, системою безоплатної правничої допомоги, спеціалізованими службами підтримки та іншими суб'єктами.	Робота в групах, моделювання міжвідомчої взаємодії, схеми взаємодії.	20 хв.

Підсумкова дискусія та рефлексія	Обговорення результатів виконаних завдань, труднощів, що можуть виникати під час надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Узагальнення отриманого досвіду та підбиття підсумків семінару.	Професійна дискусія, рефлексивний аналіз професійного досвіду.	10 хв.

Кейс для аналізу професійної ситуації

Ситуація

До центру соціальних служб звернулася жінка 35 років, яка повідомила про систематичне психологічне та економічне насильство з боку чоловіка. Протягом останніх двох років чоловік контролює її спілкування з родичами та друзями, обмежує доступ до сімейного бюджету, забороняє працевлаштовуватися без його дозволу, принижує її гідність, погрожує позбавити матеріальної підтримки та відібрати дітей у разі звернення по допомогу.

Під час бесіди жінка повідомила, що останнім часом конфлікти почастішали, вона перебуває у стані постійної тривоги, не впевнена у власній безпеці та не знає, куди звернутися для захисту своїх прав. Разом із жінкою проживають двоє неповнолітніх дітей, які стають свідками конфліктів між батьками.

Завдання для учасників

1. Проаналізуйте описану ситуацію та визначте:

– форми домашнього насильства, наявні у випадку;

– фактори ризику для жінки та дітей;

– потреби жінки, які потребують першочергового вирішення.

2. Визначте нормативно-правові акти, які регулюють діяльність соціального працівника під час роботи з цим випадком.

3. Розробіть алгоритм дій соціального працівника після звернення жінки до центру соціальних служб.

4. Визначте, які види соціально-правової допомоги доцільно надати жінці в описаній ситуації.

5. Встановіть суб’єктів міжвідомчої взаємодії, яких необхідно залучити для вирішення випадку, та обґрунтуйте їхню участь.

6. Запропонуйте професійні рішення щодо:

– забезпечення безпеки жінки;

– захисту прав дітей;

– інформування про доступні соціальні та правові послуги;

– подальших дій у разі загострення ситуації.

Питання для групового обговорення

1. Які труднощі можуть виникнути під час надання соціально-правової допомоги жінці?

2. Які ризики необхідно враховувати соціальному працівнику під час оцінювання ситуації?

3. Які переваги забезпечує міжвідомча взаємодія у роботі з випадками домашнього насильства?

4. Які професійні компетентності є найбільш важливими для ефективного вирішення подібних ситуацій?

Очікувані результати виконання кейсу

У результаті виконання кейсового завдання соціальні працівники вдосконалюють уміння аналізувати випадки домашнього насильства, визначати потреби жінок у ситуаціях домашнього насильства, застосовувати нормативно-правові акти у практичній діяльності, використовувати алгоритм надання соціально-правової допомоги, приймати професійні рішення та здійснювати міжвідомчу взаємодію для захисту прав і законних інтересів жінок.

Додаток Л

Семінар № 2: «Міжвідомча взаємодія як умова ефективного захисту жінок у ситуаціях домашнього насильства»

Мета: удосконалення професійної компетентності соціальних працівників щодо організації міжвідомчої взаємодії у процесі надання соціально-правової допомоги жінкам *у ситуаціях* домашнього насильства.

Завдання:

- поглибити розуміння функцій суб'єктів реагування на випадки домашнього насильства в системі міжвідомчої взаємодії;
- удосконалити координацію міжвідомчої взаємодії у процесі надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства;
- оптимізувати визначення індивідуального маршруту допомоги відповідно до потреб постраждалих;
- удосконалити застосування алгоритму перенаправлення між суб'єктами реагування;
- підвищити рівень професійної комунікації у процесі вирішення складних випадків домашнього насильства.

План проведення семінару

Етап	Зміст роботи	Час
Організаційно-мотиваційний	Ознайомлення учасників із метою та завданнями семінару. Актуалізація досвіду міжвідомчої взаємодії у професійній діяльності.	10 хв.
Інформаційно-аналітичний	Обговорення повноважень суб'єктів реагування на випадки домашнього насильства та алгоритму взаємодії між ними.	20 хв.
Практична робота з кейсами	Аналіз ситуацій домашнього насильства та визначення маршруту надання соціально-правової допомоги жінкам.	30 хв.
Рольова вправа «Засідання мультидисциплінарної команди»	Відпрацювання навичок міжвідомчої взаємодії та прийняття професійних рішень.	25 хв.
Підбиття підсумків	Обговорення результатів роботи, рефлексія, формулювання висновків.	5 хв.

Іформаційно-аналітичний блок

Обговорювані питання:
нормативно-правові засади міжвідомчої взаємодії щодо протидії домашньому насильству;
функції суб'єктів реагування;
алгоритм перенаправлення осіб у ситуаціях домашнього насильства;
координація дій соціальних служб, поліції, закладів охорони здоров'я, служб у справах дітей;
формування індивідуального маршруту надання соціально-правової допомоги;
оцінка ризиків у випадках домашнього насильства.

Кейсові завдання (розширений варіант)

Кейс 1. Систематичне насильство в сім'ї з дітьми

Ситуація:

До центру соціальних служб звернулася жінка 34 років. Протягом тривалого часу вона зазнавала фізичного, психологічного та економічного насильства з боку чоловіка. У сім'ї виховується двоє дітей віком 6 і 10 років. Чоловік контролює фінансові ресурси, обмежує соціальні контакти, погрожує позбавленням житла. Жінка перебуває у стані емоційного виснаження, має низький рівень фінансової самостійності.

Завдання:
Провести первинну оцінку ситуації безпеки.
Визначити рівень ризику повторного насильства.
Встановити суб'єктів міжвідомчої взаємодії.
Розробити індивідуальний маршрут соціально-правової допомоги.
Визначити необхідність застосування термінових заходів реагування.
Очікуваний результат:
сформований узгоджений міжвідомчий план дій, що забезпечує правовий захист жінки та дітей, а також зниження ризиків повторного насильства.

Кейс 2. Посттравматичний стан після фізичного насильства
Ситуація:
Жінка 47 років після госпіталізації звернулася до соціальної служби. Вона зазнала фізичного насильства з боку колишнього партнера. Має медичні документи, що підтверджують травми. Проживає самостійно, родинна підтримка відсутня. Виявляє ознаки тривожного розладу.
Завдання:
Визначити потребу в медичній, правовій та соціальній допомозі.
Ідентифікувати суб'єктів реагування для міжвідомчої взаємодії.
Скласти послідовність перенаправлення.
Розробити план забезпечення безпеки.
Визначити механізми юридичного захисту.
Очікуваний результат:
індивідуальний маршрут надання соціально-правової допомоги з урахуванням психоемоційного стану жінки та правових механізмів захисту.

Кейс 3. Загроза сталого переслідування (сталкінг)
Ситуація:
Жінка 29 років звернулася зі скаргою на систематичне переслідування з боку колишнього партнера: телефонні погрози, переслідування за місцем проживання та роботи. Фізичне насильство не зафіксоване, однак існує високий рівень психологічного тиску.
Завдання:
Оцінити рівень небезпеки ситуації.
Визначити правову кваліфікацію дій кривдника.
Сформувати алгоритм міжвідомчої взаємодії.
Запропонувати заходи превенції ескалації насильства.
Очікуваний результат:
розроблений міжвідомчий план реагування з акцентом на превенцію та правовий захист.

Рольова вправа «Засідання мультидисциплінарної команди»
Ролі учасників:
соціальний працівник центру соціальних служб;
представник підрозділу Національної поліції;
лікар закладу охорони здоров'я;
представник служби у справах дітей;
юрист/представник безоплатної правової допомоги;
представник громадської організації.
Завдання:
Провести спільний аналіз випадку домашнього насильства.
Визначити компетенції кожного суб'єкта реагування.
Узгодити послідовність міжвідомчих дій.
Розробити індивідуальний маршрут соціально-правової допомоги.
Презентувати узгоджене рішення групи.

Питання для дискусії
Які бар’єри ускладнюють міжвідомчу взаємодію?
Як забезпечується координація дій різних суб’єктів реагування?
Яке значення має своєчасне перенаправлення у процесі захисту жінок?
Як оцінюється ефективність надання соціально-правової допомоги?

Додаток М

Програма тренінгу № 1: «Відпрацювання алгоритмів надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства»

Тривалість: 120 хвилин.
Категорія учасників: соціальні працівники центрів соціальних служб.
Мета тренінгу: Підвищення рівня професійної компетентності соціальних працівників шляхом відпрацювання алгоритмів надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства у змодельованих професійних ситуаціях.
Завдання тренінгу: відпрацювати алгоритм первинного реагування у випадках домашнього насильства; удосконалити навички оцінювання потреб жінок у ситуаціях домашнього насильства; сформувати вміння приймати професійні рішення відповідно до конкретної ситуації; відпрацювати застосування норм чинного законодавства під час надання соціально-правової допомоги; удосконалити навички професійної комунікації з жінками у ситуаціях домашнього насильства; розвинути навички міжвідомчої взаємодії у процесі організації допомоги.
Очікувані результати: Після завершення тренінгу учасники повинні:
знати послідовність дій соціального працівника під час первинного реагування;
уміти визначати потреби жінок у ситуаціях домашнього насильства;
застосовувати положення чинного законодавства у практичних ситуаціях;
приймати обґрунтовані професійні рішення;
здійснювати ефективну професійну комунікацію;
визначати напрями міжвідомчої взаємодії та маршрутизації отримувачки соціальних послуг.
Методи: інформаційно-пояснювальний; проблемний виклад матеріалу; професійна дискусія; аналіз практичних ситуацій (case-study); рольове моделювання; рефлексивне обговорення.
Форми роботи: мінілекція; робота в малих групах; робота в парах; індивідуальне виконання завдань; групове обговорення; презентація результатів.
Засоби навчання: мультимедійна презентація; нормативно-правові документи; картки із ситуаційними завданнями; роздатковий матеріал; фліпчарт; маркери; мультимедійний проєктор.
Хід тренінгу
І. Організаційний етап (10 хв)
Вітання учасників
Тренер знайомить учасників із метою та завданнями тренінгу.
Вправа «Очікування»
Мета: визначити очікування учасників.
Хід вправи
Кожний учасник на стікері записує відповідь на запитання:
«Яких професійних результатів я очікую від тренінгу?»
Після цього учасники коротко презентують власні очікування.
Встановлення правил роботи групи
Учасники спільно погоджують правила роботи:
активність;
взаємоповага;
конфіденційність;
дотримання регламенту;
конструктивність висловлювань.
ІІ. Актуалізація професійних знань (15 хв)
Мінілекція
Тема: «Алгоритм надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства»
Розглядаються питання:

поняття домашнього насильства;
повноваження центрів соціальних служб;
повноваження соціального працівника;
принципи надання соціально-правової допомоги;
алгоритм первинного реагування;
міжвідомча взаємодія;
нормативно-правове забезпечення.
Професійна дискусія
Запитання для обговорення:
Які дії соціального працівника є першочерговими?
Як визначити рівень небезпеки?
Які права має жінка?
Які суб'єкти повинні бути залучені?
III. Практична частина (75 хв)
Вправа 1. «Алгоритм первинного реагування»
Час: 20 хв.
Мета: відпрацювати послідовність професійних дій.
Хід вправи
Учасники отримують ситуаційний кейс.
Приклад ситуації
До центру соціальних служб звернулася жінка 34 років. Повідомила про систематичне психологічне та фізичне насильство з боку чоловіка. Має двох неповнолітніх дітей. Жінка перебуває у стані сильного емоційного напруження та не знає, куди звернутися.
Завдання групи: визначити першочергові дії; оцінити рівень небезпеки; визначити потреби жінки; скласти алгоритм надання соціально-правової допомоги; визначити суб'єктів взаємодії.
Після виконання завдання кожна група презентує результати.
Вправа 2. «Оцінювання потреб»
Час: 20 хв.
Мета
Удосконалити навички професійного оцінювання потреб.
Завдання
Учасникам пропонується проаналізувати декілька життєвих ситуацій.
Необхідно визначити:
першочергові потреби;
ризики;
ресурси жінки;
необхідні соціальні послуги;
необхідність юридичної допомоги;
необхідність психологічної допомоги;
необхідність взаємодії з іншими суб'єктами.
Обговорення результатів.
Вправа 3. «Професійне рішення»
Час: 20 хв.
Мета
Формування навичок прийняття професійних рішень.
Хід вправи
Кожна група отримує інший кейс.
Необхідно:
визначити проблему;
запропонувати декілька можливих рішень;
обґрунтувати найбільш доцільне;
визначити нормативно-правові підстави.

Після презентації проводиться професійне обговорення.
Вправа 4. «Рольова взаємодія»
Час: 15 хв.
Мета
Відпрацювання професійної комунікації.
Хід вправи
Учасники працюють у парах.
Ролі:
соціальний працівник;
жінка, яка зазнала домашнього насильства.
Необхідно провести первинну консультацію.
Під час виконання вправи оцінюються:
дотримання етичних принципів;
встановлення довірчого контакту;
правильність постановки запитань;
повнота оцінювання потреб;
професійність комунікації;
правильність визначення подальших дій.
Після завершення відбувається обговорення.

IV. Підбиття підсумків (20 хв)

Вправа «Рефлексія»
Кожному учаснику пропонується відповісти на запитання:
Що було найбільш корисним?
Які знання вдалося поглибити?
Які професійні навички вдалося відпрацювати?
Що плануєте використовувати у практичній діяльності?
Підсумкове слово тренера
Тренер узагальнює результати роботи, акцентує увагу на необхідності:
дотримання алгоритму надання соціально-правової допомоги;
комплексного оцінювання потреб жінок у ситуаціях домашнього насильства;
використання норм чинного законодавства;
міжвідомчої взаємодії;
професійної етики соціального працівника.
Оцінювання ефективності тренінгу
Наприкінці заняття учасники заповнюють коротку анкету самооцінювання, у якій оцінюють:
рівень засвоєння матеріалу;
практичну цінність тренінгу;
власну готовність застосовувати відпрацьовані алгоритми у професійній діяльності;
якість організації тренінгу;
пропозиції щодо вдосконалення подальших навчальних заходів.

Додаток Н

Програма тренінгу № 2: «Розвиток професійних компетентностей соціальних працівників щодо міжвідомчої взаємодії при наданні соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства»

Тривалість: 120 хвилин.

Категорія учасників: соціальні працівники центрів соціальних служб.

Мета тренінгу: Підвищення рівня професійної компетентності соціальних працівників шляхом розвитку навичок організації та здійснення міжвідомчої взаємодії у процесі надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, з урахуванням теоретичних положень, опрацьованих на лекційних заняттях.

Завдання тренінгу: поглибити та актуалізувати знання щодо системи суб'єктів реагування на випадки домашнього насильства; відпрацювати навички координації міжвідомчої взаємодії у змодельованих професійних ситуаціях; удосконалити вміння формування індивідуального маршруту надання соціально-правової допомоги; відпрацювати алгоритм перенаправлення жінок у ситуаціях домашнього насильства між суб'єктами реагування;

удосконалити професійну комунікацію в умовах міжвідомчої взаємодії; сформувати навички прийняття колегіальних професійних рішень у складі мультидисциплінарної команди.

Очікувані результати

Після завершення тренінгу учасники повинні: характеризувати функції суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання та протидії домашньому насильству; визначати доцільні форми міжвідомчої взаємодії залежно від конкретної ситуації; здійснювати професійне перенаправлення жінок у ситуаціях домашнього насильства; формувати індивідуальний маршрут надання соціально-правової допомоги; координувати взаємодію між суб'єктами реагування; приймати узгоджені професійні рішення у складі мультидисциплінарної команди.

Методи: інформаційно-пояснювальний; професійна дискусія; аналіз практичних ситуацій (case-study); рольове моделювання; робота в малих групах; рефлексивне обговорення.

Форми роботи: мінілекція; групова робота; моделювання діяльності мультидисциплінарної команди; аналіз професійних ситуацій; презентація результатів;

колективне обговорення.

Засоби навчання: мультимедійна презентація; нормативно-правові документи; картки із ситуаційними завданнями; схема взаємодії суб'єктів реагування; фліпчарт; маркери;

мультимедійний проєктор.

Хід тренінгу

І. Організаційний етап (10 хв). Вступне слово тренера

Ознайомлення учасників із темою, метою, структурою та очікуваними результатами тренінгу.

Вправа «Професійні очікування»

Мета: актуалізація професійного досвіду учасників.

Хід вправи: учасники завершують речення:

«Ефективна міжвідомча взаємодія – це…»

«Найбільші труднощі у взаємодії із суб'єктами реагування виникають тоді, коли…»

Після цього відбувається коротке обговорення.

Визначення правил роботи

Учасники погоджують правила: активність; взаємоповага; конструктивність;

дотримання регламенту;

конфіденційність.

ІІ. Актуалізація знань (15 хв) Мінілекція: Тема: «Міжвідомча взаємодія у системі надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства»

Розглядаються питання: система суб’єктів реагування; компетенція кожного суб'єкта; принципи міжвідомчої взаємодії; механізми інформаційного обміну;

алгоритм перенаправлення;

індивідуальний маршрут надання соціально-правової допомоги;

роль соціального працівника у координації взаємодії.

Професійна дискусія

Запитання:

Чому міжвідомча взаємодія є необхідною?

Які труднощі виникають під час координації роботи різних установ?

Якою є роль соціального працівника?

Які ризики виникають за відсутності ефективної взаємодії?

ІІІ. Практична частина (75 хв). Вправа 1. «Карта міжвідомчої взаємодії». Час: 20 хв.

Мета: визначити функції кожного суб’єкта реагування.

Хід вправи: учасники працюють у трьох групах. Кожна група отримує перелік суб’єктів:

центр соціальних служб;

служба у справах дітей;

підрозділ Національної поліції України;

мобільна бригада соціально-психологічної допомоги;

центр безоплатної правничої допомоги;

заклад охорони здоров’я;

спеціалізований притулок.

***Завдання*:**

визначити функції кожного суб’єкта;

встановити послідовність взаємодії;

визначити відповідальність кожного учасника.

Після завершення роботи групи презентують створену схему.

Вправа 2. «Маршрут соціально-правової допомоги». Час: 20 хв.

Мета: удосконалити навички планування індивідуального маршруту допомоги.

Ситуаційне завдання: до центру соціальних служб звернулася жінка, яка повідомила про систематичне фізичне, психологічне та економічне насильство. Вона виховує малолітню дитину, не має власного житла та не працює.

Необхідно:

визначити першочергові потреби;

визначити суб’єктів реагування;

скласти індивідуальний маршрут надання соціально-правової допомоги;

визначити послідовність перенаправлення;

обґрунтувати кожне професійне рішення.

Після виконання завдання відбувається групове обговорення.

Вправа 3. «Засідання мультидисциплінарної команди» Час: 20 хв.

***Мета*:** відпрацювати навички міжвідомчої взаємодії.

Хід вправи: учасники виконують ролі:

соціальний працівник;

працівник поліції;

психолог;

юрист;

представник служби у справах дітей;

медичний працівник.

Кожний учасник представляє позицію своєї установи.

Завдання команди:

проаналізувати ситуацію;

визначити рівень ризику;

розподілити функції;

погодити спільний план дій;
визначити строки виконання заходів.
Після завершення рольового моделювання проводиться професійне обговорення.
Вправа 4. «Прийняття професійного рішення» Час: 15 хв.
Мета: формування навичок прийняття узгоджених професійних рішень.
Хід вправи: групам пропонується декілька професійних ситуацій, у яких необхідно:
визначити проблему;
оцінити ризики;
встановити необхідність залучення інших суб'єктів;
сформувати узгоджене рішення;
обґрунтувати алгоритм міжвідомчої взаємодії.
Кожна група презентує результати.
IV. Підбиття підсумків (20 хв)
Вправа «Рефлексія професійного досвіду»
Учасникам пропонується відповісти на запитання:
Які знання були найбільш корисними?
Які професійні навички вдалося вдосконалити?
Які труднощі виникали під час прийняття колегіальних рішень?
Що буде використано у професійній діяльності?
Підсумкове слово тренера

Тренер узагальнює результати роботи, наголошуючи, що ефективність надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства значною мірою залежить від чіткої координації дій суб'єктів реагування, своєчасного обміну інформацією, правильного визначення професійних функцій кожного учасника взаємодії та прийняття узгоджених рішень відповідно до потреб конкретної жінки.

Оцінювання ефективності тренінгу

Після завершення тренінгу учасники заповнюють анкету самооцінювання, у якій визначають:
рівень сформованості навичок міжвідомчої взаємодії;
готовність до координації діяльності суб'єктів реагування;
здатність формувати індивідуальні маршрути надання соціально-правової допомоги;
практичну цінність тренінгу для професійної діяльності;
пропозиції щодо вдосконалення змісту подальших навчальних заходів.

Додаток П

Практикум № 1: «Оцінювання потреб жінок та розроблення індивідуального плану надання соціально-правової допомоги»

Мета практикуму: підвищення рівня професійної компетентності соціальних працівників шляхом удосконалення вмінь комплексно оцінювати потреби жінок у ситуаціях домашнього насильства, визначати пріоритетні напрями соціально-правової допомоги та розробляти індивідуальний план її надання з урахуванням конкретної життєвої ситуації.

Завдання практикуму:

- удосконалити вміння здійснювати комплексне оцінювання потреб жінок у ситуаціях домашнього насильства;
- відпрацювати навички визначення основних і пріоритетних потреб жінок з урахуванням характеру та наслідків домашнього насильства;
- удосконалити вміння визначати пріоритетні напрями соціально-правової допомоги відповідно до індивідуальної ситуації;
- сформувати практичні вміння розробляти індивідуальний план надання соціально-правової допомоги;
- відпрацювати прийняття професійних рішень на основі аналізу змодельованих професійних ситуацій;
- удосконалити навички документування результатів оцінювання потреб та планування соціально-правової допомоги;
- розвинути здатність обґрунтовувати професійні рішення та здійснювати їх рефлексивне оцінювання.

Форма проведення: практикум із використанням групової роботи, кейсових завдань та моделювання професійних ситуацій.

Методи: інформаційно-пояснювальний метод, професійна дискусія, рефлексивне обговорення професійного досвіду, розв'язання кейсових завдань, моделювання професійних ситуацій, аналіз професійних рішень.

Засоби: інформаційні, документальні та технічні засоби; нормативно-правові матеріали; зразки документації; картки професійних ситуацій; бланк оцінювання потреб; форма індивідуального плану надання соціально-правової допомоги.

Способи організації роботи: інтерактивна взаємодія, робота в малих групах, практикоорієнтоване опрацювання професійних завдань, презентація результатів групової роботи, взаємооцінювання, зворотний зв'язок у формі запитань і відповідей, рефлексивне обговорення.

Хід практикуму

1. ***Вступний етап***

На початку практикуму проводиться коротке обговорення значення комплексного оцінювання потреб жінки у ситуації домашнього насильства для визначення змісту та послідовності надання соціально-правової допомоги.

Учасникам пропонується відповісти на запитання:

Які обставини необхідно з'ясувати під час первинного оцінювання ситуації жінки?

Які потреби можуть бути першочерговими у ситуації домашнього насильства?

Які ризики необхідно враховувати під час визначення пріоритетів допомоги?

Які види соціально-правової допомоги можуть бути необхідними залежно від конкретної ситуації?

Якою має бути роль соціального працівника у визначенні подальших кроків допомоги?

Після обговорення визначаються основні етапи практичної роботи: аналіз ситуації → оцінювання потреб → визначення пріоритетів → визначення необхідних видів допомоги → розроблення індивідуального плану → обґрунтування професійних рішень.

---

2. ***Практичне завдання «Аналіз професійної ситуації»***

Кейс 1. «Необхідність комплексної допомоги»

До центру соціальних служб звернулася жінка, 36 років, яка проживає разом із чоловіком та двома неповнолітніми дітьми. Жінка повідомила, що протягом останнього року чоловік систематично ображає її, контролює спілкування з родичами та використання коштів, погрожує позбавити дітей і періодично застосовує фізичну силу.

Після чергового конфлікту жінка разом із дітьми тимчасово залишила місце проживання та звернулася по допомогу. Вона зазначає, що не має власного стабільного доходу, не знає, куди звертатися для захисту своїх прав, побоюється подальшого переслідування з боку чоловіка та не впевнена, чи зможе самостійно забезпечити дітей.

Жінка також повідомляє про емоційне виснаження, труднощі зі сном та постійне відчуття небезпеки. Водночас, вона не бажає розголошення інформації про ситуацію стороннім особам і побоюється, що звернення до відповідних органів може погіршити становище.

Завдання для групи

Проаналізуйте запропоновану професійну ситуацію та:

Визначте основні обставини, які необхідно додатково з’ясувати під час оцінювання потреб жінки.

Визначте актуальні потреби жінки та її дітей.

Розподіліть визначені потреби за пріоритетністю:

першочергові;

важливі;

перспективні.

Визначте можливі ризики для безпеки жінки та дітей.

Визначте основні напрями соціально-правової допомоги.

Визначте, яких суб’єктів соціальної роботи та інших уповноважених органів доцільно залучити.

Обґрунтуйте послідовність професійних дій соціального працівника.

3. Практичне завдання «Оцінювання потреб»

На основі аналізу кейсу заповніть карту оцінювання потреб.

Напрям оцінювання	**Виявлені обставини**	**Потреби жінки**	**Пріоритетність**	**Необхідні дії**
Безпека				
Правовий захист				
Соціальні потреби				
Матеріально-побутові умови				
Психоемоційний стан				
Потреби дітей				
Документи та доступ до послуг				
Міжвідомча взаємодія				
Інші потреби				

Під час заповнення карти учасники мають обґрунтувати, чому визначена потреба є першочерговою, важливою або перспективною.

4. Практичне завдання «Визначення напрямів соціально-правової допомоги»

На підставі результатів оцінювання потреб визначте необхідні напрями допомоги.

Виявлена потреба	**Напрям допомоги**	**Конкретні заходи**	**Очікуваний результат**
Забезпечення безпеки			
Потреба у правовому захисті			
Потреба в соціальному супроводі			
Психологічна підтримка			
Матеріально-побутові потреби			
Потреби дітей			
Потреба у взаємодії з іншими суб'єктами			

Учасники обґрунтовують вибір кожного напряму допомоги та визначають його місце у загальній послідовності професійних дій.

5. Практичне завдання «Розроблення індивідуального плану»

На основі проведеного оцінювання потреб розробіть індивідуальний план надання соціально-правової допомоги.

№	**Виявлена потреба**	**Мета допомоги**	**Заплановані заходи**	**Відповідальний суб'єкт**	**Термін виконання**	**Очікуваний результат**
1						
2						
3						
4						
5						

Під час розроблення плану необхідно забезпечити:

- відповідність запланованих заходів виявленим потребам;
- визначення чіткої послідовності професійних дій;
- урахування безпеки жінки та дітей;
- визначення відповідальних суб'єктів;
- реалістичність установлених термінів;
- визначення очікуваних результатів;
- можливість подальшого перегляду та коригування плану відповідно до зміни життєвої ситуації.

6. Моделювання професійної ситуації

Учасники об'єднуються в малі групи та розподіляють професійні ролі:

соціальний працівник;

жінка, яка зазнала домашнього насильства;

представник відповідного суб'єкта взаємодії;

спостерігач.

Ситуація для моделювання

Соціальний працівник проводить первинну бесіду з жінкою, яка звернулася по допомогу після випадку домашнього насильства. Жінка перебуває у стані емоційного напруження, не може чітко визначити, якої саме допомоги потребує, та висловлює сумніви щодо подальших дій.

Завдання соціального працівника:

встановити професійний контакт;

створити безпечні умови для спілкування;

з'ясувати основні обставини ситуації;

визначити першочергові потреби;

не допускати звинувачення або повторної травматизації жінки;

спільно з жінкою визначити першочергові кроки;

сформувати пропозиції щодо подальшого плану допомоги.

Завдання спостерігача

Оцінити дії соціального працівника за такими показниками:

Показник	**Так**	**Частково**	**Ні**
Встановлено професійний контакт			
Забезпечено доброзичливу та безпечну комунікацію			
З'ясовано основні обставини ситуації			
Визначено першочергові потреби			
Ураховано ризики для безпеки			
Не допущено оцінювальних або звинувачувальних висловлювань			
Запропоновано відповідні напрями допомоги			
Залучено жінку до прийняття рішень			
Визначено подальші професійні дії			

7. Рефлексивне обговорення

Після виконання практичних завдань проводиться групове обговорення.

Учасникам пропонується відповісти на запитання:

Що було найскладнішим під час визначення потреб жінки?

Які потреби було визначено як першочергові та чому?

Які професійні ризики можуть виникати під час оцінювання потреб?

Які помилки соціального працівника можуть негативно вплинути на подальше надання допомоги?

Наскільки запропонований індивідуальний план відповідає реальним потребам жінки?

Які заходи можуть потребувати коригування у разі зміни життєвої ситуації?

Які професійні вміння були вдосконалені під час практикуму?

Підсумкове завдання

Кожна група презентує результати роботи, обґрунтовує визначені пріоритети та запропонований індивідуальний план надання соціально-правової допомоги.

За результатами презентації учасники здійснюють взаємооцінювання та отримують зворотний зв'язок від викладача/тренера.

Очікуваний результат

У результаті виконання практикуму соціальні працівники удосконалюють уміння:

- комплексно оцінювати потреби жінок у ситуаціях домашнього насильства;
- визначати пріоритетність виявлених потреб;
- аналізувати ризики та обставини конкретної життєвої ситуації;
- визначати напрями соціально-правової допомоги;
- розробляти індивідуальні плани надання допомоги;
- приймати та обґрунтовувати професійні рішення;
- визначати необхідність міжвідомчої взаємодії;
- документувати результати оцінювання потреб і планування допомоги;
- здійснювати рефлексію власних професійних дій.

Додаток Р

Практикум № 2: «Прийняття професійних рішень у процесі надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства».

Мета: удосконалення професійних умінь соціальних працівників щодо аналізу складних випадків домашнього насильства, визначення потреб жінок, вибору оптимальних напрямів соціально-правової допомоги, прийняття обґрунтованих професійних рішень та організації міжвідомчої взаємодії.

Тривалість: 120 хвилин.

Хід практикуму

. Вступна частина – 10 хвилин

Ознайомлення учасників із метою, завданнями та очікуваними результатами практикуму. Актуалізація знань щодо алгоритму дій соціального працівника у випадках виявлення домашнього насильства щодо жінок. Обговорення значення професійно обґрунтованого рішення для забезпечення безпеки жінки, захисту її прав та організації необхідної допомоги.

Інформаційно-пояснювальний блок – 20 хвилин

Актуалізація основних положень щодо:

- оцінювання складності випадку та першочергових потреб жінки;
- визначення рівня безпеки та наявних ризиків;
- визначення необхідних видів соціально-правової допомоги;
- визначення суб'єктів, залучення яких необхідне для вирішення ситуації;
- особливостей міжвідомчої взаємодії;
- документування професійних дій та прийнятих рішень;
- дотримання принципів конфіденційності, безпеки, недискримінації та недопущення повторної віктимізації.

3. Практичний блок – 60 хвилин

Практичний блок передбачав виконання ситуаційних завдань у малих групах. Учасники аналізували запропоновані професійні ситуації, визначали проблеми та потреби жінок, встановлювали першочергові завдання соціальної роботи, розробляли алгоритм професійних дій та обґрунтовували прийняті рішення.

Ситуаційне завдання 1. «Першочергове рішення»

До центру соціальних служб звернулася жінка, яка повідомила, що протягом тривалого часу зазнає психологічного та фізичного насильства з боку чоловіка. Під час останнього конфлікту чоловік погрожував їй фізичною розправою. Жінка має неповнолітню дитину та побоюється залишати місце проживання, оскільки не має власного доходу і житла. Вона не зверталася до поліції та не знає, куди може звернутися по допомогу.

Завдання для групи:

- визначити основні проблеми та першочергові потреби жінки;
- встановити потенційні ризики для безпеки жінки та дитини;
- визначити першочергові професійні дії соціального працівника;
- визначити суб'єктів, яких доцільно залучити до вирішення ситуації;
- обґрунтувати запропоноване професійне рішення;
- ситуаційне завдання.

2. «Вибір напряму допомоги»

Жінка звернулася до соціального працівника після того, як залишила спільне місце проживання з партнером через систематичні погрози, контроль її коштів та обмеження спілкування з родичами. Вона тимчасово проживає у знайомих, не має постійного доходу та потребує консультації щодо своїх прав. Жінка зазначає, що не бажає звертатися до правоохоронних органів, але хоче отримати допомогу у вирішенні житлових та соціальних питань.

Завдання для групи:

- визначити потреби жінки у соціально-правовій допомозі;
- запропонувати можливі напрями подальшої роботи;
- визначити, які соціальні послуги можуть бути необхідними;
- визначити можливості залучення інших суб'єктів допомоги;
- обґрунтувати професійне рішення з урахуванням волевиявлення жінки;
- ситуаційне завдання.

Міжвідомча взаємодія»

До соціального працівника звернулася жінка з інформацією про повторні випадки фізичного насильства з боку колишнього партнера. Незважаючи на припинення спільного проживання, чоловік продовжує переслідувати її та з'являтися біля місця роботи. Жінка має тілесні ушкодження, однак не знає, як правильно зафіксувати їх та які подальші дії необхідно здійснити. Вона також потребує психологічної підтримки.

Завдання для групи:

- визначити алгоритм дій соціального працівника;
- встановити, які суб'єкти міжвідомчої взаємодії мають бути залучені;
- визначити послідовність професійних дій;
- визначити напрями правової, соціальної та психологічної допомоги;
- розробити узгоджений алгоритм взаємодії між залученими суб'єктами;
- ситуаційне завдання.

4. «Обґрунтування професійного рішення»

Жінка, яка тривалий час зазнавала психологічного насильства, звернулася по допомогу лише після чергового конфлікту. Вона повідомляє про емоційне виснаження, втрату роботи та фінансову залежність від кривдника. Водночас, жінка сумнівається у необхідності отримання соціальних послуг і вважає, що самостійно зможе вирішити ситуацію.

Завдання для групи:

- визначити ключові потреби та проблеми жінки.
- визначити можливі ризики та наслідки ситуації.
- запропонувати оптимальні напрями соціально-правової допомоги.
- визначити способи мотивації жінки до використання доступних ресурсів допомоги без нав'язування рішення.
- обґрунтувати професійне рішення соціального працівника.
- алгоритм виконання ситуаційних завдань

Під час аналізу кожної ситуації учасники послідовно визначають:

1. Проблему → 2. Потреби жінки → 3. Рівень ризику та безпеки → 4. Необхідні види допомоги → 5. Суб'єктів взаємодії → 6. Алгоритм професійних дій → 7. Очікуваний результат.

Для обґрунтування професійного рішення учасникам пропонується відповісти на такі запитання:

Яке рішення необхідно прийняти першочергово?

Які обставини впливають на вибір рішення?

Які права та інтереси жінки необхідно врахувати?

Які ризики може спричинити запропоноване рішення?

Яких суб'єктів необхідно залучити?

Які альтернативні рішення можливі?

Чому запропонований варіант є оптимальним у цій ситуації?

4. Групове обговорення – 20 хвилин

Представлення результатів роботи малих груп. Порівняння запропонованих алгоритмів професійних дій. Обговорення можливих альтернативних рішень, ризиків та труднощів у їх реалізації. Особлива увага приділялася обґрунтованості професійних рішень, дотриманню прав жінок та необхідності координації дій суб'єктів, залучених до надання допомоги.

5. Рефлексивне завершення – 10 хвилин

Проведення короткої рефлексії за запитаннями:

Що було найскладнішим під час прийняття професійного рішення?

Які чинники найбільше впливають на вибір алгоритму допомоги?

Які професійні вміння вдалося удосконалити?

Які труднощі можуть виникати під час міжвідомчої взаємодії?

Що необхідно враховувати для забезпечення обґрунтованості та доцільності професійного рішення?

Очікувані результати

За результатами практикуму соціальні працівники мають удосконалити вміння аналізувати складні випадки домашнього насильства щодо жінок, визначати їхні індивідуальні потреби та пріоритетні напрями допомоги, обирати й обґрунтовувати професійні рішення, визначати суб’єктів міжвідомчої взаємодії та моделювати послідовність професійних дій у складних практичних ситуаціях.

Додаток С

Розрахунки коефіцієнтів рангової кореляції Спірмена між критеріями професійної компетентності соціальних працівників експериментальної групи

Розрахунки виконано за індивідуальними оцінками 70 учасників експериментальної групи на узагальнювально-аналітичному етапі дослідження. Для аналізу використано три порядкові показники: мотиваційно-ціннісний, знаннєво-орієнтаційний та операційно-практичний критерії.

1. Метод розрахунку

Коефіцієнт рангової кореляції Спірмена ((r_s)) розраховувався на основі рангів значень досліджуваних показників. У разі збігу значень застосовувалися середні ранги. Статистичну значущість коефіцієнтів визначали за двобічним тестом. Обсяг вибірки становив (n = 70).

Формально: $r_s = \text{corr}(R_x, R_y)$, де R_x і R_y - ранги відповідних критеріїв.

2. Підсумкові результати

Пара критеріїв	r_s	p (двобічне)	Інтерпретація
Мотиваційно-ціннісний – Знаннєво-орієнтаційний	0,4502	9,22397e-05	Помірний додатний зв’язок
Мотиваційно-ціннісний – Операційно-практичний	0,4701	4,01956e-05	Помірний додатний зв’язок
Знаннєво-орієнтаційний – Операційно-практичний	0,7446	1,48185e-13	Сильний додатний зв’язок

Усі три коефіцієнти є додатними та статистично значущими ($p < 0,001$). Найтісніший зв’язок виявлено між знаннєво-орієнтаційним та операційно-практичним критеріями.

3. Вихідні оцінки та ранги учасників

У таблиці наведено індивідуальні вихідні оцінки та відповідні ранги соціальних працівників експериментальної групи на узагальнювально-аналітичному етапі дослідження, використані для кореляційного аналізу.

№	Мотивац. оцінка	Ранг мотивац.	Знаннєва оцінка	Ранг знаннєвий	Опер.-практ. оцінка	Ранг опер.-практ.
1	3	58,0	3	56,0	3	56,0
2	2	26,5	3	56,0	2	24,0
3	1	4,0	2	23,5	1	3,5
4	2	26,5	2	23,5	3	56,0
5	2	26,5	3	56,0	3	56,0
6	1	4,0	2	23,5	2	24,0
7	2	26,5	3	56,0	3	56,0
8	2	26,5	2	23,5	2	24,0
9	3	58,0	3	56,0	3	56,0
10	2	26,5	2	23,5	2	24,0
11	1	4,0	2	23,5	2	24,0
12	2	26,5	3	56,0	3	56,0
13	3	58,0	3	56,0	3	56,0
14	2	26,5	2	23,5	2	24,0
15	2	26,5	2	23,5	2	24,0
16	1	4,0	2	23,5	1	3,5

17	3	58,0	3	56,0	2	24,0
18	2	26,5	2	23,5	2	24,0
19	2	26,5	2	23,5	2	24,0
20	3	58,0	3	56,0	3	56,0
21	2	26,5	2	23,5	2	24,0
22	1	4,0	1	3,0	2	24,0
23	2	26,5	2	23,5	2	24,0
24	2	26,5	3	56,0	3	56,0
25	2	26,5	2	23,5	2	24,0
26	3	58,0	3	56,0	2	24,0
27	2	26,5	2	23,5	2	24,0
28	2	26,5	2	23,5	2	24,0
29	3	58,0	3	56,0	3	56,0
30	1	4,0	1	3,0	1	3,5
31	2	26,5	3	56,0	3	56,0
32	2	26,5	2	23,5	2	24,0
33	3	58,0	3	56,0	2	24,0
34	1	4,0	1	3,0	1	3,5
35	3	58,0	3	56,0	3	56,0
36	2	26,5	2	23,5	2	24,0
37	3	58,0	3	56,0	3	56,0
38	2	26,5	3	56,0	3	56,0
39	3	58,0	2	23,5	2	24,0
40	2	26,5	2	23,5	2	24,0
41	3	58,0	3	56,0	3	56,0
42	2	26,5	2	23,5	2	24,0
43	3	58,0	3	56,0	3	56,0
44	3	58,0	3	56,0	2	24,0
45	2	26,5	3	56,0	3	56,0
46	3	58,0	2	23,5	2	24,0
47	2	26,5	3	56,0	3	56,0
48	2	26,5	3	56,0	3	56,0
49	3	58,0	2	23,5	2	24,0
50	2	26,5	3	56,0	3	56,0
51	3	58,0	2	23,5	2	24,0
52	3	58,0	3	56,0	3	56,0
53	3	58,0	2	23,5	2	24,0
54	2	26,5	3	56,0	3	56,0
55	2	26,5	3	56,0	3	56,0
56	3	58,0	3	56,0	3	56,0
57	2	26,5	2	23,5	2	24,0
58	2	26,5	2	23,5	2	24,0
59	2	26,5	1	3,0	1	3,5
60	2	26,5	2	23,5	2	24,0
61	3	58,0	3	56,0	3	56,0
62	2	26,5	1	3,0	1	3,5
63	2	26,5	2	23,5	2	24,0
64	3	58,0	2	23,5	3	56,0
65	2	26,5	2	23,5	2	24,0
66	3	58,0	2	23,5	3	56,0
67	2	26,5	2	23,5	2	24,0
68	3	58,0	2	23,5	3	56,0
69	2	26,5	2	23,5	2	24,0
70	3	58,0	2	23,5	3	56,0

ДОДАТОК Т

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Нестерчук В.В. Домашнє насильство над жінками як об’єкт соціальної роботи. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Збірник наукових праць*. 2019. № 5 (92). С. 172–183. URL: https://dspace.snu.edu.ua/handle/123456789/3103.

2. Нестерчук В.В. Домашнє насильство як феномен соціальної роботи. *Social Work and Education*. 2020. Т. 7. № 3. С. 254–262. DOI: https://doi.org/10.25128/2520-6230.20.3.1.

3. Нестерчук В.В. Соціально-правові аспекти домашнього насильства над жінками. *Освіта та педагогічна наука*. 2020. № 3 (175). С. 64–78. DOI: https://doi.org/10.12958/2227-2747-2020-3(175)-64-78.

4. Nesterchuk V.V. Organization of work of Ukraine’s social service centers for rendering social and legal support to women in domestic violence situation. *Věda a perspektivy*. 2021. № 7 (7). С. 189–195. URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/vp/issue/view/31/55.

5. Nesterchuk V.V., Izbash K.S. International socio-legal practices in combating domestic violence against women: response models and institutional support. *Science and education in the third millennium: information technology, education, law, psychology, social security and work, management: international collective monograph on the topic*. Lublin, Polska, 2025. P. 427–463 DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.16942335.

6. Нестерчук В.В. Данильчук Л.О. Міжнародний досвід протидії домашньому насильству щодо жінок: комплексний підхід. *Соціальна педагогіка: теорія та практика.* 2026. № 1. С. 65–72. DOI: https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-1-65-72.

7. Нестерчук В.В. Критерії, показники та рівні професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб. *Ввічливість. Humanitas.* 2026. № 3. С. 74–81. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2026.3.10.

8. Нестерчук В.В. Науково-методичні рекомендації щодо підвищення професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.* 2026. № 3. С. 151–156. DOI: https://doi.org/10.24195/2617-6688-2026-3-20.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Нестерчук В.В. Наукові підходи до вивчення соціально-правової допомоги жінкам в ситуаціях домашнього насильства. *Sociology, pedagogy, psychology – prospects for the development of modern society* : abstracts of the 1st International scientific and practical conference. (Antalya, Turkey, 11–12 November 2019). Ankara Publishing Group, 2019. P. 57–60.

2. Нестерчук В.В. Поняття домашнього насильства. *Science, society, education: topical issues and development prospects* : Abstracts of the 2nd International scientific and practical conference. (Kharkiv, Ukraine, 20–21 January 2020). SPC «Sci-conf.com.ua», 2020. P. 449–451.

3. Нестерчук В.В. Домашнє насилля над жінками, його особливості та види. *Формування сучасної наукової думки* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Кропивницький, 31 січня 2020 р.). Кропивницький : МЦНД, 2020. С. 122–123.

4. Нестерчук В.В. Домашнє насильство над жінками як соціальна проблема України. *Наука, освіта, суспільство: інструменти і механізми сучасного інноваційного розвитку*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27–28 березня 2020 р.). Київ. 2020. С. 196–198.

5. Нестерчук В.В. Домашнє насильство як соціальна проблема сучасного суспільства. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 23–24 квітня 2020 р.). Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. С. 137–138.

6. Нестерчук В.В. Соціальні аспекти домашнього насильства над жінками. *Розвиток наукової думки постіндустріального суспільства: сучасний дискурс* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Т. 3). (м. Миколаїв, 13 листопада 2020 р.). Миколаїв, Україна : МЦНД, 2020. С. 22–23.

7. Нестерчук В.В. Правові аспекти домашнього насильства над жінками. *Priority directions of science and technology development.* Abstracts of the 5th International scientific and practical conference. (Kyiv, Ukraine, 24–26 January, 2021). SPC «Sci-conf.com.ua», 2021. С. 1080–1082.

8. Нестерчук В.В. Діяльність роботи в центрах соціальних служб України щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. *Сучасні напрями розвитку педагогіки та педагогічної психології; актуальні питання філології та мовознавства*: матеріали II Міжнар. спеціалізованої наук. конф. (м. Івано-Франківськ, 11 червня 2021 р.). Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2021. С. 101–103.

9. Нестерчук В.В. Вплив ратифікації Стамбульської конвенції на захист жінок, що постраждали від домашнього насильства у соціально-правовому аспекті. *Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі* : збірник матеріали І Міжнар. науково-практ. конф, (м. Івано-Франківськ, 19–20 травня 2023 р.) Івано-Франківськ : НАІР, 2023. С. 102–103.

10. Нестерчук В.В. Зарубіжний досвід надання соціально-правової підтримки жінкам у ситуаціях домашнього насильства. Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку : матеріали XLVIII Міжнар. наук.-прак. конф. (м. Констанца, Румунія, 07 вересня 2024 р.) / за ред. І.В. Жукової, Є.О. Романенка. м. Констанца. 2024. С. 127–129.

11. Нестерчук В.В. Вплив рівня агресії в суспільстві на динаміку домашнього насильства. *Наука і освіта в глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку* : матеріали. IV Міжнар. науково-практ. конф. (Полтава–Лубни, 20-21 лютого 2025 р.) / за ред. Л. О. Данильчук. Полтава : в-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2025. Том ІІ. С. 10–13.

12. Нестерчук В.В. Емоційний інтелект як фактор психологічної стійкості жінок, які зазнали домашнього насильства. *Проблемні питання насильства в сім'ї та насильства за ознаками статі в Україні в умовах воєнного стану* : матер. Всеукр. науково-практ. конф. (м. Рівне, 18 березня 2025 р.) / Міжнародний

економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем’янчука. Львів–Торунь: Liha-Pres, 2025. С. 115–117. DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-487-3-31.

13. Нестерчук В. В. Цифрові технології як простір підтримки та самозахисту жінок, які зазнали домашнього насильства. *Соціономічні студії* : збірник наук. праць за матеріалами. І Науково-практ. конф. (Полтава–Лубни, 6 листопада 2025 р.) / за заг. ред. проф. Л. О. Данильчук. Лубни, 2025. С. 103–107.

14. Нестерчук В.В. Специфіка професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб у роботі з жінками, які постраждали від домашнього насильства. *Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи :* матеріали V Всеукр. науково-практ. конф. з міжнародною участю. (м. Хмельницький, 19-20 березня 2026 р.) / Ред. колегія: Василенко О. та ін./ М-во освіти і науки України, Хмельницький нац. ун-т., каф. соц. роб. і соц. пед. Хмельницький: ХНУ, 2026. С. 73–77.

15. Нестерчук В.В. Основні підходи до підвищення рівня професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства. *Соціальне забезпечення та соціальна робота в умовах сучасних викликів :* зб. матер. ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 21 травня 2026 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2026. С. 22–25.

Додаток У

ЛУГАНСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ЛУГАНСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ
пр. Гвардійський, будинок 30, під'їзд 1, м. Сєвєродонецьк, 93406, Україна
тел. (06452) 3-31-33
E-mail: locssdm@ukr.net

14.05.2026 № 110

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження Нестерчук Вікторії Валентинівни на тему: «Соціально-правова допомога жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб» у практичну діяльність

У діяльності мережі комунальних установ - надавачів соціальних послуг Луганської області, а саме: Луганського обласного, Сіверськодонецького та Лисичанського міських центрів соцілаьних служб, Центру надання соціальних послуг Гірської міської територіальної громади, Кремінського міського центру надання соціальних послуг та комплексної реабілітації «Добро», Центру надання соціальних послуг Попаснянської міської територіальної громади, Рубіжанського центру надання соціальних послуг Рубіжанської міської ради, Центру надання соціальних послуг Щастинської міської військової адміністрації, Центру надання соціальних послуг Білокуракинської селищної територіальної громади, Новоайдарського центру надання соціальних послуг Новоайдарської селищної ради, Центру надання соціальних послуг Айдарської селищної ради, Центру надання соціальних послуг Чмирівської сільської військової адміністрації, використано наукові положення, висновки та практичні розробки дисертаційного дослідження Нестерчук Вікторії Валентинівні на тему: **«Соціально-правова допомога жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб»**, зокрема:

– авторську програму з підвищення професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства;

– навчально-методичне забезпечення реалізації авторської програми (лекційні, семінарські та практичні матеріали);

– методичні рекомендації щодо вдосконалення професійної діяльності соціальних працівників із надання соціально-правової допомоги жінкам, які зазнали домашнього насильства;

– діагностичний інструментарій для оцінювання рівня професійної компетентності соціальних працівників за мотиваційно-ціннісним, знаннєво-орієнтаційним та операційно-практичним критеріями.

Результати дослідження використовуються під час організації професійної діяльності соціальних працівників, проведення методичної роботи, навчальних заходів і підвищення кваліфікації фахівців.

Впровадження результатів дисертаційного дослідження сприяло удосконаленню професійної компетентності соціальних працівників щодо надання соціально-правової допомоги жінкам, які зазнали домашнього насильства, підвищенню ефективності міжвідомчої взаємодії та якості професійної діяльності відповідно до сучасних вимог законодавства України.

Довідку видано для подання за місцем вимоги.

В.о. директора, заступник директора – начальник відділу **Вікторія РИБАЛКО**

УКРАЇНА ЛУГАНСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ Ідентифікаційний код 13401195

Додаток Ф

ТУРБІВСЬКА СЕЛИЩНА РАДА
ВІННИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ
КОМУНАЛЬНА УСТАНОВА
«ЦЕНТР НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ»

вул. Миру, 44, смт Турбів, Вінницький район, Вінницька область, 22513, +21-73,e-mail: turbcsndv@ukr.net, код ЄДРПОУ 33980503

08.06.2026 № 01-09/210.1

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Нестерчук Вікторії Валентинівни на тему: «Соціально-правова допомога жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб» у практичну діяльність

Підтверджується, що результати дисертаційного дослідження Нестерчук Вікторії Валентинівни на тему: «Соціально-правова допомога жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб» впроваджено в практичну діяльність **Комунальної установи «Центру надання соціальних послуг Турбівської селищної ради Вінницького району Вінницької області».**

У процесі впровадження використано науково обґрунтовані положення, практичні рекомендації та навчально-методичні матеріали, розроблені авторкою, а саме:

– авторську програму з підвищення професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства;

– комплекс навчально-методичних матеріалів для організації лекційних, семінарських і практичних занять, спрямованих на вдосконалення професійної діяльності соціальних працівників;

– методичні рекомендації щодо організації надання соціально-правової допомоги жінкам, які зазнали домашнього насильства, з урахуванням міжвідомчої взаємодії та вимог чинного законодавства;

– систему діагностичного оцінювання рівня професійної компетентності соціальних працівників за мотиваційно-ціннісним, знаннєво-орієнтаційним та операційно-практичним критеріями.

Практичне використання результатів дослідження забезпечило удосконалення організації професійної діяльності соціальних працівників, розширення їхніх професійних знань і практичних умінь щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, а також підвищення якості методичної роботи та професійного навчання фахівців.

Довідку видано для подання за місцем вимоги.

Директор **Галина ЛИЗОГУБ**

М.П.

Додаток Х

ОДЕСЬКА МІСЬКА РАДА
ЦЕНТР СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ

вул. Іцхака Рабіна, 7, м. Одеса, 65008, тел.: (048) 784 92 67, 784 92 66, 784 92 17
e-mail: css@dpsp.omr.gov.ua Код ЄДРПОУ 25948042

25.09.2026 № 1358/01-05/26
на № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження Нестерчук Вікторії Валентинівни на тему: «Соціально-правова допомога жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб» в організацію практичної діяльності

Підтверджується, що результати дисертаційного дослідження Нестерчук Вікторії Валентинівни на тему: «Соціально-правова допомога жінкам у ситуаціях домашнього насильства в центрах соціальних служб» впроваджено у практичну діяльність Центру соціальних служб Одеської міської ради та використано з метою вдосконалення організації надання соціально-правової допомоги жінкам, які зазнали домашнього насильства.

У процесі практичного впровадження використано розроблені авторкою науково-методичні матеріали, зокрема:

– авторську програму з підвищення професійної компетентності соціальних працівників центрів соціальних служб щодо надання соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства, окремі положення якої використано для вдосконалення професійної діяльності фахівців;

– методичні рекомендації щодо організації надання соціально-правової допомоги жінкам, які зазнали домашнього насильства, з урахуванням їхніх потреб, забезпечення безпеки, дотримання прав та законних інтересів, а також особливостей міжвідомчої взаємодії;

– практичні матеріали щодо оцінювання потреб жінок, визначення пріоритетних напрямів допомоги та розроблення індивідуального плану надання соціальних послуг;

– матеріали щодо прийняття професійних рішень у процесі надання соціально-правової допомоги, визначення послідовності дій соціального працівника та організації взаємодії з іншими суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Використання результатів дисертаційного дослідження сприяло вдосконаленню організації професійної діяльності соціальних працівників, підвищенню практичної спрямованості надання соціально-правової допомоги жінкам, які зазнали домашнього насильства, удосконаленню підходів до оцінювання їхніх потреб, планування соціальної роботи та координації взаємодії з іншими суб'єктами надання допомоги.

Результати дисертаційного дослідження можуть використані під час професійного навчання та підвищення кваліфікації працівників соціальної сфери, а також у подальшому вдосконаленні організації соціально-правової допомоги жінкам у ситуаціях домашнього насильства.

Довідку видано для подання за місцем вимоги.

Директор Вікторія ПЛЄШКО